

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

**ΣΧΟΛΗ: ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΤΜΗΜΑ: ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Π. Μ. Σ. «ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ – ΔΗΜΟΣΙΟ ΜΑΝΑΤΖΜΕΝΤ».

**Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ
ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ (ΟΝΤΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΚΗ
ΘΕΩΡΗΣΗ**

**THE CONTRIBUTION OF PUBLIC LAW IN DEALING WITH THE
ENVIROMENTAL CRISIS (ONTOLOGICAL AND ETHICAL
CONSIDERATION**

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ

A. M. 2073

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

Δρ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΤΡΑΝΗΣ

Υπογραφές τριμελούς Επιτροπής

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η κάτωθι υπογεγραμμένη Αικατερίνη Παπακώστα του Δημητρίου, με αριθμό μητρώου 2073 φοιτήτρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Δημόσια Διοίκηση και Δημόσιο Μάνατζμεντ» του Τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων της Σχολής Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Επιθυμώ την απαγόρευση πρόσβασης στο πλήρες κείμενο της εργασίας μου μέχρι τη δημοσίευση της στο ψηφιακό αποθετήριο και έπειτα από αίτηση μου στη Βιβλιοθήκη και έγκριση του επιβλέποντα καθηγητή.

Η Δηλούσα

Αικατερίνη Παπακώστα

Ευχαριστίες και αφιερώσεις

Νιώθω την ανάγκη, να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου Δρ. Δημήτριο Στράνη, για την πολύτιμη βοήθειά του και τις συμβουλές, που μου παρείχε σε όλη τη διάρκεια της συγγραφής της μελέτης αυτής. Η συμβολή του στην προσπάθεια για την ολοκλήρωση της διπλωματικής εργασίας μου ήταν καθοριστική, αφού με την πείρα του και τις γνώσεις του με καθοδήγησε στη σωστή κατεύθυνση, προκειμένου, να φέρω εις πέρας τη μελέτη αυτή, με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

Τέλος , θα ήθελα να ευχαριστήσω μέσα από την καρδιά μου την οικογένεια μου για τη συμπαράστασή της, καθώς και όλους εκείνους, που πίστεψαν σε εμένα και συνέβαλαν με την παρότρυνσή τους στην ολοκλήρωση της προσπάθειάς μου.

Συντομογραφίες

ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΑΠ	Άρειος Πάγος
ΔΕΚ	Δικαστήριο Των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων Του Ανθρώπου
ΣΕΕ	Συνθήκη Για Την Ευρωπαϊκή Ένωση
ΣΛΕΕ	Συνθήκη Για Την Λειτουργία Της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣτΕ	Συμβούλιο Της Επικρατείας
ΧΘΔΕΕ	Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων Της Ευρωπαϊκής Ένωσης
Χ. Υ. Τ. Α.	Χώρος Υγειονομικής Ταφής Απορριμμάτων

Περίληψη

Το περιβαλλοντικό δίκαιο αποτελούσε, εν τη γενέσει του, έναν επιμέρους κλάδο του δημοσίου δικαίου, ωστόσο εξαιτίας της ιδιαίτερης σημασίας, που απέκτησε τα τελευταία χρόνια, αναδείχθηκε πια σε αυτοτελή κλάδο του δημοσίου δικαίου. Τα περιβαλλοντικά ζητήματα, που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα αποτελούν συνέπεια της αλόγιστης και ακόρεστης εκμετάλλευσης της φύσης, που δύναται να οδηγήσουν ακόμα και στην καταστροφή της ίδιας της ανθρωπότητας.

Καθώς, λοιπόν, η διεθνής κοινότητα αντιλήφθηκε τον κίνδυνο, που ελλοχεύει τόσο για την ανεπανόρθωτη και ολοκληρωτική καταστροφή του περιβάλλοντος, όσο και για τον ολοκληρωτικό αφανισμό της ίδιας, έγιναν βήματα, αρχικά με σκοπό τη δημιουργία στόχων για την προστασία του περιβάλλοντος, ωστόσο αργότερα οι ταχύτερες και ραγδαίες περιβαλλοντικές εξελίξεις οδήγησαν σε νομικά δεσμευτικούς κανόνες, εθνικούς και υπερεθνικούς, ώστε η προάσπιση του περιβάλλοντος, να λάβει αυστηρή μορφή.

Υπό το πρίσμα αυτό η Ευρωπαϊκή Κοινότητα έθεσε αυστηρούς στόχους και εξέδωσε Οδηγίες για τη ρύθμιση των περιβαλλοντικών ζητημάτων, ενώ η εθνική έννομη τάξη τις ενσωμάτωσε και δημιούργησε ένα κανονιστικό πλαίσιο, που στόχο είχε αφενός την πρόληψη των ζημιών πριν την εκδήλωσή τους, και αφετέρου, την τιμωρία των παραβατών της περιβαλλοντικής νομοθεσίας και όσων διεξήγαγαν επιβλαβείς για το περιβάλλον δραστηριότητες.

Το περιβαλλοντικό δίκαιο, συνεπώς, καλύπτει και ρυθμίζει ένα ευρύ φάσμα ανθρωπίνων δραστηριοτήτων, όπως αυτό της βιομηχανίας, της χωροταξίας κτλ. Τέλος, δεν θα πρέπει να λησμονηθεί και η προσφορά της νομολογίας στην προστασία του περιβάλλοντος, μέσω της καθιέρωσης σημαντικών αρχών, όπως αυτών της προφύλαξης και της πρόληψης, και της διεύρυνσης της δυνατότητας προσφυγής κατά περιβαλλοντικών παρεμβάσεων από τους πολίτες και τα νομικά πρόσωπα.

Λέξεις κλειδιά: Περιβαλλοντικό Δίκαιο, περιβαλλοντική νομολογία, χωροταξία και περιβάλλον, έννομο συμφέρον και περιβάλλον, δικαστική προστασία και περιβάλλον.

Abstract

Environmental law was a separate branch of public law, however, due to the special importance it has acquired in recent years, it belonged to an independent branch of public law. The environmental issues faced by humanity are a consequence of the reckless and complete exploitation of nature, which can even lead to the destruction of humanity itself. As, therefore, the international community realized the danger that lurks both for the irreparable and total destruction of the environment, as well as for its total annihilation, steps were taken, initially with the aim of creating goals for the protection of the environment, however later, the rapid and rapid environmental improvements in legally binding rules, national and supranational, so that the protection of the environment takes a strict form. In this light, the European Community set strict goals and issued Directives for the regulation of environmental issues, while the national legal order incorporated them and created a regulatory framework, which aimed on the one hand to prevent damages before they occur, and on the other, to punishing violators of environmental legislation and those who conducted activities harmful to the environment. Environmental law covers and regulates a wide range of human activities, such as that of industry, spatial planning, etc. Finally, the contribution of jurisprudence to the protection of the environment should not be forgotten, through the clarity of important principles, such as those of prevention and prevention, and the expansion of the possibility of appeal against environmental interventions by citizens and legal entities.

Keywords: Environmental Law, environmental jurisprudence, spatial planning and environment, legal interest and environment, judicial protection and environment.

Πίνακας περιεχομένων

<i>Ευχαριστίες και αφιερώσεις.....</i>	<i>4</i>
<i>Υπογραφές τριμελούς Επιτροπής.....</i>	<i>2</i>
<i>Ευχαριστίες και αφιερώσεις.....</i>	<i>4</i>
<i>Συνομογραφίες.....</i>	<i>5</i>
<i>Περίληψη.....</i>	<i>6</i>
<i>Abstract.....</i>	<i>8</i>
<i>Πίνακας περιεχομένων.....</i>	<i>9</i>
<i>Εισαγωγή.....</i>	<i>12</i>
ΜΕΡΟΣ Α΄.....	14
1. Φύση, Περιβάλλον και Κοινωνία.....	14
2. Το έννομο αγαθό του περιβάλλοντος.....	17
2.1 Η εννοιολογική προσέγγιση, η προστασία και η προσβολή του περιβάλλοντος	17
2.2. Το Περιβαλλοντικό Δίκαιο.....	25
2.2.1 Το φυσικό περιβάλλον ως δημόσιο αγαθό.....	25
2.2.2 Το φυσικό περιβάλλον ως έννομο αγαθό.....	28
2.2.3 Το Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος.....	31
Μέρος Β΄.....	35
1. Το θεσμικό πλαίσιο της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος.....	35
1.1. Σύνομη ιστορική αναφορά.....	35
1.2. Η ιστορική προσέγγιση του ζητήματος στην εθνική έννομη τάξη.....	38
1.3. Το περιβαλλοντικό δίκαιο μετά τη συγκρότηση του Νέου Ελληνικού Κράτους	42
1.3.1. Ο νόμος 743/77 περί προστασίας του θαλασσίου περιβάλλοντος και ρυθμίσεις συναφών θεμάτων.....	44
1.3.2. Ο νόμος 998/79 Περί προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων της Χώρας.....	45

1.3.3.	Ο νόμος 1650/86 για την προστασία του περιβάλλοντος.....	46
1.3.4.	Η συνταγματική προστασία του περιβάλλοντος – Το άρθρο 24 του Συντάγματος	53
1.3.5.	Το δικαίωμα της χρήσης του περιβάλλοντος και η προστασία του.....	55
2.	Το Ελληνικό Σύνταγμα και το Περιβάλλον.....	58
2.1.	Η οικονομική ελευθερία	60
2.1.1.	Το άρθρο 5§1 του Συντάγματος	60
2.1.2.	Οι φορείς του δικαιώματος.....	61
2.1.3.	Οι περιορισμοί στην οικονομική ελευθερία	62
2.2.	Το δικαίωμα στην ιδιοκτησία	63
2.3.	Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων.....	64
2.3.1.	Οι περιορισμοί της δόμησης (24§2 Σ)	65
2.3.2.	Οι περιορισμοί κατά το 24 Σ & 117 Σ.....	66
2.3.3.	Οι περιορισμοί των μνημείων, των αρχαιολογικών χώρων και των διατηρητέων κτιρίων (24§6 Σ).....	67
2.3.4.	Οι περιορισμοί του δικαιώματος πρόσβασης στις ακτές (24§1Σ).....	69
3.	Χωροταξία και περιβάλλον	70
3.1.	Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων και Διαδικασία Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων	72
4.	Ο έλεγχος της νομιμότητας των πράξεων της Διοίκησης.....	74
4.1.	Τα ένδικα βοηθήματα.....	74
4.2.	Οι δικονομικές προϋποθέσεις	77
4.2.1.	Νομιμοποίηση διαδίκου.....	77
4.2.2.	Έννομο συμφέρον.....	78
4.3.	Τα όρια του ελέγχου	79
5.	Κυρώσεις σε περίπτωση μη τήρησης της περιβαλλοντικής νομοθεσίας	81
5.1.	Η Διαδικασία	81
5.2.	Οι ουσιαστικές προϋποθέσεις	82
5.3.	Τα είδη του προστίμου	82
6.	Η συμβολή του Ευρωπαϊκού και του Διεθνούς Δικαίου για την προστασία του περιβάλλοντος	83

6.1.	Το Ευρωπαϊκό Δίκαιο	83
6.2.	Το Διεθνές Δίκαιο και οι διεθνείς συμβάσεις	84
6.3.	Οι στόχοι της πολιτικής της Ένωσης	94
6.3.1.	Το θεσμικό πλαίσιο της εμπορίας των ρύπων	95
6.4.	Η αρχή της πρόληψης και την προφύλαξης	97
6.4.1	Η αρχή της πρόληψης.....	97
6.4.2	Η αρχή της προφύλαξης	100
6.5.	Η αρχή της βιωσιμότητας και της αειφορίας	102
7.	<i>Η περιβαλλοντική ευθύνη στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο Περιβάλλοντος</i>	<i>105</i>
7.1.	«Ο ρυπαίνων πληρώνει»	105
8.	<i>Η ΕΣΔΑ και το Περιβάλλον</i>	<i>108</i>
	ΜΕΡΟΣ Γ΄	110
1.	<i>Δεοντολογική Θεώρηση της συμβολής του Δημοσίου Δικαίου στην αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής κρίσης.</i>	<i>110</i>
1.1.	Εισαγωγή.....	110
1.2.	Η δημιουργία νέου θεσμικού πλαισίου αειφόρων δράσεων και το περιβαλλοντικό δίκαιο υπό τη δεοντολογική θεώρηση.	113
1.3.	Το δίκαιο του περιβάλλοντος στο πλαίσιο της ατζέντας 2030	119
1.4.	Η συμβολή των καινοτομιών και του εκσυγχρονισμού.	120
1.5.	Η ορθολογιστική διαχείριση των περιβαλλοντικών καινοτομιών και του εκσυγχρονισμού και η δεοντολογική προσαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου.	122
	<i>Σύνοψη-Συμπεράσματα.....</i>	<i>123</i>
	<i>Ελληνική Βιβλιογραφία</i>	<i>126</i>
	<i>Ευρετήριο.....</i>	<i>130</i>

Εισαγωγή

Το περιβάλλον ήταν ανέκαθεν ο χώρος μέσα στον οποίο ο άνθρωπος διαβιούσε και διεξήγαγε όλες τις δραστηριότητες του. Η εξέλιξη όμως του ανθρώπου τον έφερε αντιμέτωπο με τις συνέπειες των επιλογών και των επιθυμιών του. Η αλόγιστη και ακόρεστη εκμετάλλευση του περιβάλλοντος με σκοπό την ικανοποίηση των ολοένα και αυξανόμενων αναγκών του ανθρώπου δημιούργησε έναν ισχυρό κλονισμό ανάμεσα στη σχέση, που είχε οικοδομηθεί μεταξύ αυτού και της φύσης. Η διατάραξη όμως αυτή δεν περιορίστηκε στον άνθρωπο, αλλά επηρέασε σημαντικά τα ποικίλα οικοσυστήματα, που εντοπίζονται στη φύση.

Πράγματι, η σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον του διανύει μία ισχυρή περίοδο κρίσης, καθώς φαίνεται πως οι ισορροπίες χάνονται και οι συνέπειες της διαδικασίας αυτής έχουν αρχίσει να κάνουν την εμφάνισή τους με ολοένα και εντονότερο τρόπο. Οι φυσικές καταστροφές επηρεάζουν άμεσα και έμμεσα τον άνθρωπο, διότι κάθε διαταραχή του οικοσυστήματος του πλανήτη επιφέρει και διαταραχές στην ίδια την ανθρωπότητα. Στα πλαίσια αυτά, το περιβαλλοντικό δίκαιο δημιουργήθηκε και εξελίχθηκε προκειμένου να αντιμετωπίσει κατά κύριο λόγο προληπτικά τις δραστηριότητες που ζημιώνουν το περιβάλλον προφυλάσσοντάς το από τις μετέπειτα, συχνά μη επανορθώσιμες, βλάβες.

Η διεθνής κοινότητα, αν και αντιλήφθηκε αμέσως τη σημασία των περιβαλλοντικών ζητημάτων, άργησε σε μεγάλο μέρος της να προβεί στην δημιουργία νομικά δεσμευτικών περιβαλλοντικών κανόνων, που θα εξασφάλιζαν μία πληρέστερη και αποτελεσματικότερη προστασία αυτού. Το περιβαλλοντικό δίκαιο, αποτελεί πλέον έναν αυτόνομο κλάδο του δημοσίου δικαίου, εξαιτίας κυρίως της σημασίας που έχει αποκτήσει, που στοχεύει στην διαφύλαξη των υφιστάμενων περιβαλλοντικών συνθηκών με σκοπό την παροχή τους στις επόμενες γενιές.

Σκοπός, λοιπόν, της παρούσας εργασίας καθίσταται η ανάλυση του περιβαλλοντικού δικαίου, υπό το πρίσμα του Δημοσίου δικαίου, ώστε να

διεξαχθούν συμπεράσματα αναφορικά με την αποτελεσματικότητά του και να δημιουργηθούν προτάσεις για την πληρέστερη λειτουργία του.

ΜΕΡΟΣ Α΄

1. Φύση, Περιβάλλον και Κοινωνία

Το περιβάλλον μέσα στο οποίο ο άνθρωπος ζει και εξελίσσεται απαριθμεί ένα πλήθος σωμάτων, που φέρουν μια ποικιλία ιδιοτήτων. Τα σώματα αυτά διακρίνονται σε έμβια και άβια, με βάση τα γνωρίσματα της ζωής. Το σύνολο αυτών, ανεξαρτήτως των επιμέρους ιδιοτήτων, του βάρους και του μεγέθους του κάθε στοιχείου, καλείται φύση. Εν ευρεία, λοιπόν, έννοια, φύση είναι το σύνολο των αντικειμένων με υλική υπόσταση, οι δομές και οι διαδικασίες, που ανευρίσκονται στην ατέρμονη ποικιλότητα της φαινομενικής μορφής τους¹.

Η φύση βιώνει μία αέναη και ανεμπόδιστη εξέλιξη, κατά τη διάρκεια της οποίας, οι ποικίλες μορφές της τροποποιούνται ή καταργούνται ή εμφανίζονται καινούργιες. Στην μακρόχρονη αυτή εξελικτική πορεία της Γης, η ζωντανή φύση ανέκυψε μέσα από την άβια ύλη και διαμορφώθηκε αποδίδοντας ως ανώτερο προϊόν της την κοινωνία του ανθρώπου².

Καθίσταται, λοιπόν, σαφές πως η κοινωνία προκύπτει μέσα από τις διαδικασίες της φύσης και αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα αυτής. Η ύπαρξη της, όμως, σηματοδοτεί την εκτέλεση ενός ποιοτικού άλματος στην εξελικτική διαδικασία της φύσης, διότι η κοινωνία διαθέτει την δύναμη της αναπαραγωγής μέσα στη φύση, της μεταβολής αυτής σκοπίμως και προς όφελός της και την ολοένα και αυξανόμενη εξουσία διαμόρφωσής της.

Εγκαθιδρύθηκε μία αμφίδρομη σχέση μεταξύ της κοινωνίας του ανθρώπου και της φύσης επιτρέποντας μία στενή και συχνή αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο αυτών οντοτήτων. Η ιστορία του ανθρώπου καταδεικνύει μία σταδιακή αύξηση της οικειοποίησης της φύσης προς όφελος του, μεταβάλλοντας την κατά χρήση, προς ικανοποίηση των αναγκών του. Στα πλαίσια αυτά, ο όρος φύση έχει μία στενότερη ερμηνεία, καθώς συνδέεται με εκείνους τους φυσικούς όρους, που καθίσταται αναγκαία για την ύπαρξη της κοινωνίας του ανθρώπου, με το φυσικό

¹ Manfred Buhr & Alfred Kosing, 1976. Λεξικό της Μαρξιστικής- Λενινιστικής Φιλοσοφίας, Εκδόσεις «Γράμματα», σελ. 268. Ο ορισμός αυτός δίνεται στα πλαίσια μια κοινωνικής - οικονομικής διάστασης της φύσης.

² Manfred Buhr & Alfred Kosing, 1976. Λεξικό της Μαρξιστικής- Λενινιστικής Φιλοσοφίας, Εκδόσεις «Γράμματα», σελ. 268.

περιβάλλον και εν γένει με όλο εκείνο το τμήμα του φυσικού κόσμου, που βρίσκεται αντιμέτωπο με την κοινωνία.

Η εξελικτική πορεία, που ακολουθεί η ανθρώπινη κοινωνία διαμορφώνει μία αμφίδρομη και αμοιβαία σχέση μεταξύ αυτής και της φύσης. Οι δύο αυτές οντότητες αποτελούν μία σύνθετη και αντικρουόμενη ενότητα ευρισκόμενη διαρκώς σε μία πάλη. Εξάλλου, η αντίθεση αυτή αποτελεί και τον κινητήριο τροχό, που επιτρέπει την κοινωνική εξέλιξη. Στην περίπτωση, που η κοινωνία απείχε από τις διαδικασίες παραγωγής, ήτοι αποκοπτόταν από την συνεχή αντιπαράθεσή της με τη φύση, τότε αυτή θα εξαναγκαζόταν σε αφανισμό. Πράγματι, η ίδια η φύση θα οδηγούσε την κοινωνία σε καταστροφή, καθώς η ιδιαίτερη ποιότητα, που αυτή φέρει ως κοινωνία, η οποία και αποτελεί την ειδοποιό διαφορά της από τη φύση, θα εξαφανιζόταν εξαναγκάζοντας τον άνθρωπο στην επιστροφή του στην άγρια φυσική κατάσταση.

Όμως η αλληλεπίδραση κοινωνίας και φύσης δεν είναι άνευ επιπτώσεων. Επί μακρό χρονικό διάστημα, οι εν λόγω επιπτώσεις ήταν μικρής βαρύτητας, καθώς υπήρχαν ελάχιστες αναπτυγμένες παραγωγικές υποδομές ικανές, να οδηγήσουν μόνο σε περιορισμένη επεμβατική δύναμη στη φύση, διεξαγόμενη δε μόνο σε τοπικό επίπεδο. Η επικινδυνότητα, ωστόσο, των επιπτώσεων της παραγωγικής διαδικασίας στην φύση συνδέθηκε με την εμφάνιση και την εγκαθίδρυση της καπιταλιστικής κοινωνίας.

Η ανάπτυξη της βιομηχανικής παραγωγής στηρίχθηκε στην ολοένα και αυξανόμενη εφαρμογή των τεχνολογιών, που προκύπτουν από τις φυσικές επιστήμες, και την αξιοποίηση της δυνατότητας παραγωγής όλο και περισσότερων φυσικών υλικών με τη χρήση των διαρκώς αυξανόμενων φυσικών δυνάμεων. Η οικονομική ανάπτυξη, που επιτυγχάνεται στα πλαίσια της καπιταλιστικής κοινωνίας θεμελιώνεται πάνω στην βάση των απεριόριστων δυνατοτήτων, που παρέχονται από την αξιοποίηση της τεχνολογίας, τόσο αναφορικά με την εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών, όσο και με τις μεθόδους που διαχειρίζονται την οικονομία.

Παράλληλα, επιτυγχάνεται η απεξάρτηση της οικονομίας από το ανθρώπινο εργατικό δυναμικό. Έτσι, η επιστήμη από κοινού με την τεχνολογία

προετοιμάζει την μελλοντική κοινωνία, που θα χαρακτηρίζεται από επάρκεια και αφθονία³.

Δεν πρέπει, ωστόσο, να λησμονείται το γεγονός πως η ανθρωπότητα διανύει μία οικολογική κρίση. Η καπιταλιστική διάρθρωση της κοινωνίας, με την ατέρμονη και αχόρταγη εκμετάλλευση της φύσης οδήγησε στην οικολογική κρίση της ανθρωπότητας, που δεν είναι παρά μια κρίση στην καπιταλιστική κοινωνία. Η κοινωνία αυτή δεν είναι σε θέση να κορεσθεί έναντι της λεηλασίας της φύσης και να διαμορφώσει ορθολογιστικά και επιστημονικά την σχέση της με αυτήν επιτρέποντας την διατήρηση των φυσικών συνθηκών στο μέλλον. Η σχέση της κοινωνίας και της φύσης πρέπει να αξιολογηθεί ξανά προτάσσοντας μία βιώσιμη επέμβαση της πρώτης στην δεύτερη, καθώς όπως τονίστηκε και ανωτέρω, πρόκειται για μία αμφίδρομη σχέση, όπου η καταστροφή του ενός στοιχείου επιφέρει και την καταστροφή του άλλου. Στα πλαίσια αυτά, οι σύγχρονες κοινωνίες καλούνται να κινηθούν προτάσσοντας αποτελεσματικές λύσεις ικανές, να περιορίσουν την καταστροφική και αναίτια παρέμβαση του ανθρώπου στη φύση, η οποία και θα οδηγήσει στον αφανισμό του.

³ Παπανεοφύτου Α. , 1997. Ποινικό Δίκαιο, Κράτος και Τεχνολογικοί Κίνδυνοι, εκδ. Σάκκουλας,, σελ. 19 επομ.

2. Το έννομο αγαθό του περιβάλλοντος

2.1 Η εννοιολογική προσέγγιση, η προστασία και η προσβολή του περιβάλλοντος

Η χρήση του όρου «περιβάλλον», ως μια γενική έννοια, αναφέρεται σε οποιοδήποτε αντικείμενο ή κατάσταση περιβάλλει ή κατ' άλλη έκφραση περικλείει ένα άλλο αντικείμενο ή κατάσταση, συνήθως μικρότερη του.

Στο γλωσσάριο των στατιστικών όρων του ΟΕCD⁴ η έννοια του περιβάλλοντος ορίζεται ως το σύνολο όλων των εξωτερικών συνθηκών που επηρεάζουν τη ζωή, την ανάπτυξη και την επιβίωση ενός οργανισμού.

Ενώ ο ορισμός που δίνεται μέσω του 1^{ου} κοινοτικού προγράμματος δράσης⁵ για το περιβάλλον είναι ο εξής «περιβάλλον είναι το σύνολο των στοιχείων που συγκροτούν με την διαπλοκή των σχέσεών τους, το πλαίσιο, τα μέσα και τις συνθήκες ζωής του ανθρώπου και της κοινωνίας».

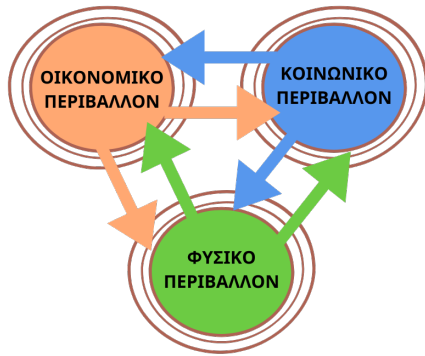
Οι παραπάνω ορισμοί υπό τη διασταλτική χρήση και ερμηνεία των όρων μέσω των οποίων συντίθενται, δείχνουν ότι το περιβάλλον ως όρος περιλαμβάνει μια ευρύτητα θεωρήσεων, οι οποίες επιμερίζονται κυρίως στο *φυσικό περιβάλλον*, στο *κοινωνικό περιβάλλον* και στο *οικονομικό περιβάλλον*.

Η διάκριση των μερών του περιβάλλοντος σε τρία επί μέρους τμήματα διευκολύνει την ανάπτυξη των αναγκαίων μεθόδων και των κατάλληλων τεχνικών για την περαιτέρω μελέτη των ανθρωπογενών επιδράσεων καθώς και την εκτίμηση των ποσοτικών τους επιρροών κυρίως επί του φυσικού μέρους του περιβάλλοντος σε συσχέτιση με αντίστοιχες επιρροές επί του οικονομικού και κοινωνικού μέρους του περιβάλλοντος.

Με βάση τη διακριτή αρχή των τριών μερών, το περιβάλλον ως ολότητα απεικονίζεται παραστατικά με την ακόλουθη σχηματική απεικόνιση.

4 Definition: The environment is the totality of all the external conditions affecting the life, development and survival of an organism. OECD Glossary of statistical terms

⁵ Υπάρχουν διάφοροι ορισμοί της έννοιας του περιβάλλοντος όπως αυτοί που προκύπτουν από τη νομολογία του ΣτΕ 3146/1986 και από τη νομοθεσία, Ν. 1126/1981, Ν. 360/1976. Ο ορισμός που δίνει το 1ο Κοινοτικό Πρόγραμμα Δράσης για το περιβάλλον είναι ο εξής «περιβάλλον είναι το σύνολο των στοιχείων που συγκροτούν με την διαπλοκή των σχέσεών τους, το πλαίσιο, τα μέσα και τις συνθήκες ζωής του ανθρώπου και της κοινωνίας».

Σχήμα 1

Ο επιμερισμός του συνολικού πλαισίου του περιβάλλοντος στους τρεις επί μέρους βασικούς πυλώνες⁶ του, προσδιορίζει τη βάση για τη σαφήνεια των διακρίσεων των επί μέρους σχέσεων, συναλλακτικών κυρίως, οι οποίες λαμβάνουν χώρα μεταξύ των τριών αντίστοιχων μερών του.

Τα αντίστοιχα βέλη που διασυνδέουν τα επί μέρους τμήματα του περιβάλλοντος δείχνουν τι εισφέρει το κάθε μέρος στο άλλο.

Έτσι το φυσικό περιβάλλον μέσω των βελών πρασίνου απόχρωσης δίνει στο οικονομικό και στο κοινωνικό περιβάλλον τους αντίστοιχους φυσικούς πόρους, ενώ λαμβάνει από το οικονομικό και το κοινωνικό περιβάλλον τους αντίστοιχους οικονομικούς πόρους για την προστασία του.

Κατά την διάταξη του άρθρου 24§1 του Ελληνικού Συντάγματος εισάγονται οι έννοιες του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, δίχως όμως να γίνεται ο προσδιορισμός τους. Την λύση στο ζήτημα του προσδιορισμού των εννοιών αυτόν έδωσε ο νόμος 360/76⁷ που όρισε ως φυσικό περιβάλλον τον περιβάλλοντα χώρο του ανθρώπου, χερσαίας, θαλάσσιας και εναέριας υπόστασης, που περιλαμβάνει όλους τους φυσικούς πόρους καθώς και την χλωρίδα και την πανίδα. Επιπλέον, ως πολιτιστικό περιβάλλον ορίζεται εκείνο

⁶ Η διάκριση των τριών μερών του περιβάλλοντος σε φυσικό, οικονομικό και κοινωνικό αποτελεί μια πρωταρχική τεχνική η οποία χρησιμοποιείται και για διδακτικούς σκοπούς. Ωστόσο η εν λόγω τεχνική με αναλυτικότερες παραστατικές προσεγγίσεις αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο διασύνδεσης των αρχών της αειφόρου ανάπτυξης και των αντίστοιχων τεχνικών κατάρτισης των δεικτών της με τις στατιστικές περιβάλλοντος και τους αντίστοιχους λογαριασμούς. (Μιχαήλ Σκούλλος «Εξελίξεις εννοιών και διεθνείς πρωτοβουλίες στην εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη».)

⁷ Νόμος 360/76 «Περί χωροταξίας και περιβάλλοντος».

το σύνολο των ανθρωπογενών στοιχείων, που φέρουν πολιτισμική χροιά, όπως αυτά έχουν διαμορφωθεί κατά τις διαδικασίες παρέμβασης του ανθρώπου στη φύση, συμπεριλαμβανομένων δε όλων των ιστορικών χώρων και της εν γένει πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας.

Ο νόμος 1650/86⁸ όρισε το περιβάλλον, ως εκείνο το σύνολο, που απαρτίζεται από φυσικούς ή ανθρωπογενείς παράγοντες, ευρισκόμενο σε σχέση αλληλεπίδρασης και επηρεασμού με την οικολογική ισορροπία, ικανό να επηρεάζει την ποιότητα ζωής, την υγεία και τις αισθητήριες αξίες, όπως αυτές συνδέονται με την ιστορική παράδοση και κληρονομιά⁹. Αξίζει δε να σημειωθεί πως το ΣτΕ μέσω της νομολογίας του υπάγει στο πολιτιστικό περιβάλλον εκείνο το σύνολο των μνημείων και των λοιπών στοιχείων, που ανάγονται στην ανθρώπινη δραστηριότητα και συγκροτούν την ιστορική και πολιτιστική παράδοση της χώρας¹⁰. Τέλος, η συμφωνία των Παρισίων¹¹, που συνήφθη με πρωτοβουλία της UNESCO¹² και κυρώθηκε από την Ελλάδα¹³, θέτει ως στόχο της την προστασία της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς σε παγκόσμιο επίπεδο. Σύμφωνα δε με τις διατάξεις της, ως πολιτιστική κληρονομιά λογίζεται κάθε μνημείο, κατασκευή και τοπίο, που έχει διαμορφωθεί από τον άνθρωπο, ενώ το δεύτερο άρθρο της εν λόγω Συνθήκης ορίζει ως φυσική κληρονομιά κάθε φυσικό μνημείο, που υπέχει εξαιρετική αξία για τον άνθρωπο, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται τα γεωλογικά και ορισμένα άλλα φυσικά τοπία.

Συνεπώς, κάθε μεταβολή στο φυσικό περιβάλλον, που κινείται εκτός των ορίων, που τίθενται από αυτό, προκαλεί μία διατάραξη στην ισορροπία του, οδηγώντας έτσι στην υποβάθμισή του ή σε μερική καταστροφή του¹⁴. Προς το σκοπό αυτό της αποφυγής μίας τέτοιας κατάληξης ο νομός 1650/86 παρέχει τον ορισμό της ρύπανσης, της μόλυνσης και της υποβάθμισης.

8 Νόμος 1650/1986 «Για την προστασία του περιβάλλοντος».

9 Άρθρο 2§1 ν. 1650/86.

¹⁰ Απόφαση ΣτΕ 1364/81, Απόφαση ΣτΕ 3898/82 & Απόφαση ΣτΕ 3146/86.

¹¹ Τάχος Ι., 1998. Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος, 5η έκδοση, σελ. 20 επόμενα.

¹² Το 1972

¹³ Νόμος 1126/1981 «Περί κυρώσεως της εις Παρισίους την 23ην Νοεμβρίου 1972 υπογραφείσης Διεθνούς Συμβάσεως δια την Προστασία της Παγκοσμίου Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς».

¹⁴ Τάχος Ι., 1998. Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος, 5η έκδοση, σελ. 20 επόμενα.

Ειδικότερα, κατά το άρθρο 2§ 2 του εν λόγω νόμου, ως ρύπανση ορίζεται η ύπαρξη ρύπων στο περιβάλλον, ήτοι κάθε ουσίας, θορύβου, ακτινοβολίας ή άλλης μορφής ενέργειας, που βρίσκεται σε ποσότητα ή σε διάρκεια ικανή, να προκαλέσει βλαβερές επιπτώσεις τόσο στην υγεία του ανθρώπου, όσο και στους λοιπούς ζωντανούς οργανισμούς, ή να προκαλέσει υλικής φύσεως ζημιές, που οδηγούν σε ακαταλληλότητα του περιβάλλοντος ως προς τις επιδιωκόμενες χρήσεις αυτού. Παράλληλα, η 3 παράγραφος του 2^{ου} άρθρου ορίζει ως μόλυνση κάθε μορφή ρύπανσης που προκύπτει από την ύπαρξη ορισμένων παθογόνων μικροοργανισμών ή έστω κάποιων δεικτών που καταδεικνύουν την πιθανότητα ύπαρξης αυτών. Τέλος, η 4^η παράγραφος του ίδιου άρθρου θεωρεί ως υποβάθμιση την πρόκληση ρύπανσης και κάθε άλλης αλλαγής στο περιβάλλον, εξαιτίας ανθρωπίνων δραστηριοτήτων, η οποία πιθανολογείται πως καθίσταται ικανή, να προκαλέσει διαταραχές στην οικολογική ισορροπία, στην υγεία των ανθρώπων και στην πολιτιστική κληρονομιά.

Οι διαδικασίες, που οδηγούν σε καταστροφή ή διακοπή της οικολογικής ισορροπίας εμφανίζουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα, τα οποία και αποτελούν την ειδοποιό διαφορά συγκριτικά με τις ζημιόγόνες επεμβάσεις σε ένα μη περιβαλλοντικό αγαθό¹⁵. Αρχικά, ένα τέτοιο φαινόμενο χαρακτηρίζεται από διάσπαρτο χαρακτήρα τόσο αναφορικά με τις συνθήκες στις οποίες εκδηλώνεται όσο και με τις συνέπειες που το ακολουθούν. Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση ενός πυρηνικού ατυχήματος η μόλυνση που προκύπτει δεν σταματά στον χώρο, που το γεγονός έλαβε χώρα, αλλά διασπείρεται ευρέως σε μία μη ευκόλως υπολογίσιμη έκταση.

Επιπλέον, το φαινόμενο της ρύπανσης έχει συλλογικό χαρακτήρα, ήτοι τα αποτελέσματά του ζημιώνουν ένα πλήθος ανθρώπων. Παράλληλα, μια οικολογική καταστροφή δεν είναι πάντοτε άμεσα εμφανής και ως εκ τούτου εμφανίζει δυσχέρεια στην απόδειξή της. Αντίθετα, η επέλευση αυτής της καταστροφής δύναται να καθίσταται πιθανή ή και βέβαιη, καθώς επίσης και τα επακόλουθα αυτής να φέρουν έναν επαναλαμβανόμενο χαρακτήρα.

¹⁵ Καράκωστας Ι. , 1986. Περιβάλλον και Αστικό Δίκαιο, Επανεκδοση Σάκκουλας, σελ. 11.

Ως εκ τούτου, από τα ανωτέρω προκύπτει πως εκείνες οι συμπεριφορές, που οδηγούν σε ρύπανση του περιβάλλοντος και συνδέονται με πιθανές επιβλαβείς επενέργειες, τόσο σε μεμονωμένα άτομα, όσο και στην ανθρωπότητα εν συνόλω, αποτελούν προσβολές του περιβάλλοντος. Οι επιβλαβείς αυτές παρενέργειες είναι δυνατόν, να επιφέρουν άμεσες συνέπειες στον άνθρωπο, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των ραδιενεργών ακτινοβολιών, ή να προκαλούν έμμεσα καταστροφές στο φυσικό περιβάλλον, όπως για παράδειγμα μολύνοντας τα ύδατα¹⁶.

Πιο συγκεκριμένα, οι διάφορες προσβολές, υπό τη μορφή ενός συνολικού φαινομένου, δύναται να αναχθούν σε μία αιτία, η οποία και επενεργεί με διαφορετικούς τρόπους απέναντι στον άνθρωπο, που καθίσταται ο έμμεσος αποδέκτης τους. Αντίθετα, η αποσπασματική και ξεχωριστή εξέταση των προσβολών οδηγεί στο συμπέρασμα πως αυτές ανάγονται σε διαφορετικές αιτίες και επενεργούν στον άνθρωπο σε διαφορετική έκταση¹⁷. Οι προσβολές αυτές μεταφέρονται μέσω του αέρα και των υδάτων και διοχετεύονται σε λοιπά αγαθά. Ειδικότερα, η ατμοσφαιρική ρύπανση δύναται να λάβει τη μορφή¹⁸:

- Της επιβάρυνσης του αέρα με ρύπους των βιομηχανιών ή των οχημάτων,
- Της εκπομπής δηλητηριωδών και δύσοσμων αερίων,
- Της δημιουργίας σκόνης,
- Της παραγωγής θορύβου και
- Της εκπομπής ιονιζουσών ακτινοβολιών.

Αναφορικά δε με την προσβολή των υδάτων, η καταστροφή τους έγκειται στην φυσική, χημική και βιολογική υποβάθμιση και μετατροπή τους, με την παράλληλη ελάττωση της ικανότητάς τους σε αυτοκαθαρισμό. Η πηγή μόλυνσής τους είναι κυρίως η βιομηχανική παραγωγή και τα απόβλητα αυτής, δίχως να παραγκωνίζονται και το ζήτημα των οικιακών αποβλήτων. Τέλος, η

¹⁶ Μιχαηλίδης – Νουάρο Γ. , 1982. Ζωντανό Δίκαιο και φυσικό δίκαιο, εκδ. Σάκκουλας, σελ. 401 & 504.

¹⁷ Καράκωστας Ι. , 2006. Περιβάλλον & Δίκαιο, Δίκαιο Διαχείρισης και Προστασίας των Περιβαλλοντικών Αγαθών, 2η έκδοση, Εκδ. Σάκκουλα, σελ. 16.

¹⁸ Καράκωστας Ι. , 2006. Περιβάλλον & Δίκαιο, Δίκαιο Διαχείρισης και Προστασίας των Περιβαλλοντικών Αγαθών, 2η έκδοση, Εκδ. Σάκκουλα, σελ. 18.

ρύπανση του εδάφους που επηρεάζει την χλωρίδα και την πανίδα βασίζεται στην απόρριψη κάθε είδους απόβλητου σε αυτό.

Από τα ανωτέρω εξάγεται εύλογα το συμπέρασμα, πως η συστηματική υποβάθμιση και καταστροφή του περιβάλλοντος πηγάζει κυρίως από την λειτουργία των επιχειρήσεων, που λειτουργούν στα πλαίσια της οικονομικής ανάπτυξης του ιδιώτη και του κράτους. Πράγματι, το δίκαιο προστασίας του περιβάλλοντος αποβλέπει κυρίως στην ρύθμιση της λειτουργίας των εργοστασίων και των εργαστηρίων¹⁹. Ως εργοστάσια, δε, λογίζονται εκείνοι οι χώροι στους οποίους η εργασία λαμβάνει χώρα με τη βοήθεια μηχανημάτων, ήτοι κυριαρχεί η τεχνική υποδομή, ενώ ως εργαστήρια λογίζονται οι χώροι, όπου η εργασία διεξάγεται χειρωνακτικά ή επικουρείται από εργαλεία²⁰.

Αξίζει δε να σημειωθεί πως η διάκριση που επιχειρείται ανάμεσα στην βιομηχανία και την βιοτεχνία δεν είναι άνευ αντικειμένου²¹, καθώς τα μέτρα που αποσκοπούν στην προστασία του περιβάλλοντος διαφέρουν σε κάθε περίπτωση²². Το κριτήριο, λοιπόν, με το οποίο διακρίνεται η βιομηχανία από την βιοτεχνία δεν είναι ένα σταθερό, αλλά λαμβάνονται υπ' όψιν και συνυπολογίζονται κατά τα διδάγματα της κοινής πείρας και της οικονομικής επιστήμης το ύψος των κεφαλαίων, που έχουν επενδυθεί, το πλήθος των εργαζομένων που απασχολούνται, το μέτρο της συμβολής του ανθρώπινου παράγοντα και των μηχανικών εργαλείων, οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται κατά την παραγωγή κτλ²³.

Παράλληλα, όπως προβλεπόταν στον ν. 360/76, η προστασία του περιβάλλοντος αποβλέπει:

- Στην διατήρηση του χαρακτήρα του και των σχέσεων που αναπτύχθηκαν μεταξύ των στοιχείων των οικοσυστημάτων του,
- Στην προάσπισή του από τις ζημιογόνες ανθρώπινες δραστηριότητες που επηρεάζουν και τον ίδιο τον άνθρωπο,

¹⁹ Τάχος Ι. , 1998. Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος, 5η έκδοση, σελ. 22 επόμενα.

²⁰ Απόφαση ΣτΕ 1926/1970, Απόφαση ΣτΕ 1640/1985& Απόφαση ΣτΕ 3124/1992.

²¹ Απόφαση ΣτΕ 3075/1974.

²² Απόφαση ΣτΕ 3415/1975.

²³ Απόφαση ΣτΕ 2668/1978& Απόφαση ΣτΕ 1871/1995.

- Στην διαφύλαξη των στοιχείων που απαρτίζουν το πολιτιστικό περιβάλλον,
- Στον έλεγχο της αξιοποίησης των πόρων του περιβάλλοντος κατά την ανάπτυξη των ανθρώπινων δραστηριοτήτων.

Από τα ανωτέρω, λοιπόν, προκύπτει πως η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος καταλαμβάνει²⁴:

- Το άβιο φυσικό περιβάλλον, ήτοι την ξηρά, τα ύδατα και την ατμόσφαιρα και
- Το έμβιο φυσικό περιβάλλον, ήτοι επίγειοι, υπόγειοι και αέριοι ζωντανοί οργανισμοί.

Στην προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος συγκαταλέγεται η διαδικασία που αποσκοπεί στην συντήρηση της κληρονομιάς του παρελθόντος, της προάσπισης της ποιότητα ζωής των ανθρώπων και της μεταλαμπάδευσης της κληρονομιάς αυτής στις μελλοντικές γενιές.

Πράγματι το έννομο αγαθό του περιβάλλοντος υπέχει μίας πρωτογενούς, μοναδικής, αναντικατάστατης, σύνθετης και συλλογικής φύσης²⁵. Η προάσπισή του αποτελεί μία σύνθετη διαδικασία, καθώς στοχεύει ειδικότερα στην προστασία της ζωής των ανθρώπων από τις βλαπτικές επενέργειες της φύσης σε αυτούς. Παράλληλα, θέτει και ως στόχο την προάσπιση της ίδιας της φύσης λαμβάνοντας υπ' όψιν το συμφέρον της ανθρωπότητας και επιδιώκοντας την επίτευξη ισορροπίας στην φύση, ώστε να εξλειφθούν οι τυχόν κίνδυνοι από παράλογες ενέργειες του ανθρώπου.

Υπό τη θεώρηση αυτή το φυσικό περιβάλλον με την ευρύτερη του έννοια ως αγαθό επιμερίζεται κατά το μεγαλύτερο μέρος του ως δημόσιο²⁶ και κατά ένα πολύ μικρότερο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ιδιωτικό με την έννοια, ότι οι κάτοχοι του είναι ιδιώτες.

²⁴ Τάχος Ι. , 1998. Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος, 5η έκδοση, σελ. 19.

²⁵ Τάχος Ι. , 1998. Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος, 5η έκδοση, σελ. 45 επόμενα.

²⁶ Ο δημόσιος ή ο ιδιωτικός χαρακτήρας του περιβάλλοντος καθορίζεται από τον αντίστοιχο κάτοχο του χώρου που αποδέχεται τη ρύπανση και ως εκ τούτου χρήζει προστασίας. Καθορίζεται επίσης και από το άρθρο 24 παρ1 του Συντάγματος, καθότι η προστασία του είναι υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία των δασών και των δασικών εκτάσεων».

Η καθημερινή διεκπεραίωση των διεργασιών του κοινωνικοοικονομικού βίου το πιστοποιεί αυτό πολλαπλώς, με την ύπαρξη δραστηριοτήτων, μέσω των οποίων, τα τρία μέρη του περιβάλλοντος αλληλοεπηρεάζονται διαρκώς, χωρίς ωστόσο τα όρια του ιδιωτικού και του δημόσιου περιβάλλοντος να είναι επαρκώς σαφή.

Σε επίπεδο πρακτικής οι εκροές των κάθε είδους αποβλήτων, είτε αυτά είναι σε στερεά, σε υγρά, είτε σε αέρια κατάσταση, μεταβιβάζονται στο ευρύτερο φυσικό περιβάλλον, το οποίο σύμφωνα με την κοινωνικοοικονομική οργάνωση των χωρών, αποτελεί στην ουσία κατά το μέγα μέρος αυτού, δημόσιο αγαθό.

Η εν λόγω διαρκής διεργασία μεταβιβάσεων από το κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον προς το φυσικό παράλληλα με τη βιομηχανική ανάπτυξη, η οποία σταδιακά επέφερε τη διατάραξη ενός μεγάλου πλήθους ισορροπιών, που είναι αναγκαίες για τη λειτουργία των συνθηκών της ζωής στον πλανήτη μας.

Οι σχετικές διεργασίες των εν λόγω απολήψεων συμπεριλαμβάνουν ένα ευρύ πλαίσιο δράσεων του κύκλου των συγχρόνων οικονομιών, οι απαιτήσεις των οποίων σε υλικά τροφοδοσίας που απαιτεί η γενικότερη λειτουργία των, αυξάνονται συνεχώς.

Η παγκόσμια κοινότητα εντόπισε από νωρίς τον διαρκώς αυξανόμενο ρυθμό της απόληψης υλικών από το φυσικό περιβάλλον η οποία επιτείνεται συνεχώς από την άκρως ανταγωνιστική λειτουργία του οικονομικού κύκλου, εντός του οποίου κυρίαρχος στόχος είναι πρωτίστως το αποτέλεσμα της παραγωγής, ενώ οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις έρχονται σε δεύτερη θέση ή αγνοούνται εντελώς.

Απέναντι σε αυτό το πλαίσιο της διαρκώς αυξανόμενης υποβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος η διεθνής κοινότητα σε συνεργασία με τις εθνικές κυβερνήσεις έχει προβεί σε μια σειρά θεσμικών ενεργειών μέσω των οποίων αποσκοπεί στη συγκράτηση των καταστροφικών ενεργειών, κυρίως του ανθρωπογενούς παράγοντα.

2.2. Το Περιβαλλοντικό Δίκαιο

2.2.1 Το φυσικό περιβάλλον ως δημόσιο αγαθό

Το φυσικό περιβάλλον²⁷ επί του οποίου συντελούνται όλες οι διεργασίες του κοινωνικοοικονομικού γίνεσθαι, αποτελεί εκ της θέσης του δημόσιο αγαθό αμιγούς χαρακτήρα.

Ο παρακάτω σύντομος ορισμός του δημόσιου αγαθού το καθορίζει δεόντως αυτό.

- Ως δημόσιο αγαθό²⁸ (Public Good) ορίζεται το αγαθό εκείνο τη χρήση του οποίου είναι δυνατό να έχουν όλα τα μέλη του κοινωνικοοικονομικού συνόλου χωρίς περιορισμούς ή αποκλεισμούς.

Τα δημόσια αγαθά διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες:

α) Τα *αμιγώς δημόσια αγαθά* τα οποία μπορεί να χρησιμοποιούνται από όλα τα μέλη της κοινωνίας και είναι αδύνατη η χρήση οιονδήποτε αποκλεισμού.

β) Τα *μη γνήσια δημόσια αγαθά* τα οποία μπορεί υπό ορισμένες προϋποθέσεις και για μια σειρά λόγων δημοσίου συμφέροντος και κοινωνικής δικαιοσύνης να τεθούν περιορισμοί στη χρήση τους.

Το φυσικό περιβάλλον έχει από κάθε πλευρά τεχνικής προσέγγισης το χαρακτήρα του αμιγούς δημοσίου αγαθού και κατά συνέπεια το θεσμικό πλαίσιο της προστασίας του απαιτεί τον αντίστοιχο χαρακτηρισμό του.

Με βάση την αρχή ότι το περιβάλλον αποτελεί *δημόσιο αγαθό* είναι προφανές ότι το σύνολο των κανόνων του θεσμικού πλαισίου της προστασίας του να απαιτεί και την αντίστοιχη υπόσταση του δικαίου.

Στο πλαίσιο αυτό το δίκαιο του περιβάλλοντος (*Environmental law*) αναπτύχθηκε σταδιακά και ανήκει νομοτελειακά στη σφαίρα του δημοσίου

²⁷ Στην παρούσα εργασία για τους όρους «περιβάλλον», «ρύπανση του περιβάλλοντος», «μόλυνση του περιβάλλοντος», «υποβάθμιση του περιβάλλοντος», «οικολογική ισορροπία», κλπ. γίνεται αποδεκτή η εννοιολογική έκφραση του ν.1650/1986.

²⁸ Σε ό,τι αφορά τη διάκριση των αγαθών σε δημόσια και μη, έχουν αναπτυχθεί πολλές διατυπώσεις των κριτηρίων της διάκρισης τους. Οι βασικότερες αυτών είναι του R.A. Masrgave (The theory of public finance) & James M. Buchanam.(Public finance and public choice) & John G Head (Public Goods and policy).

δικαίου και αποτελούσε μέρος αυτού και ως τέτοιο, εν τη γενέσει του, αναπτύχθηκε και εφαρμόζεται έως σήμερα.

Η συνεχής αύξηση των περιβαλλοντικών προβλημάτων σε όλα τα επίπεδα της ζωής του πλανήτη μας καθιστά σήμερα σταδιακά το δίκαιο του περιβάλλοντος ως το πρώτιστο μέρος και το βασικό πυλώνα του δημοσίου δικαίου.

Το βασικό κίνητρο της ραγδαίας ανάπτυξης του δικαίου του περιβάλλοντος ήταν η παγκόσμια αναγκαιότητα της προστασίας του.

Η διαρκής συσσώρευση των περιβαλλοντικών και οικολογικών προβλημάτων, τα οποία προέρχονται κυρίως, ως τα δευτερογενή αποτελέσματα της βιομηχανικής ανάπτυξης και κυρίως η συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας της νομικής προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος, οδήγησε στη δημιουργία του δικαίου του περιβάλλοντος.

Ο πρωταρχικός στόχος του εν λόγω δικαίου, που συγχρόνως είναι και ο ορισμός του, είναι *η ολοκληρωμένη αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών και οικολογικών προβλημάτων.*

Με βάση τα παραπάνω, το δίκαιο του περιβάλλοντος έχει ως σκοπό την καθολική αντιμετώπιση του οικολογικού προβλήματος και καθορίζει από μια διαφορετική οπτική γωνία την θεωρία του δικαίου, ενώ παράλληλα έχει άμεση σχέση με την τεχνολογία και τη χρήση της στην οικονομική ανάπτυξη.

Το δίκαιο του περιβάλλοντος αποδεικνύεται από την ιστορική διαμόρφωση, να είναι επηρεασμένο από τους αντίστοιχους συντελεστές, μέσω των οποίων παρουσιάζονται οι κάθε είδους ρυπογόνες ενέργειες, οι οποίες προέρχονται από την αντίστοιχη οικονομική δραστηριότητα και κυρίως από την τεχνολογική πρόοδο, η οποία ενσωματώνεται στην παραγωγική και καταναλωτική διεργασία των συγχρόνων κοινωνιών.

Ένα επιπλέον σημαντικό στοιχείο, που χαρακτηρίζει και εντάσσει το δίκαιο του περιβάλλοντος στο χώρο του δημοσίου δικαίου, είναι η αναγκαιότητα της κρατικής παρέμβασης για την προστασία του αντικειμένου, που είναι το περιβάλλον, ως δημόσιο αγαθό.

Επίσης ένα άλλο στοιχείο που χαρακτηρίζει το δίκαιο του περιβάλλοντος ως τμήμα του δημοσίου δικαίου, είναι η δυνατότητα που παρέχει στους πολίτες, οι οποίοι μέσω συμμετοχικών διεργασιών μπορούν να εκφράζουν τις απόψεις τους, επί των περιβαλλοντικών ζητημάτων, είτε συλλογικά, είτε ατομικά.

Η στόχευση του δικαίου του περιβάλλοντος στην αποτροπή και την μείωση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, ένα ζήτημα που αποτελεί το πρώτιστο πρόβλημα του κόσμου μας, που απειλεί ακόμη και την εξαφάνιση της ζωής από τον πλανήτη μας, έχει διαμορφώσει το εν λόγω δίκαιο, ως τον πλέον σημαντικό κλάδο του δημοσίου δικαίου, ο οποίος αποτελεί έναν αυτοτελή κλάδο αυτού. Το δίκαιο του περιβάλλοντος είχε έως τώρα μια πολύ γρήγορη ανάπτυξη, καθότι μέσα σε μερικές δεκαετίες αναπτύχθηκε σε βασικό κλάδο του δημοσίου δικαίου, και ο κύριος παράγοντας, που συντέλεσε στη διεργασία αυτή, ήταν η θεσμική αντιμετώπιση των συνεχώς επιδεινούμενων περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Ο γενικότερος ρόλος του δικαίου του περιβάλλοντος και κυρίως η πρακτική του εφαρμογή στην αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων το διακρίνουν σε τρεις βασικές κατηγορίες.

α) Άμεσο ή πρωτογενές περιβαλλοντικό δίκαιο: Είναι το μέρος εκείνο του δικαίου του περιβάλλοντος, οι διατάξεις του οποίου αποσκοπούν στην άμεση αντιμετώπιση των αρνητικών επιπτώσεων στο φυσικό περιβάλλον.

β) Το έμμεσο ή δευτερογενές περιβαλλοντικό δίκαιο: Είναι το μέρος εκείνο του περιβαλλοντικού δικαίου, που το βασικό στοιχείο των διατάξεων του αποσκοπεί στην προγραμματική αντιμετώπιση των επικείμενων περιβαλλοντικών καταστάσεων, οι οποίες διαταράσσουν αρνητικά την ισορροπία του φυσικού περιβάλλοντος.

Το εν λόγω μέρος του έμμεσου περιβαλλοντικού δικαίου στοχεύει στον προγραμματισμό και στην ανάπτυξη των κατάλληλων δράσεων, οι οποίες αποσκοπούν στην μελλοντική αποτροπή των αρνητικών επιπτώσεων στο φυσικό περιβάλλον, οι οποίες ενδέχεται, να επέλθουν από οποιαδήποτε οικονομική κυρίως δραστηριότητα.

Ο τομέας της χωροταξίας είναι ένα πεδίο, όπου αναπτύσσεται κυρίως η προγραμματική αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών ζητημάτων από το δευτερογενές μέρος του περιβαλλοντικού δικαίου.

Το έμμεσο περιβαλλοντικό δίκαιο έχει ένα γενικότερο διαχειριστικό ρόλο επί των ζητημάτων του φυσικού περιβάλλοντος, πολλά από τα οποία έχουν σημαντικό ρόλο στην ισόρροπη αναπτυξιακή πορεία τόσο σε περιφερειακό, όσο και σε κλαδικό επίπεδο της οικονομίας.

γ) Το τριτογενές μέρος του περιβαλλοντικού δικαίου: Εκτός των δύο ως άνω κατηγοριών στο δίκαιο του περιβάλλοντος είναι δυνατό να συμπεριληφθεί και ένα σύνολο κανόνων και διατάξεων, που δεν αποσκοπούν στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, αλλά παρεμπιπτόντως συμβάλλει σε κάτι τέτοιο. Σε αυτό το μέρος, είναι δυνατό να ενταχθεί ένα μέρος του γενικότερου θεσμικού πλαισίου, κυρίως κανόνες του αστικού δικαίου, μέσω των οποίων πολίτες, συλλογικότητες ή άλλου τύπου οργανωτικές οντότητες, έχουν τη δυνατότητα να προβούν σε πράξεις, οι οποίες αποσκοπούν στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Τέτοιου είδους πράξεις είναι οι αγωγές πολιτών, δήμων ή άλλων κοινωνικών μονάδων, οι οποίοι έχουν έννομο συμφέρον και αυτό αποβαίνει έμμεσα στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.

2.2.2 Το φυσικό περιβάλλον ως έννομο αγαθό

Ορισμός: Ως έννομο αγαθό ορίζεται το στοιχείο εκείνο, που προστατεύεται από το θεσμικό πλαίσιο μιας χώρας.

Το εν λόγω στοιχείο μπορεί να είναι κάθε αγαθό ή υπηρεσία που ικανοποιεί κάποια ανάγκη του ανθρώπου.

Υπό τη έννοια αυτή το φυσικό περιβάλλον, καθώς αυτό έχει οριστεί, αποτελεί έννομο αγαθό δημόσιου χαρακτήρα και ως ένα τέτοιο αγαθό δέχεται μια πολυποίκιλη αρνητική επιρροή από τους φορείς της ανάπτυξης την οποία το δίκαιο του περιβάλλοντος, ως θεσμικό εργαλείο καλείται να αποτρέψει.

Η αναπτυξιακή επιρροή επί του φυσικού περιβάλλοντος ως προσβολή της ισορροπίας του προέρχεται από τους δύο άλλους βασικούς πυλώνες του αρχικού επιμερισμού του, το οικονομικό και το κοινωνικό περιβάλλον.

Στην πράξη ένα μεγάλο πλήθος δράσεων του οικονομικοκοινωνικού περιβάλλοντος επιβαρύνουν το φυσικό, ως αναγκαιότητα της ανάπτυξης.

Ο επιμερισμός του μεγάλου πλήθους των αναπτυξιακών διεργασιών ακολουθεί μια σειρά κριτηρίων τα οποία ομαδοποιούνται κυρίως με βάση την αρχή του είδους των επιρροών επί των τμημάτων του φυσικού περιβάλλοντος και την

ταξινόμηση των κλάδων της οικονομικής δραστηριότητας που χρησιμοποιούν οι Εθνικοί Λογαριασμοί και οι Στατιστικές NACE-rev2²⁹.

Η διατήρηση των ισορροπιών του δημοσίου αγαθού, που είναι το φυσικό περιβάλλον και υπό την έννοια του δημοσίου χαρακτήρα έχει την ανάγκη προστασίας, από τον κατάλληλο κλάδο δικαίου, που καθώς έχει προαναφερθεί είναι το περιβαλλοντικό δίκαιο.

Κατά συνέπεια το περιβαλλοντικό δίκαιο έχει ως βασικό σκοπό³⁰ την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και των επί μέρους οικοσυστημάτων του. Στοχεύει, δε, στη διασφάλιση της σταθερότητας των επιμέρους ισορροπιών των λειτουργιών των οικοσυστημάτων και του περιβάλλοντος γενικότερα, αποτελείται από ένα ευρύ σύνολο κανόνων το περιεχόμενο των οποίων έχει μια ευρεία έκταση, καθώς διευθετεί ένα πολυμερές και πολύπλοκο παραγωγικό και καταναλωτικό πλαίσιο.

Στην πρακτική του εφαρμογή, το δίκαιο του περιβάλλοντος συμπεριλαμβάνει κανόνες και διατάξεις οι οποίες εκτείνονται από την απαγόρευση της χρήσης φυτοφαρμάκων και καλλιεργητικών μέσων³¹, έως προς τη θέσπιση οικολογικών κριτηρίων που αφορούν την αποτέφρωση των αποβλήτων³², τη θέσπιση οικολογικών κριτηρίων απονομής του κοινοτικού οικολογικού σήματος σε

²⁹ Η NACE-rev2 αφορά το σύστημα ταξινόμησης των οικονομικών δραστηριοτήτων και συγκεκριμένα τη δεύτερη αναθεωρημένη (revision) εκδοχή του καθώς αυτό διαμορφώθηκε και σήμερα. Ο αρχικός όρος του προέρχεται από το γαλλικό *Nomenclature statistique des activités économiques dans la Communauté européenne*. Τη NACE χρησιμοποιούν επίσης οι Εθνικοί και οι περιβαλλοντικοί λογαριασμοί.

³⁰ Νόμος 1650/1986 Άρθρο 1 «Σκοπός του παρόντος νόμου είναι η θέσπιση θεμελιωδών κανόνων και η καθιέρωση κριτηρίων και μηχανισμών για την προστασία του περιβάλλοντος, έτσι ώστε ο άνθρωπος, ως άτομο και ως μέλος του κοινωνικού συνόλου, να ζει σε ένα υψηλής ποιότητας περιβάλλον, μέσα στο οποίο να προστατεύεται η υγεία του και να ευνοείται η ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Η προστασία του περιβάλλοντος, θεμελιώδες και αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής και αναπτυξιακής διαδικασίας και πολιτικής, υλοποιείται κύρια μέσα από τον δημοκρατικό προγραμματισμό».

³¹ 2001/687/ΕΚ Απόφαση της επιτροπής 28^{ης} Αυγούστου 2001, περί καθορισμού των οικολογικών κριτηρίων για την απονομή του κοινοτικού οικολογικού σήματος σε βελτιωτικά του εδάφους και καλλιεργητικά μέσα. (Αρ. κοιν. Ε(2001)2597). Σύμβαση του Ρότερνταμ σχετικά με τη διαδικασία συναίνεσης μετά από ενημέρωση, όσον αφορά ορισμένα επικίνδυνα χημικά προϊόντα και φυτοφάρμακα στο διεθνές εμπόριο. (ΕΕ L063/06/03/2003), θέσπιση με 32003D106 (ΕΕ L 063 06/03/2003).

³² Οδηγία 2000/76/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου & του Συμβουλίου της 4^{ης} Δεκεμβρίου 2000 για την αποτέφρωση των αποβλήτων. {κον. 332 28/12/2000}

τηλεοπτικούς δέκτες³³ , την απονομή του κοινοτικού οικολογικού σήματος σε πλυντήρια πιάτων³⁴, την απαγόρευση της χρήσης ουσιών που καταστρέφουν τη στοιβάδα του όζοντος³⁵, την απονομή οικολογικού σήματος της κοινότητας σε στρώματα κρεβατιών³⁶, με το κοινοτικό πλαίσιο συνεργασίας για την προαγωγή της βιώσιμης ανάπτυξης σε αστικό περιβάλλον³⁷.

Με βάση τα ανωτέρω, ως εισαγωγικά στοιχεία αναφοράς, το δίκαιο του περιβάλλοντος, είναι προφανές ότι αποτελεί το τμήμα εκείνο του δημοσίου δικαίου, που στοχεύει στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος από ότι αυτό το προσβάλλει καθ'οιονδήποτε τρόπο.

Η συνεχής αναπτυξιακή διεργασία και οι επιπτώσεις, της όλο και περισσότερο εξελισσόμενης τεχνολογίας, σε συνδυασμό με την ευρύτητα του βασικού αντικείμενου του δικαίου του περιβάλλοντος, το έχουν ήδη καταστήσει ως το πλέον βασικό αλλά παράλληλα και το πλέον δυναμικό μέρος του δημοσίου δικαίου.

Με βάση το πλαίσιο αυτό και κυρίως τη δυναμικότητα ή καλύτερα την ενδυνάμει συνύπαρξη του δικαίου του περιβάλλοντος εντός του αναπτυξιακού γίνεσθαι της χώρας μας, θα επιχειρηθεί μέσω της παρούσης εργασίας η ανάλυση της θεσμικής του υποδομής και παράλληλα η εφαρμογή του ως μηχανισμού της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος επί πρακτικών κυρίως ζητημάτων που εντάσσονται στο γενικότερο πεδίο της γενικότερης λειτουργίας του.

³³ Αποφ. 2002/255/ΕΚ : Απόφαση της επιτροπής, της 25ής Μαρτίου 2002, για την θέσπιση οικολογικών κριτηρίων απονομής του κοινοτικού οικολογικού σήματος σε τηλεοπτικούς δέκτες {E(2002) 1142 ΕΕ L 087 04/04/2002}

³⁴ Αποφ. 2001/689/ΕΚ: Απόφαση της επιτροπής της 28^{ης} Αυγούστου 2001 περί καθορισμού οικολογικών κριτηρίων για την απονομή του κοινοτικού οικολογικού σήματος σε πλυντήρια πιάτων. { Κοιν. Ε(2001) 2600 ΕΕ L 242 12/09/2001. }

³⁵ Καν.2037/2000 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 29^{ης} Ιουνίου 2000, για τη χρήση των ουσιών που καταστρέφουν τη στοιβάδα του όζοντος. { κοιν. ΕΕ L 244 29/09/2000 – Τροπ. 32004D0232 ΕΕ L 07110/03/2004 }

³⁶ Αποφ.2002/740/ΕΚ Απόφαση της επιτροπής της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 2002, για τον καθορισμό οικολογικών κριτηρίων για την απονομή οικολογικού σήματος της κοινότητας σε στρώματα κρεβατιών και τροποποίηση της απόφασης 98/634/ΕΚ .{κοιν. Ε(2002)3293 ΕΕ L 236 04/09/ 2002}

³⁷ Αποφ. 1411/2001/ΕΚ του Ευρωπαϊκού κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27^{ης} Ιουνίου του 2001 σχετικά με το κοινοτικό πλαίσιο συνεργασίας για την προαγωγή της βιώσιμης ανάπτυξης σε αστικό περιβάλλον. { κοιν. ΕΕ L 191 13/07/2991 }

2.2.3 Το Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος

Κατά την πάγια διαδικασία που ακολουθείται, η δημιουργία ενός κανόνα δικαίου απαιτεί την προϋπόθεση της συνδρομής ενός προβλήματος κοινωνικής εμβέλειας, που χρήζει αντιμετώπισης. Το Δίκαιο του Περιβάλλοντος αποτελεί μια σύγχρονη καινοτομία, περίπου 30 χρόνων, που λειτουργεί ως αυτόνομος κλάδος του δικαίου. Η ανάδυσή του αυτή συνδέεται άρρηκτα με την αύξηση της συσσώρευσης των περιβαλλοντικών ζητημάτων, τα οποία με την σειρά τους, όπως και αναλύθηκε ανωτέρω, προέκυψαν από την ταχύτατη ανάπτυξη της οικονομίας σε διεθνές επίπεδο. Τα περιβαλλοντικά ζητήματα δεν μπορούσαν, να αφήσουν άπραγη την διεθνή κοινότητα και δημιουργήθηκε έτσι η ανάγκη υπαγωγής τους σε προστατευτικό πλαίσιο, προασπίζοντας το περιβάλλον από τις ανεπιθύμητες και επιβλαβείς δραστηριότητες του ανθρώπου.

Το ζήτημα του περιβάλλοντος κατέστη, λοιπόν, αρκετό ώστε να δικαιολογηθεί η νομοθετική ρύθμιση επ' αυτού, καθώς αφενός στην οικονομική του έκφανση αποτελούσε τροχοπέδη ανάπτυξης εξαιτίας της οικολογικής καταστροφής, ενώ, αφετέρου, στα πλαίσια της δημόσιας υγείας, κρίθηκε πως αποτελούσε σημαντικό κίνδυνο της υγείας των ανθρώπων. Ο αυτόνομος κλάδος του δικαίου, που αναδύθηκε μέσα από αυτήν την διαδικασία, ονομάστηκε Δίκαιο του Περιβάλλοντος και ρυθμίζει την νέα έκφανση της κοινωνικής ζωής των ανθρώπων που έγκειται στις σχέσεις τους με την φύση³⁸.

Από τα ανωτέρω προκύπτει πως το Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος αποτελεί ένα σύνολο δικαιοκικών κανόνων, που θέτουν όρια στην ανθρώπινη δραστηριότητα, είτε ως ατομική πράξη είτε ως συλλογική, επιδιώκοντας την εξισορρόπηση όλων των διαστάσεων του περιβάλλοντος (περιβάλλον εν ευρεία έννοια), ήτοι της φυσικής ή πολιτιστικής μορφής του καθώς και κάθε άλλης έκφανσης που αυτό λαμβάνει από τον άνθρωπο³⁹. Ο επιδιωκόμενος σκοπός του δικαίου αυτού, όπως ορίζεται και στο 1^ο άρθρου του ν. 1650/1986, δεν είναι παρά η θεμελίωση κανόνων και κριτηρίων που θα καθοδηγούν τον άνθρωπο, κατά μόνας αλλά και ως σύνολο, να ζει σε ένα περιβάλλον που

³⁸ Σιούτη Γ. , 1993. Δίκαιο Περιβάλλοντος, Γενικό Μέρος, εκδ. Σάκκουλα, σελ. 13 επόμενα.

³⁹ Παναγόπουλου Θ. , 1997. Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος, 2η έκδοση, εκδ. Σταμούλης, σελ. 61.

χαρακτηρίζεται από υψηλή ποιότητα, ώστε να προστατεύεται και η υγεία του παράλληλα με την ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Εξάλλου, η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο για την πολιτιστική, πολιτική και αναπτυξιακή διαδικασία, που λαμβάνουν χώρα μέσα στα δημοκρατικά κράτη. Ειδικότερα, το περιβαλλοντικό δίκαιο διακρίνεται σε γενικό, που περικλείει κάθε κανόνα που στοχεύει στην εν συνόλω προάσπιση του περιβάλλοντος, και σε ειδικό, που εσωκλείει μόνο τους κανόνες που κινούνται στην τροχιά της προστασίας επιμέρους εκφάνσεων του περιβάλλοντος ή καταπολεμούν εξειδικευμένες απειλές. Στην δεύτερη περίπτωση, η προάσπιση των επιμέρους τομέων ταξινομείται με βάση το κριτήριο του αντικειμένου του εκάστοτε κανόνα, όπως για παράδειγμα, το δίκαιο προστασίας της ατμόσφαιρας, των υδάτων κτλ. Αναφορικά δε με την προστασία από εξειδικευμένες μορφές κινδύνων, η ταξινόμηση συντελείται με κριτήριο τον κίνδυνο από τον οποίο επιχειρείται η προάσπιση του περιβάλλοντος. Έτσι, προκύπτει το δίκαιο των βιομηχανικών εγκαταστάσεων, των αποβλήτων, της ενέργειας κτλ.

Επιπλέον, μέσω μίας ακόμα διάκρισης το περιβαλλοντικό δίκαιο χωρίζεται στο πρωτογενές ή άμεσο, το οποίο και περιέχει εκείνο το σύνολο των κανόνων δικαίου που άπτονται της πρόληψης και της καταστολής των επιζήμιων για το περιβάλλον ενεργειών, στο δευτερογενές ή έμμεσο περιβαλλοντικό δίκαιο, που αφορά την διαδικασία προγραμματισμού, διαχείρισης, χωροταξίας κτλ. , και στο τριτογενές περιβαλλοντικό δίκαιο, που εκτείνεται πέραν των στοιχείων, που επιδιώκουν την προστασία του περιβάλλοντος και περιέχει όλα εκείνα τα μέσα που κρίνονται κατά περίπτωση χρήσιμα για την επίτευξη αυτού του σκοπού, όπως για παράδειγμα οι αγωγές που με βάση το αστικό δίκαιο θεμελιώνονται στο έννομο συμφέρον των ιδιοκτητών⁴⁰.

Όπως προκύπτει, συνεπώς, από τα ανωτέρω, χαρακτηριστικό γνώρισμα του περιβαλλοντικού δικαίου αποτελεί η διακλαδικότητα και η διεπιστημονικότητα αυτού. Πράγματι, το περιβαλλοντικό δίκαιο άπτεται ποικίλων επιστημονικών πεδίων, τόσο εντός της νομικής επιστήμης, όσο και εκτός αυτής, αξιοποιώντας για παράδειγμα τις θετικές επιστήμες. Καθίσταται, λοιπόν, σαφές πως η

⁴⁰ Σιούτη Γ. , 1993. Δίκαιο Περιβάλλοντος, Γενικό Μέρος, εκδ. Σάκκουλα, σελ. 14 επόμενα.

προσέγγιση του ζητήματος της περιβαλλοντικής προστασίας οφείλει, να γίνεται μέσω μίας οικολογικής προσέγγισης, η οποία επιχειρείται υπό τον πρίσμα διαφόρων κλάδων του δικαίου⁴¹. Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί πως η προάσπιση του περιβάλλοντος θεμελιώνεται στο αστικό δίκαιο μέσω των διατάξεων της προστασίας της προσωπικότητας⁴² ή από κοινού με τις διατάξεις για τα αντικείμενα εκτός συναλλαγής, της κυριότητας, του γειτονικού δικαίου και δη των διατάξεων περί εκπομπών και των διατάξεων αναφορικά με τις δικαιοπραξίες και ειδικότερα με την ρήτρα κατάχρησης δικαιώματος. Στα πλαίσια του ποινικού δικαίου, η προστασία του περιβάλλοντος επιτυγχάνεται μέσω των διατάξεων που θεσπίζουν το κολάσιμο ορισμένων πράξεων ή παραλείψεων των ανθρώπων ατομικά ή συλλογικά (ως επιχειρήσεις).

Ειδική μνεία πρέπει να γίνει σαφώς στην σπουδαιότητα του δημοσίου δικαίου για την περιβαλλοντική προστασία, που αποτελεί και το θέμα της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Πράγματι, παρά την σημασία του ιδιωτικού και του ποινικού δικαίου, το δημόσιο δίκαιο υπέχει μεγαλύτερης σημασίας, τόσο κατ'έκταση όσο και κατ'ουσία, για την προστασία του περιβάλλοντος, καθώς άπτεται του ζητήματος του δημοσίου συμφέροντος, τμήμα του οποίου πλέον αποτελεί η περιβαλλοντική προστασία. Το δημόσιο δίκαιο κατέχει πρωτεύοντα ρόλο στην προάσπιση του περιβάλλοντος, καθώς κινείται ευθέως προς τον σκοπό αυτό και χρησιμοποιεί προσφορότερα και αποτελεσματικότερα νομικά μέσα που η δημόσια διοίκηση έχει στην κατοχή της. Πιο συγκεκριμένα, το αντικείμενο προστασίας κατά το δημόσιο δίκαιο είναι η ποιότητα που χαρακτηρίζει ένα αγαθό, όπως η ποιότητα του αέρα, του νερού κτλ. , στοχεύοντας στην ελάττωση ή την πλήρη εξάλειψη εκείνων των δραστηριοτήτων που δύναται να βλάψουν τα αγαθά αυτά.

Αναφορικά δε με τα εκ του νόμου πηγαζόμενα μέσα, το διοικητικό δίκαιο αποτελεί ένα φάσμα κανόνων που χαρακτηρίζονται από ειδικές αρχές και διαδικασίες που αξιοποιούνται και στην περίπτωση της προστασίας του περιβάλλοντος. Σε αυτές περιέχονται οι διοικητικές κυρώσεις, η υποχρέωση

⁴¹ Κουτούπα-Ρεγκάκου Ε. , 2009. Δίκαιο του Περιβάλλοντος, εκδ. Σάκκουλας, σελ. 6 επόμενα.

⁴² Αστικός Κώδικας (ΑΚ), Προεδρικό Διάταγμα Υπ' Αριθμ. 456 ΦΕΚ Α' 164/24. 10. 1984, με τις τελευταίες αλλαγές από το Νόμο 4958/2022, άρθρα 57 & 59.

λήψης μέτρων, η υπό όρους χορήγηση αδειών σε βιομηχανίες και λοιπές εγκαταστάσεις, καθώς και οι επιχορηγήσεις και τα οικονομικά κίνητρα⁴³.

Πράγματι, το περιβαλλοντικό δίκαιο ανευρισκόταν και σε προϋπάρχοντες κλάδους του δημοσίου δικαίου, κατά κόρον υπό το κάλυμμα της προστασίας της δημόσιας υγείας, και συμπεριλήφθηκε αργότερα στο δημόσιο οικονομικό δίκαιο. Πλέον, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, αποτελεί έναν αυτόνομο κλάδο του δημοσίου δικαίου και δη του ειδικού διοικητικού δικαίου. Η καταλυτική επίδραση του περιβαλλοντικού δικαίου στο διοικητικό δίκαιο διαφαίνεται κυρίως από τον εμπλουτισμό της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος του τελευταίου με την προσθήκη της οικολογικής παραμέτρου, της διεύρυνσης των στοιχείων που απαιτούνται για την θεμελίωση του εννόμου συμφέροντος κατά τη διεξαγωγή της ακυρωτικής δίκης, την ύπαρξη επιμέρους ειδικών αρχών, όπως αυτής της αιφορίας, και ειδικότερων θεσμών, όπως εκείνων που εκκινούν την διαδικασία, που εκτιμά τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις⁴⁴.

Τέλος, αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό του δικαίου του περιβάλλοντος είναι η εξαρτησιακή σχέση του από τις λοιπές επιστήμες και την τεχνολογία, καθώς το αντικείμενό του δεν είναι να ρυθμίζει καθαρά κοινωνικές σχέσεις, αλλά και σχέσεις των ατόμων με την ύλη, τη φύση, τις επιστήμες κτλ. Το έργο του κοινού νομοθέτη, συνεπώς, περιορίζεται από τα πορίσματα της επιστήμης και της τεχνολογίας και ως εκ τούτου οριοθετούνται στενότερα και οι εξουσίες τόσο της δικαστικής αρχής όσο και της διοίκησης. Οι ταχύτατες αλλαγές που λαμβάνουν χώρα στους τομείς αυτούς οδηγούν και σε συνεχή καθιέρωση νέων νόμων και ρυθμίσεων. Αναφορικά δε με το ρόλο της δικαστικής αρχής και της διοίκησης καθίσταται σαφές πως η ύπαρξη όλο και περισσότερων τεχνικών και επιστημονικών γνώσεων οδηγεί σε δέσμευση, απαιτώντας οι αποφάσεις των εν λόγω αρχών να λαμβάνονται με περισσότερο τεχνικά παρά νομικά κριτήρια⁴⁵.

⁴³ Σιούτη Γ. , 1993. Δίκαιο Περιβάλλοντος, Γενικό Μέρος, εκδ. Σάκκουλα, σελ. 19 επόμενα.

⁴⁴ Κουτούπα-Ρεγκάκου Ε. , 2005. Δίκαιο του Περιβάλλοντος, εκδ. Σάκκουλας, σελ. 9 επόμενα.

⁴⁵ Σιούτη Γ. , 1993. Δίκαιο Περιβάλλοντος, Γενικό Μέρος, εκδ. Σάκκουλα, σελ. 21 επόμενα.

Μέρος Β΄

1. Το θεσμικό πλαίσιο της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος

1.1. Σύντομη ιστορική αναφορά

Η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και κυρίως η θέσπιση νόμων δεν αποτελεί αναγκαιότητα των σύγχρονων καιρών, η οποία ανέκυψε μετά τη βιομηχανική επανάσταση, αλλά προέκυψε ως ζήτημα και μάλιστα ζωτικής σημασίας και επιβίωσης του ανθρώπου από τα πρώτα βήματα της πολιτισμικής και κοινωνικοοικονομικής του ζωής.

α) Μεσοποτάμιοι πολιτισμοί.

Οι πρώτες θεσμικές αναφορές σε κανόνες και πρακτικές που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος και γενικότερα την καθαριότητα, βρίσκονται στα νομοθετικά κείμενα των μεσοποτάμιων πολιτισμών.

Ανάμεσα στους μεσοποτάμιους λαούς το Εβραϊκό έθνος αποτελεί μια μοναδικότητα καθότι ο λαός των απογόνων του Αβραάμ καθιέρωσε το συνδυασμό της πνευματικής και της υλικής καθαρότητας και με ό,τι είχε ως επακόλουθο.

Οι αρχαίοι Εβραίοι, ως γνώστες των πρωταρχικών εντολών του Θεού περί επέκτασης του παραδείσου⁴⁶ έδιναν ιδιαίτερη προσοχή στην προστασία των δασών και της φύσης γενικότερα. Αυτά σε συνδυασμό με την τήρηση της εβδόμης ημέρας του Σαββάτου⁴⁷, η οποία ήταν αφιερωμένη σε λατρεία και ανάπαυση τόσο των ίδιων όσο και των υποζυγίων των.

β) Ο αρχαίος Ελληνικός κόσμος

Η ανάπτυξη της φιλοσοφίας και των επιστημών στον αρχαίο Ελληνικό κόσμο δεν μπορούσε να αφήσει ανέγγιχτη τη γενικότερη λειτουργία της φύσης καθώς

⁴⁶ Ο Θεός πήρε τον άνθρωπο και τον έβαλε στον κήπο της Εδέμ για να τον καλλιεργεί και να τον φροντίζει. Παλαιά Διαθήκη Γένεση κεφ.2 παρ. 16.

⁴⁷ Η καθιέρωση του Σαββάτου αναφέρεται αρχικά στο 16 κεφάλαιο, παρ. 23 του βιβλίου της Εξόδου στην παλαιά Διαθήκη.

και των ανθρωπογενών επιρροών που επιδρούν επί της αρμονικής λειτουργίας της.

Ο Πλάτωνας στους Νόμους⁴⁸ του αναφέρεται στην προστασία του περιβάλλοντος, και των πηγών, και προτείνει περιορισμούς στο κυνήγι και στην αλιεία.

Ο Ξενοφώντας στον οικονομικό⁴⁹ αναφέρεται στην ορθολογική διαχείριση των παραγωγικών δυνατοτήτων, κυρίως της γεωργικής παραγωγής, με αναφορές στην προστασία του περιβάλλοντος, απόψεις και λογικές που διαχρονικά ισχύουν έως σήμερα.

Σε ό,τι αφορά την περιοχή της αρχαίας Αττικής ο Δημοσθένης αναφέρεται στον τρόπο που έπρεπε να φυτεύονται τα δέντρα μεταξύ των όμορων⁵⁰ αγρών, για τη αποφυγή των επιπτώσεων μεταξύ των ιδιοκτητών τους.

Ο Αριστοτέλης στην «Αθηναίων Πολιτεία⁵¹» αναφέρει ότι ένα από τα βασικά καθήκοντα των αστυνομικών της εποχής του ήταν η επιμέλεια επί των κοπρολόγων, ώστε κανείς να μην αποθέτει κόπρους σε απόσταση μικρότερη του ενός σταδίου από τα τείχη της πόλης.

Σε ό,τι αφορά τη συνεισφορά των αρχαίων Ελλήνων στοχαστών στην προστασία του περιβάλλοντος, το έργο του Θεόφραστου⁵² είναι το πλέον ολοκληρωμένο από κάθε άποψη. Ο Θεόφραστος αναζήτησε τις ιδιαίτερες σχέσεις μεταξύ των ζώντων οργανισμών και είναι ο πρώτος που διερεύνησε τις ισορροπίες των οικοσυστημάτων, επίσης παρατήρησε τις πρώτες κλιματικές μεταβολές που επήλθαν από τις καταστροφές των δασών και τις αποξηράνσεις των ελών.

⁴⁸ Πλάτων-Νόμοι 761-769C, 782B.

⁴⁹ Ο Οικονομικός του Ξενοφώντα αποτελεί στην ουσία ένα έργο πρακτικού περιεχομένου και αναφέρεται κυρίως σε ζητήματα διαχείρισης των ζητημάτων του νοικοκυριού –οίκου- και του αγροκτήματος. Οι διάλογοι του Ισχύμαχου, ενός εύπορου μεγαλοκτηματία με το Σωκράτη, προσδίδουν σε αυτό μια φιλοσοφική δομή και αρχές με ισχύ έως σήμερα.

⁵⁰ Δημοσθένη προς Μακάταρτον 72 & Πλουτάρχου Σόλων 23,15. «Ωρισεν δε και φυτειών μέτρα μαλ' εμπείρωσ τους μεν άλλο τι φυτεύοντος εν αγρώ, πέντε πόδας απέχει του γείτονος κελεύσας, τους δε συκην ή ελαίας, εννέα».

⁵¹ Αριστοτέλη Αθηναίων πολιτεία, 50, 2.

⁵² Ο Θεόφραστος (371-287 π.χ.) ήταν μαθητής του Αριστοτέλη. Θεωρείται ο πατέρας της βοτανικής και της οικολογίας. «Έργα του είναι τα Περί φυτών ιστορίας” & “Περί φυτών αιπίων».

Ο Ιπποκράτης⁵³ μελετώντας το ζήτημα από την πλευρά της υγείας παρουσιάζει τη σχέση των επιρροών επί του κλίματος που έχουν τα ρεύματα του αέρα, η ποιότητα του εδάφους καθώς και η χλωρίδα και η πανίδα, στη γενικότερη διαμόρφωση του χαρακτήρα και της υγείας των λαών.

γ) *Ρωμαϊκή- Βυζαντινή και Οθωμανική περίοδος* : Οι προβληματισμοί, οι έρευνες και γενικότερα οι στοχασμοί γύρω από το περιβάλλον και τα ζητήματα των λειτουργιών του κατά τη Ρωμαϊκή και τη μετέπειτα Βυζαντινή και την Οθωμανική περίοδο ήταν πολύ περιορισμένη.

Το αρχαίο Ελληνικό διερευνητικό πνεύμα έκλεισε σταδιακά με το τέλος της Ελληνιστικής περιόδου και αντικαταστάθηκε από τη χριστιανική σκέψη η οποία δεν έδινε περαιτέρω περιθώρια προβληματισμών στη λειτουργία της φύσης.

Ωστόσο κατά τη Ρωμαϊκή και τη μετέπειτα Βυζαντινή περίοδο, οι θεσμικές διευθετήσεις, οι οποίες σχετίζονται με την προστασία του περιβάλλοντος αφορούν κυρίως την κατασκευή υδραγωγείων⁵⁴ και αγωγών μεταφοράς των υδάτων στις πόλεις, οι οποίες εκείνη την περίοδο είχαν πληθυσμιακά διογκωθεί. Η διεργασία αυτή της αστικοποίησης είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της μέριμνας για την καθαριότητα των πόλεων και την απομάκρυνση από αυτές κάθε ρυπογόνου δραστηριότητας καθώς και κάθε είδους αποβλήτου.

Επί Ιουστινιανού για την πρωτεύουσα και κυρίως για τις μεγάλες πόλεις υπεύθυνος ήταν ο έπαρχος της πόλης ή ο πραιίτωρ, ενώ για τις μικρότερες οι αγορανόμοι, οι οποίοι είχαν τη φροντίδα να απομακρύνουν από αυτές «παν το αχρείον⁵⁵».

Την περίοδο αυτή σύμφωνα με την Εξάβιβλο⁵⁶ του Αρμενόπουλου και το Επαρχικόν του Ασκαλωνίτου, είχε δοθεί σημαντική μέριμνα για την υγιεινή των πόλεων και τη γενικότερη αισθητική τους. Στα κείμενα των εν λόγω έργων

⁵³ Ιπποκράτη «Περί αέρων υδάτων και τόπων» 23,12-22. «Περί τε των ηθέων αυτός λόγος το τε άγριον και το άμικτον και το θυμοειδές εν τη τοιαύτη φύση εγγίγνεται».

⁵⁴ Το Αδριάνειο υδραγωγείο είναι ένα από τα εν λόγω έργα.

⁵⁵ «παν το αχρείον και απόβλητον ως προς την των ζώντων χρήσιν να μη ρίπτετε εις τα οδούς τι το βλάπτον αυτάς ούτε ρυπαρά ύδατα» Φ. Κουκουλέ Βυζαντινών βίος ο.π.328 Βασιλικά 58, 8, 12

⁵⁶ «εάν τις ποιήσει τυρεψείον εξ ου καπνός εκπεμπόμενος καταβλάπτει τους εν τοις υψηλοτέροις οικούντας, δύνανται κατά νόμους οι βλαπτόμενοι κωλύειν αυτόν εισπέμπειν τον καπνόν, το αυτό και περί δυσωδείας.» Κ. Harmenopoulou Manuale legum sive Hexabiblos ed.G.Heimbach, Leipzig 1851 Κ Αρμενόπουλου Πρόχειρον ο.π. 132.

υπάρχουν διατάξεις που αναφέρονται στην απαγόρευση των εκπομπών καπνού και άλλων δυσοσμίων από βιοτεχνικές κυρίως δραστηριότητες καθώς και την αισθητική της παρουσίας των εμπόρων κυρίως των υπαίθριων αγορών. Η περίοδος της Οθωμανικής κυριαρχίας δεν έχει καμιά αξιόλογη πρόταση, η οποία να αποσκοπεί στην άμεση προστασία του περιβάλλοντος, οι όποιες θεσμικές διατάξεις υπήρξαν είχαν μόνο έμμεσες επιρροές, σε ό,τι αφορούσε την προστασία του περιβάλλοντος.

Την εν λόγω περίοδο αναπτύχθηκαν θεσμικά μέτρα που αποσκοπούσαν στην δημόσια υγεία, κυρίως των πόλεων, τα οποία είχαν καθιερωθεί από τη Ρωμαϊκή περίοδο.

1.2. Η ιστορική προσέγγιση του ζητήματος στην εθνική έννομη τάξη

Στον ελλαδικό χώρο το ζήτημα της περιβαλλοντικής ρύπανσης έκανε την εμφάνισή του την δεκαετία του 1960, δίχως όμως, να του δοθεί η πρέπουσα σημασία. Απότοκο της μεταστροφής της οικονομίας σε καπιταλιστική. Από τη δεκαετία του 1980 διαπιστώνεται η ανάγκη επίλυσης των περιβαλλοντικών ζητημάτων με την επιστημονική έρευνα, να αναπτύσσει τα αποτελέσματα της. Ορόσημο της περιβαλλοντικής προστασίας, υπήρξε το Σύνταγμα του 1975, όπου στις διατάξεις των άρθρων 24 & 117 καθιερώθηκε για πρώτη φορά άμεσα η συνταγματική προστασία του περιβάλλοντος. Μέχρι την εμφάνιση των δύο αυτών άρθρων, το Σύνταγμα του 1952 προστάτευε στο άρθρο 13 την ανθρώπινη ζωή, όπως συνέβαινε και με το άρθρο 7 του Συντάγματος του 1927, και συνεπώς μόνο εμμέσως προστατευόταν το περιβάλλον, ήτοι μόνο στις περιπτώσεις, που διαπιστωνόταν πως αυτό συνδεόταν με την προστασία της ζωής του ανθρώπου, που έφερε απόλυτο χαρακτήρα, όπως επιθυμούσε ο συντακτικός νομοθέτης.

Επιπλέον, μέχρι τα μέσα του 1970 η περιβαλλοντική νομοθεσία δεν εντοπιζόταν σε ειδικούς νόμους, αλλά οι σχετικές της διατάξεις περιλαμβάνονταν περιστασιακά μέσω νομοσχεδίων διαφόρων υπουργείων.

Ωστόσο, αξίζει να γίνει αναφορά στο νόμο 4529/1966⁵⁷, ο οποίος κύρωνε μία διεθνή σύμβαση με αντικείμενο την θαλάσσια ρύπανση, της οποίας η ισχύ πλέον έχει παύσει. Ακολουθεί το 1974 η κύρωση της σύμβασης Ραμσάρ με το Νομοθετικό Διάταγμα 191/1974⁵⁸, που αποτελεί την σημαντικότερη σύμβαση για την προστασία των υδροτόπων, και το 1976 η κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης Των Βρυξελλών, με αντικείμενο την ζημιές από πετρελαϊκή ρύπανση, με τον νόμο 314/1976⁵⁹. Έπεται το προεδρικό διάταγμα 666/82⁶⁰ με το οποίο καθοριζόταν η ίδρυση, η διαχείριση και η κατανομή των κεφαλαίων που προορίζονταν για τον περιορισμό της αστικής ευθύνης του πλοιοκτήτη για τις ζημιές που προκλήθηκαν από πετρελαϊκή ρύπανση, το οποίο και τροποποιήθηκε με το προεδρικό διάταγμα 494/1989⁶¹.

Παράλληλα με το νόμο 314/1976 ψηφίστηκε ο νόμος 360/1976⁶² με αντικείμενο του την κατάρτιση σχεδίων χωροταξίας και ο νόμος 468/1976⁶³ μέσω του οποίου επιδιώχθηκε η έμμεση προστασία του περιβάλλοντος. Τον επόμενο χρόνο ακολούθησε ο νόμος 743/1977⁶⁴, ο οποίος και βασισμένος στο άρθρο 24 του Συντάγματος και στην διεθνή σύμβαση του Λονδίνου⁶⁵ επεδίωξε την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος. Ο εν λόγω νόμος κύρωσε την σύμβαση του Λονδίνου, ενώ αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια της ελληνικής νομοθεσίας, να ευθυγραμμιστεί με τα διεθνή πρότυπα, ενώ παράλληλα διευκόλυνε και την κύρωση της συνθήκης "MARPOL 73/78"⁶⁶ με το νόμο

⁵⁷ Νόμος 4529/1966, «περί κυρώσεως της Διεθνούς Σύμβασης για την ρύπανση της θάλασσας δια του πετρελαίου του Λονδίνου 1954»

⁵⁸ Ν. Δ. 191/1974 «Περί κυρώσεως της εν Ραμσάρ του Ιράν υπογραφείσης διεθνούς συμφωνίας περί προστασίας των Διεθνούς ενδιαφέροντος υδροτόπων ίδια ως υδροβιοτόπων».

⁵⁹ Νόμος 314/1976, «περί κυρώσεως της υπογραφείσης εν Βρυξέλλαις Διεθνούς Συμβάσεως «περί Αστικής Ευθύνης συνεπεία ζημιών εκ ρυπάνσεως υπό πετρελαίου, 1969 και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων».

⁶⁰ Π. Δ. 666/82, «Ίδρυση, διαχείριση και κατανομή του κεφαλαίου περιορισμού της αστικής ευθύνης του πλοιοκτήτη για ζημιές ρύπανσης από πετρέλαιο».

⁶¹ Π. Δ. 494/89, «Τροποποίηση και συμπλήρωση του Π. Δ 666/82».

⁶² Νόμος 360/1976, « Περί Χωροταξίας και Περιβάλλοντος».

⁶³ Νόμος 468/1976, « Περί αναζητήσεως, ερεύνης και εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων».

⁶⁴ Νόμος 743/1977, «Περί προστασίας του θαλάσσιου περιβάλλοντος και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων».

⁶⁵ Διεθνής Σύμβαση του Λονδίνου του 1954, «Περί προλήψεως της ρυπάνσεως της θαλάσσης διά πετρελαίου» (OILPOL).

⁶⁶ Σύμβαση MARPOL 73/78 "The International Convention for the Prevention of Pollution from Ships, 1973 as modified by the Protocol of 1978", 17. 2. 1973.

1269/82⁶⁷. Ακολούθως εκδίδεται ο νόμος 855/1978⁶⁸ με τον οποίο κυρώθηκε η σύμβαση της Βαρκελώνης και είχε αντικείμενο την προστασία της Μεσογείου, ο νόμος 947/1979⁶⁹ για την οικιστικές περιοχές και ο νόμος 998/1979⁷⁰ για την βασική προστασία και ο νόμος 1032/1980⁷¹ με αντικείμενο την χωροταξία το περιβάλλον και τις βιομηχανικές ζώνες.

Παράλληλα, η σύμβαση της Χάγης⁷² με αντικείμενο την προάσπιση των πολιτιστικών αγαθών κυρώθηκε από το νόμο 1114/1981⁷³, ο νόμος 1126/1981⁷⁴ κύρωσε την συνθήκη των Παρισίων, ο νόμος 1127/1981⁷⁵ κύρωσε την συνθήκη του Λονδίνου⁷⁶ με αντικείμενο την αρχαιολογική κληρονομιά και ο νόμος 1147/1981⁷⁷ κύρωσε την σύμβαση του Λονδίνου με αντικείμενο την πρόληψη της θαλάσσιας ρύπανσης. Εν συνεχεία, ο νόμος 1327/1983⁷⁸ προέβλεπε τις διαδικασίες για την αντιμετώπιση έκτακτων γεγονότων ρύπανσης και ο νόμος 1561/1985⁷⁹ ρύθμιζε τα ζητήματα περιβαλλοντικής προστασίας των πόλεων της Αθήνας και Θεσσαλονίκης.

Σταθμός του δικαίου προστασίας του περιβάλλοντος στην ελληνική έννομη τάξη υπήρξε ο νόμος 1638/1986⁸⁰ με τον οποίο κυρώθηκε η σύμβαση των

⁶⁷ Νόμος 1269/1982, «Για την κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης «περί προλήψεως της ρυπάνσεως της θαλάσσης από πλοία» του 1973 και του Πρωτοκόλλου του 1978, που αναφέρεται σε αυτή τη Σύμβαση».

⁶⁸ Νόμος 855/1978, «Περί κυρώσεως της Διεθνούς Σύμβασης της Βαρκελώνης του 1976 «Περί προστασίας της Μεσογείου Θάλασσας εκ της ρυπάνσεως».

⁶⁹ Νόμος 947/1979 « Περί οικιστικών περιοχών».

⁷⁰ Νόμος 998/1979 « Περί προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων της χώρας».

⁷¹ Νόμος 1032/1980 « Περί συστάσεως Υπουργείου Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος και τη ρύθμιση θεμάτων ιδρύσεως και λειτουργίας βιομηχανιών».

⁷² Διεθνής Σύμβαση της Χάγης, Περί προστασίας πολιτιστικών Αγαθών, 14. 5. 1954.

⁷³ Νόμος 1114/1981, « Περί κυρώσεως της Διεθνούς Συμβάσεως της Χάγης».

⁷⁴ Νόμος 1126/1981, «Περί κυρώσεως της Διεθνούς Συμβάσεως των Παρισίων του 1972 διά την προστασίαν της παγκοσμίου πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς».

⁷⁵ Νόμος 1127/1981 «Περί κυρώσεως της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως του Λονδίνου, 6. 5. 1969, διά την προστασίαν της Αρχαιολογικής κληρονομιάς».

⁷⁶ Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Λονδίνου διά την προστασίαν της Αρχαιολογικής κληρονομιάς, 6. 5. 1969.

⁷⁷ Νόμος 1147/1981, «περί κυρώσεως της διεθνούς σύμβασης του 1972 του Λονδίνου «περί προλήψεως ρυπάνσεως της θαλάσσης εξ απορρίψεως καταλοίπων και άλλων υλών τινών διατάξεων».

⁷⁸ Νόμος 1327/1983 για την «Αντιμετώπιση έκτακτων επεισοδίων ρύπανσης του περιβάλλοντος και ρύθμιση συναφών θεμάτων».

⁷⁹ Νόμος 1561/1985 για τη «προστασία του περιβάλλοντος των δύο μεγάλων πόλεων Αθήνας και Θεσσαλονίκης».

⁸⁰ Νόμος 1638/1986 «περί κυρώσεως της Διεθνούς Σύμβασης των Βρυξελλών του 1971 «για την ίδρυση διεθνούς κεφαλαίου για την αποζημίωση ζημιών ρύπανσης από πετρελαιοειδή».

Βρυξελλών⁸¹ με αντικείμενο την δημιουργία ενός διεθνούς κεφαλαίου, που θα καλύπτει τις αποζημιώσεις σε περίπτωση ρύπανσης από πετρελαιοειδή. Μάλιστα, η εισηγητική έκθεση του νόμου αυτού τον χαρακτήριζε, ως εκτελεστικό νόμο του άρθρου 4 § 1 του Συντάγματος. Επιπλέον, η σύμβαση της Γρενάδας⁸² του 1985 με αντικείμενο την προάσπιση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς κυρώθηκε από το νόμο 2039/1992⁸³.

Στη συνέχεια ο νόμος 2242/1994⁸⁴ εισήγαγε το νομοθετικό πλαίσιο της πολεοδόμησης, της προστασίας του περιβάλλοντος και της συγκρότησης του Ειδικού Σώματος Ελεγκτών Για Την Προστασία Του Περιβάλλοντος (Ε. Σ. Ε. Π. Π). Ειδικότερα το Ε. Σ. Ε. Π. Π τελεί υπό την εποπτεία του Υ. ΠΕ. ΧΩ. ΔΕ και ο σκοπός του είναι, να θέτει υπό την αιγίδα του την περιβαλλοντική προστασία και δει τον βασικό πλούτο, εμποδίζοντας την καταπάτηση δημοσίων εκτάσεων, την παράνομη κατάτμηση, την παράνομη επέμβαση σε ρέματα, στο γιαλό και κάθε άλλη πράξη, που φέρει δυσμενή αποτελέσματα στο περιβάλλον.

Η αναζήτηση, η έρευνα και εκμετάλλευση των κοιτασμάτων των υδρογονανθράκων αποτέλεσαν αντικείμενο ρύθμισης του νόμου 2289/1995⁸⁵. Με τις διατάξεις του εν λόγω νόμου καθορίστηκαν τα δικαιώματα και υποχρεώσεις των αναδόχων προσώπων για έργα ερευνών και εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων, καθώς επίσης και τα δικαιώματα που επιφυλάσσει το Δημόσιο αναφορικά με την αγορά αυτών των προϊόντων, και τα μέτρα εκείνα που θα εξασφαλίζουν ένα πλαίσιο ασφάλειας για την προστασία του περιβάλλοντος.

Περαιτέρω, η διαχείριση των υδάτινων πόρων και το πλαίσιο γύρω από αυτήν που όριζε η Οδηγία 2000/60/ΕΚ⁸⁶ κυρώθηκαν στην ελληνική έννομη τάξη με το

⁸¹ Διεθνής Σύμβαση των Βρυξελλών για την ίδρυση διεθνούς κεφαλαίου για την αποζημίωση ζημιών ρύπανσης από πετρελαιοειδή, 1971.

⁸² Ευρωπαϊκή Σύμβαση της Γρενάδας, 1985.

⁸³ Νόμος 2039/1992 «περί κυρώσεως της Ευρωπαϊκής Σύμβασης της Γρενάδας 1985 για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς».

⁸⁴ Νόμος 2242/1994 για την «Πολεοδόμηση περιοχών δεύτερης κατοικίας σε ζώνες οικιστικού ελέγχου προστασίας φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος και άλλες διατάξεις».

⁸⁵ Νόμος 2289/1995 για «Αναζήτηση, έρευνα και εκμετάλλευση υδρογονανθράκων και άλλες διατάξεις».

⁸⁶ Οδηγία 2000/60/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, 23. 10. 2000, για τη θέσπιση πλαισίου κοινοτικής δράσης στον τομέα της πολιτικής των υδάτων.

νόμο 3099/2003⁸⁷. Τέλος, η αναθεώρηση του άρθρου 24 του Συντάγματος (1991) οδήγησε στην έκδοση του νόμου 3208/2003 αναφορικά με το πλαίσιο προστασίας των δασών⁸⁸.

1.3. Το περιβαλλοντικό δίκαιο μετά τη συγκρότηση του Νέου Ελληνικού Κράτους

Το Νέο Ελληνικό κράτος, στη μορφή που έχει σήμερα η οποία προήλθε αρχικά από την επανάσταση του 1821 και στη συνέχεια των προσαρτήσεων σε αυτό των υπόλοιπων εδαφικών τμημάτων του, άρχισε σταδιακά να εφαρμόζει από τα πρώτα βήματα της λειτουργίας του, νομικές διατάξεις οι οποίες περιείχαν και περιβαλλοντική επιρροή.

-Το *απάνθισμα των εγκληματικών*⁸⁹ είναι ο πρώτος ποινικός κώδικας του νέου Ελληνικού κράτους, ο οποίος τέθηκε σε εφαρμογή τον Ιούλιο του 1823 και περιείχε διατάξεις σχετικές με την υγειονομική προστασία, τη ζωοκτονία καθώς και μια σειρά άλλων, οι οποίες αφορούσαν τη φαρμακεία⁹⁰ και άλλες παρόμοιες παραβάσεις.

-Ο *Ποινικός Νόμος*. Το «απάνθισμα των εγκληματικών» παρέμεινε σε ισχύ για ένδεκα χρόνια όταν, όταν στις 19 Απριλίου του 1834, τέθηκε σε ισχύ ο Ποινικός Νόμος των Βαυαρών. Ο εν λόγω Ποινικός Νόμος, ο οποίος συντάχθηκε επί της Βαυαρικής αντιβασιλείας ήταν επηρεασμένος από το αντίστοιχο Βαυαρικό και το Γαλλικό δίκαιο της εποχής.

⁸⁷ Νόμος 3199/2003 «περί Προστασίας και διαχείρισης των υδάτων - Εναρμόνιση με την Οδηγία 2000/60/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Οκτωβρίου 2000».

⁸⁸ Νόμος 3208/2003 για « Προστασία των δασικών οικοσυστημάτων, κατάρτιση δασολογίου, ρύθμιση εμπράγματων δικαιωμάτων επί δασών και δασικών εν γένει εκτάσεων και άλλες διατάξεις».

⁸⁹ Μιρασγετζής, Η Ελληνική Ποινική Νομοθεσία κατά τα έτη 1822-1834, Εκδόσεις Αθήναι, 1934, σελ. 15-16.

⁹⁰ Όποιος φαρμακεύσει άλογα ή άλλα ζώα φορταγωγά, βόας πρόβατα, και άλλα ζώα φυλακώνεται από έξη μήνας έως δύο χρόνους. Μιρασγετζής, Η Ελληνική Ποινική Νομοθεσία κατά τα έτη 1822-1834, Εκδόσεις Αθήναι, 1940, σελ.39.

Οι κυριότερες διατάξεις του, οι οποίες έχουν περιβαλλοντική επιρροή αφορούν κυρίως μέτρα υγειονομικής⁹¹ προστασίας, όπως η δημόσια καθαριότητα και οι κάθε είδους μολύνσεις του πόσιμου νερού και των τροφίμων.

Επίσης οι διατάξεις που αφορούσαν την πρόκληση πλημμυρών και την απειλή της ζωής και της υγείας των ανθρώπων, των ζώων καθώς και άλλων υλικοτεχνικών υποδομών είναι δυνατόν με μια ευρεία έννοια να θεωρηθούν ότι έχουν και αυτές περιβαλλοντική επιρροή.

-Ο ποινικός κώδικας⁹² του 1950 και συγκεκριμένα μέσου του άρθρου 265⁹³ ασκεί την προστασία των δασών από πυρκαγιά ενώ παράλληλα διατηρεί τις διατάξεις περί της προστασίας των δηλητηριάσεων⁹⁴ των πηγών των τροφίμων και της νομής των ζώων.

Ο ποινικός κώδικας του 1950 μέσω του άρθρου 421 ασκεί την προστασία των αιγιαλών⁹⁵ συμπεριλαμβανομένων σε αυτές και τις όχθες των θαλασσών, των λιμνών και των ποταμών.

Επίσης μέσω του άρθρου 421 ο ποινικός κώδικας του 1950 προβλέπει την προστασία των φυτειών και των άλλων εγκαταστάσεων που υπάρχουν που υπάρχουν σε αυτές.

Οι διατάξεις του ποινικού κώδικα του 1950, αν και δεν έχουν με άμεσο τρόπο περιβαλλοντική υφή, καθότι τα περιβαλλοντικά προβλήματα της εποχής μας την περίοδο εκείνη ήταν ανύπαρκτα, δεν παύει ωστόσο να αποτελεί από ιστορική άποψη, ένα πολύ προωθημένο θεσμικό πλαίσιο περιβαλλοντικής προστασίας.

⁹¹ Κ. Κωστή Ερμηνεία του εν Ελλάδι ισχύοντος Ποινικού Νόμου Αθήνα 1929 4^η έκδ. τομ. Γ 246,247.

⁹² 1492/1950/1-8-1950, Κύρωση του Ποινικού Κώδικα

⁹³ Άρθρο 265 Εμπρησμός σε δάση. Όποιος με πρόθεση προξενεί πυρκαγιά τιμωρείται: α) με φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών, αν από την πράξη μπορεί να προκύψει κοινός κίνδυνος σε ξένα πράγματα,* β) με κάθειρξη, αν από την πράξη μπορεί να προκύψει κίνδυνος για άνθρωπο,* γ) με κάθειρξη ισόβια ή πρόσκαιρη τουλάχιστον δέκα ετών, αν στην περίπτωση του στοιχ. β' επήλθε θάνατος.

⁹⁴ Άρθρο 424 Παραμέληση πρόληψης βλάβης από δηλητηρίαση. Όποιος γνωρίζει ότι από τη χρήση κάποιου πράγματος μπορεί να προκύψει κίνδυνος δηλητηρίασης ανθρώπου ή ζώου και παραλείπει να προλάβει τον κίνδυνο με τα μέσα που είναι δυνατά σ' αυτόν τιμωρείται με κράτηση μέχρι δύο μηνών ή με πρόστιμο.

⁹⁵ Άρθρου 421 Παράβαση διατάξεων για τους αιγιαλούς. Με πρόστιμο ή με κράτηση μέχρι δύο μηνών τιμωρείται όποιος παραβαίνει τις διατάξεις της αρμόδιας αρχής και ιδίως τις αστυνομικές που έχουν εκδοθεί για να προστατεύσουν τους αιγιαλούς, τις όχθες θαλασσών, λιμνών ή ποταμών και τις φυτείες ή άλλες εγκαταστάσεις που υπάρχουν επάνω σ' αυτές

Αυτό είναι προφανές καθότι σήμερα οι δασικές πυρκαγιές αποτελούν ένα από τα πλέον σοβαρά ζητήματα υποβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος της χώρας μας, ενώ εξίσου σημαντικά είναι και τα προβλήματα της ρύπανσης των ακτών των ποταμών και των λιμνών της χώρας μας.

1.3.1. Ο νόμος 743/77 περί προστασίας του θαλασσίου περιβάλλοντος και ρυθμίσεις συναφών θεμάτων

Ο νόμος 743/77 περί προστασίας του θαλασσίου⁹⁶ περιβάλλοντος και ρυθμίσεις συναφών θεμάτων, αποτελεί για την περιβαλλοντική νομοθεσία την πρώτη θεσμική διευθέτηση της προστασίας ενός σημαντικού τμήματος του φυσικού περιβάλλοντος που είναι το θαλάσσιο μέρος αυτού.

Με βάση τον εν λόγω νόμο δίνονται με σαφήνεια οι ορισμοί⁹⁷ των επιβλαβών ουσιών, της μόλυνσης του θαλάσσιου περιβάλλοντος καθώς και ο ορισμός του και καθορίζονται τα χαρακτηριστικά της υποβάθμισης του και οι αντίστοιχες πρακτικές της προστασίας του.

Οι συνθήκες που δημιούργησαν την αναγκαιότητα της σύνταξης ενός σχετικού νομοθετικού πλαισίου είναι οι αρνητικές συνέπειες της μόλυνσης του

⁹⁶ Νόμος 743 ΦΕΚ Α' 319/17.10.1977

⁹⁷ Άρθρο 1 ιδ) "Ρύπανσις": Η παρουσία εις την θάλασσαν πάσης ουσίας, η οποία αλλοιώνει την φυσικήν κατάστασιν του θαλασσίου ύδατος ή καθιστά τούτο επιβλαβές, εις την υγείαν του ανθρώπου ή την πανίδα τας προβλεπομένας κατά περίπτωσιν χρήσεις αυτού.

(ιη) Επιβλαβής ουσία: Κάθε είδους στερεή, υγρή ή αέρια ουσία, η οποία χαρακτηρίζεται ως επιβλαβής και περιλαμβάνεται στους σχετικούς πίνακες των ισχυουσών διεθνών συμβάσεων και κωδίκων του Διεθνούς Ναυτιλιακού Οργανισμού (I.M.O.).

(ιθ) Μόλυνση: Η μορφή ρύπανσης που χαρακτηρίζεται από την παρουσία παθογόνων μικροοργανισμών στο περιβάλλον ή δεικτών που υποδηλώνουν την πιθανότητα παρουσίας τέτοιων μικροοργανισμών.

(κα) Περιβάλλον: Το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων και στοιχείων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και επηρεάζουν την οικολογική ισορροπία, την ποιότητα της ζωής, την υγεία των κατοίκων, την ιστορική και πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες.

(κβ) Υποβάθμιση: Η πρόκληση από ανθρώπινες δραστηριότητες ρύπανσης ή οποιασδήποτε άλλης μεταβολής στο περιβάλλον, η οποία είναι πιθανό να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην οικολογική ισορροπία, στην ποιότητα ζωής και στην υγεία των κατοίκων, στην ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά και στις αισθητικές αξίες.

(κγ) Προστασία του περιβάλλοντος: Το σύνολο των ενεργειών, μέτρων και έργων που έχουν στόχο την πρόληψη της υποβάθμισης του περιβάλλοντος ή την αποκατάσταση, διατήρηση ή βελτίωσή του.

θαλασσίου περιβάλλοντος και οι επιπτώσεις που επέφερε η κατάσταση πρωτίστως στην υγεία των πολιτών.

Μια επί πλέον σημαντική καινοτομία του νόμου 743/77 είναι η αναγωγή ενός τμήματος του φυσικού περιβάλλοντος ως έννομου αγαθού, ένα ζήτημα που μαζί με τον ορισμό του το οριοθετεί για πρώτη φορά εννοιολογικά ως αυτοτελές έννομο αγαθό.

1.3.2. Ο νόμος 998/79 Περί προστασίας των δασών⁹⁸ και των δασικών εν γένει εκτάσεων της Χώρας

Στα βήματα του νόμου 743/77 «περί της προστασίας του θαλασσίου περιβάλλοντος και ρυθμίσεις συναφών θεμάτων» διαμορφώθηκε δύο χρόνια αργότερα το 1979, ο νόμος 998/79 περί προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων της χώρας.

Ο εν λόγω νόμος αποσκοπεί στον καθορισμό⁹⁹ και στην ανάπτυξη των αναγκαίων μέτρων για την προστασία των δασών και του γενικότερου οικοσυστήματος, που αυτό συμπεριλαμβάνει.

Στο άρθρο 3 του νόμου 998/79 διατυπώνονται με πληρότητα οι ορισμοί¹⁰⁰ του δάσους καθώς και των δασικών εκτάσεων και εισάγεται ο όρος του δασικού οικοσυστήματος.

⁹⁸ Νόμος 998/79-ΦΕΚ Α' 289/29/12/1979 Περί προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων της Χώρας.

⁹⁹ Άρθρο 1 Νόμος 998/79-ΦΕΚ Α' 289/29/12/1979 Κεφάλαιο 1^ο Σκοπός.

¹⁰⁰ Ως δάσος ή δασικό οικοσύστημα νοείται το οργανικό σύνολο άγριων φυτών με ξυλώδη κορμό πάνω στην αναγκαία επιφάνεια του εδάφους, τα οποία, μαζί με την εκεί συνυπάρχουσα χλωρίδα και πανίδα, αποτελούν μέσω της αμοιβαίας αλληλεξάρτησης και αλληλοεπίδρασής τους, ιδιαίτερη βιοκοινότητα (δασοβιοκοινότητα) και ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον (δασογενές).

α) Οι χορτολιβαδικές εκτάσεις που βρίσκονται επί ημιορεινών, ορεινών και ανώμαλων εδαφών και συγκροτούν φυσικά οικοσυστήματα αποτελούμενα από φρυγανική, ποώδη ή άλλη αυτοφυή βλάστηση ή από δασική μεν βλάστηση που δεν συνιστά δασοβιοκοινότητα.

β) Οι βραχώδεις ή πετρώδεις εκτάσεις των ημιορεινών, ορεινών και ανώμαλων εδαφών.

γ) Οι εκτάσεις των περιπτώσεων 5α και 5β του παρόντος δεν κηρύσσονται αναδασωτέες, σύμφωνα με τη διάταξη της παραγράφου 1 του άρθρου 37 του παρόντος νόμου, δύναται όμως να κηρυχθούν δασωτέες, σύμφωνα με τη διάταξη της παραγράφου 2 του άνω άρθρου 37. Σε περίπτωση καταστροφής τους από πυρκαγιά ή άλλη αιτία δεν αποβάλλουν το χαρακτήρα τους, αποκαθίστανται και προστατεύονται και διαχειρίζονται, σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος. Το άρθρο 4 του παρόντος νόμου, όπως ισχύει, με εξαίρεση την περίπτωση γ' της παραγράφου 1 και των περιπτώσεων α' και η' της παραγράφου 2 αυτού, εφαρμόζεται αναλόγως και επί των ανωτέρω εκτάσεων.

Ο νόμος 998/79 σε συνδυασμό με το Δασικό κώδικα¹⁰¹ συνέβαλαν σε σημαντικό βαθμό στην προστασία των δασών και των δασικών οικοσυστημάτων στη χώρα μας, παρόλα αυτά τόσο ο εν λόγω νόμος όσο και ο Δασικός κώδικας παρείχαν την προστασία μόνο ενός μέρους του φυσικού περιβάλλοντος που είναι το δάσος.

1.3.3. Ο νόμος 1650/86 για την προστασία του περιβάλλοντος

Το 1986 η χώρα μας ανταποκρινόμενη στις αναγκαίες απαιτήσεις της ΕΟΚ οι οποίες είχαν καθιερωθεί θεσμικά το 1986 με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη¹⁰², η οποία πρόσθεσε στις πολιτικές της ΕΟΚ το κεφάλαιο για το περιβάλλον και την οδηγία 87/217/19/03/1987-ΕΟΚ «Περί της πρόληψης¹⁰³ της ρύπανσης του περιβάλλοντος», προχώρησε στη σύνταξη του νόμου 1650/86 «Για την προστασία¹⁰⁴ του περιβάλλοντος».

Την αναγκαιότητα των παραπάνω νομοθετικών ρυθμίσεων επέβαλε την περίοδο εκείνη η συνεχώς αυξανόμενη ρύπανση του περιβάλλοντος και οι αρνητικές επιρροές της στην ανθρώπινη υγεία.

Ο νόμος 1650/86 διαφοροποιείται από τους προηγούμενους νόμους καθότι μέσω αυτού το περιβάλλον οριοθετείται μέσω των ορισμών ως ένα ενιαίο σύνολο και αντιμετωπίζεται θεσμικά ως αυτοτελές έννομο αγαθό, ενώ παράλληλα μέσω αυτού επιβάλλονται ποινές για τη ρύπανση ή την καθ'οιονδήποτε τρόπο υποβάθμιση του.

Μια επιπλέον σημαντική καινοτομία του εν λόγω νόμου είναι η θεσμοθέτηση κανόνων και κατάλληλων τεχνικών καθώς και των αντίστοιχων μηχανισμών για την προστασία του περιβάλλοντος.

Με βάση την πρωτοποριακή αυτή στόχευση¹⁰⁵, ο νόμος 1650/86 θεωρεί το περιβάλλον ως τον πλέον βασικό παράγοντα εντός του οποίου επιτελείται το

¹⁰¹ Νομ. Διάταγμα 86/1969 ΦΕΚ Α-7 18-01-1969 Δασικός Κώδιξ.

¹⁰² Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη προσθέτει στις πολιτικές της ΕΟΚ το κεφάλαιο για το περιβάλλον (σήμερα άρθρα 174-176).

¹⁰³ Οδηγία 87/217/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 19ης Μαρτίου 1987 σχετικά με την πρόληψη και τη μείωση της ρύπανσης του περιβάλλοντος.

¹⁰⁴ Νόμος 1650/86 Για την προστασία του περιβάλλοντος - ΦΕΚ Α-160/16-10-1986.

¹⁰⁵ Οι βασικοί στόχοι του νόμου 1650/86 είναι: α) Η αποτροπή της ρύπανσης και γενικότερα της υποβάθμισης του περιβάλλοντος και η λήψη όλων των αναγκαιών, για το σκοπό

σύνολο της οικονομικής της κοινωνικής και της πολιτισμικής ανάπτυξης της χώρας μας.

Ο νόμος 1650/86, παρότι το περιεχόμενο του αποτελεί μια πολύ καλή προσέγγιση των εννοιών του περιβάλλοντος¹⁰⁶ και της ρύπανσης του, δεν το

αυτόν, προληπτικών μέτρων. β) Η διασφάλιση της ανθρώπινης υγείας από τις διάφορες μορφές υποβάθμισης του περιβάλλοντος και ειδικότερα από τη ρύπανση και τις οχλήσεις. γ) Η προώθηση της ισόρροπης ανάπτυξης του εθνικού χώρου συνολικά και των επί μέρους γεωγραφικών και οικιστικών ενότητων του και μέσα από την ορθολογική διαχείριση του περιβάλλοντος. δ) Η διασφάλιση της δυνατότητας ανανέωσης φυσικών πόρων και η ορθολογική αξιοποίηση των μη ανανεώσιμων ή σπάνιων σε σχέση με τις τωρινές και τις μελλοντικές ανάγκες και με κριτήρια την προστασία του περιβάλλοντος. ε) Η διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας των φυσικών οικοσυστημάτων και η διασφάλιση της αναπαραγωγικής τους ικανότητας. στ) Η αποκατάσταση του περιβάλλοντος.

¹⁰⁶ Νόμος 1650/87 Άρθρο 2 Ορισμοί κατά την έννοια του νόμου αυτού νοούνται ως:

-Περιβάλλον: το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων και στοιχείων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και επηρεάζουν την οικολογική ισορροπία, την ποιότητα της ζωής, την υγεία των κατοίκων, την ιστορική και πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες.

-Ρύπανση: η παρουσία στο περιβάλλον ρύπων, δηλαδή κάθε είδους ουσιών, θορύβου, ακτινοβολίας ή άλλων μορφών ενέργειας, σε ποσότητα, συγκέντρωση ή διάρκεια που μπορούν να προκαλέσουν αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία στους ζωντανούς οργανισμούς και στα οικοσυστήματα ή υλικές ζημιές και γενικά να καταστήσουν το περιβάλλον ακατάλληλο για τις επιθυμητές χρήσεις του.

-Μόλυνση: η μορφή ρύπανσης που χαρακτηρίζεται από την παρουσία παθογόνων μικροοργανισμών στο περιβάλλον ή δεικτών που υποδηλώνουν την πιθανότητα παρουσίας τέτοιων μικροοργανισμών.

-Υποβάθμιση: η πρόκληση από ανθρώπινες δραστηριότητες ρύπανσης ή οποιασδήποτε άλλης μεταβολής στο περιβάλλον, η οποία είναι πιθανό να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην οικολογική ισορροπία, στην ποιότητα ζωής και στην υγεία των κατοίκων, στην ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά και στις αισθητικές αξίες.

-Προστασία του περιβάλλοντος: το σύνολο των ενεργειών, μέτρων και έργων που έχουν στόχο την πρόληψη της υποβάθμισης του περιβάλλοντος ή την αποκατάσταση, διατήρηση ή βελτίωσή του.

-Οικοσύστημα: κάθε σύνολο βιοτικών και μη βιοτικών παραγόντων και στοιχείων του περιβάλλοντος που δρουν σε ορισμένο χώρο και βρίσκονται σε αλληλεπίδραση μεταξύ τους.

-Φυσικός αποδέκτης: κάθε στοιχείο του περιβάλλοντος που χρησιμοποιείται για την τελική διάθεση των αποβλήτων.

-Υγεία: η κατάσταση πλήρους φυσικής, διανοητικής και κοινωνικής ευεξίας του ατόμου ή του συνόλου του πληθυσμού.

-Οικολογική ισορροπία: η σχετικά σταθερή σχέση που διαμορφώνεται με την πάροδο του χρόνου ανάμεσα στους παράγοντες και τα στοιχεία του περιβάλλοντος ενός οικοσυστήματος.

-Φυσικοί πόροι: κάθε στοιχείο του περιβάλλοντος που χρησιμοποιείται ή μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τον άνθρωπο για την ικανοποίηση των αναγκών του και αποτελεί αξία για το κοινωνικό σύνολο.

-Απόβλητα: κάθε ποσότητα ρύπων (ουσιών, θορύβου, ακτινοβολίας ή άλλων μορφών ενέργειας) σε οποιαδήποτε φυσική κατάσταση ή αντικειμένων από τα οποία ο κάτοχός τους θέλει ή πρέπει ή υποχρεούται να απαλλαγεί, εφόσον είναι δυνατό να προκαλέσουν ρύπανση.

-Διαχείριση αποβλήτων: το σύνολο των δραστηριοτήτων συλλογής, διαλογής, μεταφοράς, επεξεργασίας, επαναχρησιμοποίησης ή τελικής διάθεσης αποβλήτων σε φυσικούς αποδέκτες, με στόχο την προστασία του περιβάλλοντος.

-Ουσίες: χημικά στοιχεία και οι ενώσεις τους όπως παρουσιάζονται στη φυσική τους κατάσταση ή όπως παράγονται δευτερογενώς.

καθορίζει με τη δέουσα σαφήνεια ως έννομο αγαθό. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη συζητήσεων και προβληματισμών μεταξύ των επιφανών νομικών¹⁰⁷ για τον σαφή προσδιορισμό του περιβάλλοντος, ως εννόμου αγαθού και των κάθε είδους προσβολών, που επιφέρονται σε αυτό με σκοπό την εφαρμογή των αντίστοιχων κανόνων δικαίου για την προστασία του.

-Ο Αλεξιάδης¹⁰⁸ διατυπώνει με σαφήνεια, ότι εκείνο που επιδιώκει η ποινικοποίηση των προσβολών¹⁰⁹ του περιβάλλοντος δεν είναι η προστασία του ως μια καλά διακεκριμένη σύνθεση, αλλά η προστασία μιας επιμέρους σειράς καταστάσεων, οι οποίες προκύπτουν από την αντίστοιχη προσβολή.

Η εν λόγω σειρά αφορά την διασφάλιση της ανθρώπινης ζωής, της υγείας καθώς και της ευχάριστης διαβίωσης των πολιτών. Παραθέτει όμως, εμμέσως πλην σαφώς, μια σημαντική διαφοροποίηση σε ό,τι αφορά την προστασία του περιβάλλοντος ως σύνολο, με την έννοια, ως οικολογικό αγαθό και με ότι αυτό συνεπάγεται δίνοντας προτεραιότητα στην προστασία της ανθρώπινης ζωής και της υγείας.

Η θεσμική αντίληψη, σε συνδυασμό με την εξειδίκευση αποτελεί τη βάση για τη διαμόρφωση των περιβαλλοντικών παραβάσεων τα οποία προσδιορίζει και κατηγοριοποιεί κυρίως σε αυτά που επιφέρουν αλλοιώσεις στο φυσικό περιβάλλον, όπως οι κάθε είδους χημικές ρυπάνσεις και σε αυτές που δεν επιφέρουν τέτοιου είδους μεταβολές όπως ο θόρυβος.

-**Παρασκευάσματα:** μείγματα ή διαλύματα που αποτελούνται από δύο ή περισσότερες ουσίες.

-**Επικίνδυνες ουσίες ή παρασκευάσματα:** οι ουσίες ή τα παρασκευάσματα που είναι τοξικές, διαβρωτικές, ερεθιστικές, εκρηκτικές, εύφλεκτες, καρκινογόνες, μεταλλαξιγόνες, ραδιενεργές ή άλλες ουσίες που έχουν την ιδιότητα να επιταχύνουν την καύση, να αλλοιώνουν τη φυσική κατάσταση του νερού, του εδάφους ή του αέρα και να προσβάλλουν δυσμενώς τον άνθρωπο και όλα τα άλλα έμβια όντα καθώς και το φυσικό περιβάλλον.

-**Τοπίο:** κάθε δυναμικό σύνολο βιοτικών και μη βιοτικών παραγόντων και στοιχείων του περιβάλλοντος που μεμονωμένα ή αλληλοεπιδρώντας σε συγκεκριμένο χώρο συνθέτουν μια οπτική εμπειρία

¹⁰⁷ Οι θέσεις και οι απόψεις των εν λόγω επιφανών νομικών παρατίθενται στη συνέχεια με αλφαβητική σειρά.

¹⁰⁸ Αλεξιάδης Στέργιος ομότιμος καθηγητής Εγκληματολογίας, σπούδασε στη Νομική Σχολή του Παν. Θεσσαλονίκης. Ο πρώτος εκλεγμένος Κοσμήτορας της Νομικής Σχολής του Δ.Π.Θ.

¹⁰⁹ Αλεξιάδης Στέργιος. α) Η ποινική προστασία.ο.π.18 επ. ιδίως 30 επ. και 49 επ.

β) Η συμβολή του ποινικού δικαίου στην προστασία του περιβάλλοντος, σε ΕΕΕ 1993, σ. 295-309 (πρτθ. ως: Αλεξιάδης, 1993.

Σε μια ποιο σύγχρονη μελέτη¹¹⁰ του ο Αλεξιάδης αναφέρει ότι ο νόμος 1650/86 στο άρθρο 1 προσδιορίζει το περιβάλλον, ως ενιαίο αγαθό και επισημαίνει ότι το ποινικό δίκαιο οφείλει να παρεμβαίνει άμεσα.

-Ο Βουγιούκας¹¹¹ αναφέρεται στην ανάγκη της προστασίας του περιβάλλοντος δίνοντας προτεραιότητα στα επί μέρους τμήματα του.

Η γενικότερη θέση του στο όλο ζήτημα της προστασίας του περιβάλλοντος δείχνει ότι το θεωρεί εμμέσως πλην σαφώς ως έννομο αγαθό¹¹².

-Η Μαρία Καϊάφα-Γκμπάντι¹¹³ θεωρεί ότι ο νόμος 1650/86 προωθεί την προστασία του περιβάλλοντος, υπό την έννοια αυτού ως κοινωνικού αγαθού. Επισημαίνει, ότι η καθ'οιονδήποτε τρόπο υποβάθμιση του περιβάλλοντος, μέσω κυρίως της ρύπανσης, αντιμετωπίζεται επαρκώς με τη διάταξη της παρ. του άρθρου 28 και συνεπώς δεν χρειάζεται η χρήση οποιουδήποτε άλλου θεσμικού μέσου.

-Ο Σπύρος Κανίνιας¹¹⁴ θεωρεί ότι το φυσικό και το πολιτιστικό περιβάλλον αποτελεί ένα πολυδιάστατο πλαίσιο και πρέπει να θεσμοθετηθεί ως αυτοτελές έννομο αγαθό στο σύνολο του.

Για το σκοπό αυτό έχει προτείνει τη θέσπιση νόμου για την προστασία του περιβάλλοντος ως ολότητας και όχι των επί μέρους τμημάτων του.

Είχε επίσης προτείνει μια συγκεκριμένη διάταξη η οποία ανέφερε «ο εκ προθέσεως ή εξ αμελείας παραβιάζων τα υπό του νόμου διατασσόμενα μέτρα προς προστασία του φυσικού ή πολιτιστικού περιβάλλοντος τιμωρείται δια

¹¹⁰ Αλεξιάδη Στέργιου. Συγκριτικές παρατηρήσεις στο Hans-Heinrich Jeschek . Γερμανικό ποινικό δίκαιο. Ποινικά τευχ.25 Αθήνα 1987 σελ 252 επ.

¹¹¹ Ο Κωνσταντίνος Βουγιούκας, ομότιμος καθηγητής της Νομικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης,

¹¹² Κ. Βουγιούκα. Η ποινική προστασία του φυσικού περιβάλλοντος εις την Ελλάδα. Αρμ. 1979, 998 επ.

¹¹³ Η Μαρία Καϊάφα-Γκμπάντι είναι ποινικολόγος, καθηγήτρια Ποινικού Δικαίου, σπούδασε στη Νομική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου και εν συνεχεία αναγορεύτηκε διδάκτορας του Ποινικού Δικαίου στο Georg Augusta Universität zu Göttingen της Γερμανίας (1981). Είναι υπότροφος του Ιδρύματος Alexander von Humboldt από το 1990. Διετέλεσε μέλος του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου δύο φορές (2004-2005 και 2008-2009). Από το 2008 είναι μέλος της Επιτροπής Δεοντολογίας του Υπουργείου Πολιτισμού.

¹¹⁴ Ο Σπύρος Κανίνιας γεννήθηκε στο Μεσολόγγι το 1922. Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Μετά σύντομη δικηγορία εισήλθε στο Δικαστικό Σώμα και διορίστηκε Πάρεδρος στην Εισαγγελία Πρωτοδικών Αθηνών. Προαγόμενος κανονικώς, υπηρέτησε συνολικώς 39 έτη και έλαβε μέρος σε σημαντικές δίκες (όπως και στη δίκη κατά των πρωταίων του πραξικοπήματος της 21 Απριλίου 1967). Επεράτωσε τη σταδιοδρομία του (1989) ως Αντεισαγγελεύς του Αρείου Πάγου.

φυλακίσεως ή δια χρηματικής ποινής. Εις ιδιαιτέρας βαρείας περιπτώσεις να επιβάλλεται φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους». Εισηγήθηκε η εν λόγω διάταξη να ενταχθεί στο κεφάλαιο για τα κοινώς επικίνδυνα εγκλήματα του ποινικού κώδικα.

-Ο Γ. Καράκωστας¹¹⁵ αντιπαραθέτει στον όρο *περιβάλλον* ή *περιβαλλοντικά αγαθά* τον όρο *ζωτικό χώρο του ανθρώπου*. Η πρόταση αυτή είναι προφανώς επηρεασμένη από το Γάλλο G. Martin¹¹⁶.

Σχετικά με το ζωτικό χώρο τον διακρίνει με βάση τα αγαθά που ο καθένας συμπεριλαμβάνει σε δύο βασικές κατηγορίες:

Στα φυσικά αγαθά, στη δημιουργία και την αναπαραγωγή των οποίων δεν συμμετέχει ο άνθρωπος και συνεπώς δεν έχει επί αυτών δικαιώματα χρήσης.

Στα αναγκαία αγαθά για την πραγμάτωση και τη λειτουργία του βιολογικού κύκλου.

Σημαντικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναφορά του Γ. Καράκωστα για τις πηγές των αυξημένων κινδύνων της ρύπανσης, όπου είναι πρωτίστως οι άνθρωποι ως φυσικά πρόσωπα και τα εγγύς αυτών πράγματα και κατά δεύτερο λόγο το περιβάλλον και τα περιβαλλοντικά αγαθά ως μια ευρύτερη έννοια.

Στο γενικότερο πλαίσιο των αυξημένων κινδύνων συμπεριλαμβάνει και τις επιπτώσεις των ραδιενεργών ακτινοβολιών, οι οποίες έχουν σημαντική αρνητική επιρροή στην υγεία των ανθρώπων.

Σε ό,τι αφορά την αντιμετώπιση των πηγών της μεγάλης ρύπανσης, διατυπώνει την ακόλουθη πρόταση «Ο κάτοχος πηγής αυξημένου κινδύνου ευθύνεται για κάθε ζημιά, η οποία προκαλείται από την πηγή αυτή στα πρόσωπα στα πράγματα και στο ζωτικό χώρο του ανθρώπου».

¹¹⁵ Ο Γ. Καράκωστας σπούδασε νομικά στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Διδάκτωρ της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Regensburg-Γερμανία. Καθηγητής στην έδρα του Αστικού Δικαίου του Τμήματος Νομικής Πανεπιστημίου Αθηνών.

¹¹⁶ Ο Gilles J. Martin Ομότιμος Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Νίκαιας. Διατύπωσε σε μια διατριβή το 1976 με θέμα «Το δικαίωμα στο περιβάλλον». Είναι Μέλος της Σχολής της Νίκαιας, εφαρμόζει τα εργαλεία του οικονομικού δικαίου στο περιβαλλοντικό δίκαιο. Είναι Επίτιμος Πρόεδρος της Γαλλικής Εταιρείας Περιβαλλοντικού Δικαίου (SFDE) και διατέλεσε Γενικός Γραμματέας της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το Περιβαλλοντικό Δίκαιο (AEDE).

-Ο Γ. Καραμανίδης¹¹⁷ εισάγει τον όρο οικολογικά αγαθά τα οποία τα θεωρεί αυτόνομα αγαθά, καθότι είναι δύσκολο να τεκμηριωθεί η συσχέτιση και η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της ρύπανσης του περιβάλλοντος και της βλάβης που προκαλείται από τους κάθε είδους ρυπαντές, στα βασικά έννομα αγαθά τα οποία στηρίζουν τη ζωή και την υγεία των πολιτών.

Θεωρεί ότι μέσω της εξειδίκευσης και την προσέγγιση της ατομικότητας των αρνητικών επιρροών, οι κανόνες δικαίου θα είναι πιο αποτελεσματικοί στην προστασία του περιβάλλοντος.

-Ι. Μανωλεδάκης¹¹⁸ δέχεται ότι το φυσικό περιβάλλον στην πραγματικότητα αποτελεί ξεχωριστό στοιχείο¹¹⁹ από τον άνθρωπο και συνεπώς η όποια ποινική προστασία του σχετίζεται με την ιδιότητα του ως του χώρου που συμβάλει στη συντήρηση της ζωής του ανθρώπου και όχι ως αγαθό ανεξάρτητου από τον άνθρωπο.

Με βάση την εν λόγω θέση προτείνει να συμπεριληφθούν στην ποινική προστασία και τα υλικά αντικείμενα της φύσης στα βασικά ανεξάρτητα αγαθά γιατί αποτελούν πηγές εννόμων αγαθών.

Ο Μανωλεδάκης εντάσσει το φυσικό περιβάλλον και τα στοιχεία που ανήκουν σε αυτό στα έννομα αγαθά. Σχολιάζοντας τις νομοθετικές ρυθμίσεις των νόμων 743/77 περί προστασίας του θαλασσιού περιβάλλοντος και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων και 855/78 περί της προστασίας της Μεσογείου θαλάσσης εκ της ρυπάνσεως καταλήγει συμπερασματικά ότι το θαλάσσιο περιβάλλον αποτελεί αυτοτελές έννομο αγαθό.

-Ο Κωνσταντίνος Ρέμελης¹²⁰ δέχεται ότι το περιβάλλον αποτελεί ένα ενιαίο σύνολο και ως τέτοιο συνιστά ένα ενιαίο¹²¹ έννομο αγαθό με τα αντίστοιχα επιμέρους τμήματα του που είναι η ατμόσφαιρα, το έδαφος, το νερό κλπ.

¹¹⁷ Γ Καραμανίδης Δικηγόρος. Έργο του «Η εγκληματική προστασία του περιβάλλοντος στην Ελλάδα, Φράινμπουργκ 1985» (G Karamanidis Der strafrechtliche Umweltschutz in Griechenland, Freinburg 1985.)

¹¹⁸ Ο Ιωάννης Μανωλεδάκης (1937-2011) ήταν ομότιμος καθηγητής του Ποινικού δικαίου στο Α.Π.Θ και αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Αθηνών.

¹¹⁹ Ι Μανωλεδάκη. Γενική θεωρεία ο.π. τομ Β 18.

¹²⁰ Ρέμελης Κωνσταντίνος Καθηγητής Δημοσίου Δικαίου στη Νομική του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.

¹²¹ Κ. Ρέμελη Η προστασία του περιβάλλοντος από τις βιομηχανικές και βιοτεχνικές εγκαταστάσεις Αθήνα 1989 (ο.π. 156,157)

Από ό,τι διαφαίνεται συμφωνεί με το πνεύμα του νόμου 1650/86 άρθρο 2 όπου δίνεται ο ορισμός του περιβάλλοντος.

Η άποψη αυτή δείχνει ότι κατά τον κ. Ρέμελη οι κάθε είδος εγκληματικές ενέργειες κατά του περιβάλλοντος δέχονται και τον αντίστοιχο επιμερισμό σε ένα η περισσότερα μέρη του ενιαίου εννόμου αγαθού που είναι το περιβάλλον.

-Ο Σακεραλλόπουλος¹²² Αλέξανδρος αποδέχεται την άποψη του αυτοτελούς εννόμου αγαθού για το περιβάλλον και θεωρεί ότι πρέπει να είναι ποινικά προστατευόμενο και να έχει ισότιμη θέση με αυτή της προστασίας της περιουσίας, της ιδιοκτησίας και της σωματικής ακεραιότητας.

Παραθέτει μια σειρά από σκέψεις ότι το περιβάλλον, ως σύνολο καθώς και επιμέρους τμήματα του όπως ή ατμόσφαιρα, το έδαφος με την πανίδα και τη χλωρίδα, το νερό αποτελούν αντικείμενα ποινικής προστασίας για τα οποία δεν αρκεί το πλαίσιο των διατάξεων της ποινικής προστασίας της ζωής και της υγείας, αλλά πρέπει να θεσμοθετηθούν ειδικές διατάξεις για την προστασία του περιβάλλοντος¹²³.

-Ο Τάχος¹²⁴ Αναστάσιος θεωρεί ότι το μείζον πρόβλημα στη βιομηχανική εποχή μας με την αλματώδη και ασταμάτητη ανάπτυξη της τεχνολογίας, είναι το περιβάλλον το οποίο χαρακτηρίζει ως το πρώτιστο.

Σε ό,τι αφορά το περιβάλλον το θεωρεί¹²⁵ ως πρώτιστο έννομο αγαθό το οποίο πρέπει να έχει ποινική προστασία ανάλογη με την προστασία της ζωής.

Επίσης διακρίνει το έννομο αγαθό περιβάλλον σε επί μέρους τμήματα και το θεωρεί ως πολυσύνθετο και συλλογικό.

¹²² Ο Αλέξανδρος Σακελλαρόπουλος διετέλεσε πρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών Σακελλαρόπουλος Αλέξανδρος (13/3 ως 21/4/1967, 1975 – 1976)

¹²³ Αλ. Σακελλαρόπουλου Σκέψεις για το πρόβλημα του περιβάλλοντος Αθήνα – Κομοτηνή ανατύπωση 1985.

¹²⁴ Ο Αναστάσιος Τάχος (1932-2009) ήταν Καθηγητής διοικητικού δικαίου στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

¹²⁵ Αν, Τάχου Η προστασία του περιβάλλοντος .ο.π. 43,44 . Δίκαιο προστασίας του περιβάλλοντος ο.π. 71 επομ.

1.3.4. Η συνταγματική προστασία του περιβάλλοντος – Το άρθρο 24¹²⁶ του Συντάγματος

Η εισαγωγή του άρθρου 24 στο μεταπολιτευτικό σύνταγμα του Ελληνικού κράτους το 1975 αποτελεί αναμφίβολα μια σημαντική καινοτομία σε ότι αφορά την προστασία του περιβάλλοντος.

Το σύνταγμα του 1975 συντάχθηκε τρία χρόνια μετά τη διακήρυξη της Στοκχόλμης¹²⁷ το 1972 και από αυτό διαφαίνεται, ότι ο συνταγματικός

¹²⁶ Άρθρο 24

Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία των δασών και των δασικών εκτάσεων. Η σύνταξη δασολογίου συνιστά υποχρέωση του Κράτους. Απαγορεύεται η μεταβολή του προορισμού των δασών και των δασικών εκτάσεων, εκτός αν προέχει για την Εθνική Οικονομία η αγροτική εκμετάλλευση ή άλλη τους χρήση, που την επιβάλλει το δημόσιο συμφέρον.

Η χωροταξική αναδιάρθρωση της Χώρας, η διαμόρφωση, η ανάπτυξη, η πολεοδόμηση και η επέκταση των πόλεων και των οικιστικών γενικά περιοχών υπάγεται στη ρυθμιστική αρμοδιότητα και τον έλεγχο του Κράτους, με σκοπό να εξυπηρετείται η λειτουργικότητα και η ανάπτυξη των οικισμών και να εξασφαλίζονται οι καλύτεροι δυνατοί όροι διαβίωσης. Οι σχετικές τεχνικές επιλογές και σταθμίσεις γίνονται κατά τους κανόνες της επιστήμης. Η σύνταξη εθνικού κτηματολογίου συνιστά υποχρέωση του Κράτους.

Για να αναγνωρισθεί μία περιοχή ως οικιστική και για να ενεργοποιηθεί πολεοδομικά, οι ιδιοκτησίες που περιλαμβάνονται σε αυτή συμμετέχουν υποχρεωτικά, χωρίς αποζημίωση από τον οικείο φορέα, στη διάθεση των εκτάσεων που είναι απαραίτητες για να δημιουργηθούν δρόμοι, πλατείες και χώροι για κοινωφελείς γενικά χρήσεις και σκοπούς, καθώς και στις δαπάνες για την εκτέλεση των βασικών κοινόχρηστων πολεοδομικών έργων, όπως νόμος ορίζει.

Νόμος μπορεί να προβλέπει τη συμμετοχή των ιδιοκτητών περιοχής που χαρακτηρίζεται ως οικιστική στην αξιοποίηση και γενική διαρρύθμισή της σύμφωνα με εγκεκριμένο σχέδιο, με αντιπαροχή ακινήτων ίσης αξίας ή τμημάτων ιδιοκτησίας κατά όροφο, από τους χώρους που καθορίζονται τελικά ως οικοδομήσιμοι ή από κτίρια της περιοχής αυτής.

Οι διατάξεις των προηγούμενων παραγράφων εφαρμόζονται και στην αναμόρφωση των οικιστικών περιοχών που ήδη υπάρχουν. Οι ελεύθερες εκτάσεις, που προκύπτουν από την αναμόρφωση, διατίθενται για τη δημιουργία κοινόχρηστων χώρων ή εκποιούνται για να καλυφθούν οι δαπάνες της πολεοδομικής αναμόρφωσης, όπως νόμος ορίζει.

Τα μνημεία, οι παραδοσιακές περιοχές και τα παραδοσιακά στοιχεία προστατεύονται από το Κράτος. Νόμος θα ορίσει τα αναγκαία για την πραγματοποίηση της προστασίας αυτής περιοριστικά μέτρα της ιδιοκτησίας, καθώς και τον τρόπο και το είδος της αποζημίωσης των ιδιοκτητών.

Ερμηνευτική δήλωση: Ως δάσος ή δασικό οικοσύστημα νοείται το οργανικό σύνολο άγριων φυτών με ξυλώδη κορμό πάνω στην αναγκαία επιφάνεια του εδάφους, τα οποία, μαζί με την εκεί συνυπάρχουσα χλωρίδα και πανίδα, αποτελούν μέσω της αμοιβαίας αλληλεξάρτησης και αλληλοεπίδρασής τους, ιδιαίτερη βιοκοινότητα (δασοβιοκοινότητα) και ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον (δασογενές). Δασική έκταση υπάρχει όταν στο παραπάνω σύνολο η άγρια ξυλώδης βλάστηση, υψηλή ή θαμνώδης, είναι αραιά.

¹²⁷ Η διακήρυξη της Στοκχόλμης έγινε στην πρώτη παγκόσμια περιβαλλοντική διάσκεψη υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, το 1972, με συμμετοχή κρατικών αξιωματούχων. Έλαβαν μέρος 113 αντιπροσωπείες με περισσότερους από 1200 απεσταλμένους, ενώ η Ινδή πρωθυπουργός Ιντιρα Γκάντι και ο Σουηδός πρωθυπουργός Ούλοφ Πάλμε ήταν οι μόνοι αρχηγοί κρατών που συμμετείχαν. Στόχος της Συνδιάσκεψης ήταν η γενικότερη στροφή προς

νομοθέτης είχε προβλέψει την αναγκαιότητα της προστασίας του περιβάλλοντος από τις επιπτώσεις της ραγδαίας βιομηχανικής ανάπτυξης.

Σύμφωνα με το εν λόγω άρθρο, μετά την αναθεώρηση του το 2001, προκύπτει, ότι η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί πρωταρχικό μέλημα του κράτους αφενός, αλλά και των πολιτών αφετέρου.

Με βάση την αρχή αυτή η προστασία του περιβάλλοντος από την πλευρά της κρατικής αρχής το καθιστά άμεσα ως δημόσιο αγαθό. Η άσκηση δημόσιας εξουσίας η οποία διέπεται από τους κανόνες και τις αρχές του δημοσίου δικαίου είναι ένας επί πλέον λόγος που προσδιορίζει το περιβάλλον ως δημόσιο αγαθό το οποίο προσβαλλόμενο απαιτεί τη δέουσα νομική προστασία.

Η αναθεώρηση του 2001 καθιέρωσε ως προστάτη του περιβάλλοντος εκτός της κρατικής αρχής και τους πολίτες. Συγκεκριμένα η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος αναφέρεται, ως *υποχρέωση του κράτους αλλά και δικαίωμα του καθενός*. Η έννοια του *καθενός* αναφέρεται στους πολίτες και στις κάθε είδους συλλογικότητες που αυτοί είναι δυνατό να αναπτύξουν εντός του κοινωνικοοικονομικού γίνεσθαι.

Η έννοια του δικαιώματος των πολιτών συνεπάγεται την αναζήτηση ενός καθαρού από υγειονομική άποψη φυσικού περιβάλλοντος εντός του οποίου θα υπάρξει οικολογική ισορροπία.

Η χρήση της έννοιας του *δικαιώματος του καθενός*, από το συνταγματικό νομοθέτη τονίζει εμμέσως πλην σαφώς το δικαίωμα του καθενός να συμμετέχει στη λήψη αποφάσεων οι οποίες αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος και την υπεράσπιση αυτών ενώπιον των δικαστηρίων.

Η διεργασία αυτή προσδίδει μεγάλη σημασία στην ανθρωποκεντρική πλευρά του ζητήματος της προστασίας του περιβάλλοντος και όχι στην οικολογική του, που είναι και η ουσιαστική.

Η σχέση αυτή δημιούργησε σταδιακά μια στρέβλωση στην όλη διεργασία της πραγματικής προστασίας του περιβάλλοντος και την προώθηση της πραγματικής αειφόρου ανάπτυξης.

την προστασία του περιβάλλοντος, δηλαδή η συγκρότηση συγκεκριμένης πολιτικής και στρατηγικής για το περιβάλλον.

1.3.5. Το δικαίωμα της χρήσης του περιβάλλοντος και η προστασία του

Το περιβάλλον εκ της φύσεως του αποτελεί κοινωνικό αγαθό και ως εκ τούτου υπόκειται στην κρατική προστασία καθώς αυτή ορίζεται από το προαναφερθέν άρθρο 24 του Συντάγματος.

Με την έννοια αυτή το φυσικό περιβάλλον αποτελεί ένα δημόσιο αγαθό η χρήση του οποίου γίνεται από όλα τα μέλη του κοινωνικού συνόλου, η νομολογία χαρακτηρίζει το εν λόγω δικαίωμα, ως «κοινωνικό δικαίωμα χρήσης¹²⁸ του φυσικού περιβάλλοντος».

Το «κοινωνικό δικαίωμα χρήσης του φυσικού περιβάλλοντος» από την πλευρά του κοινωνικού συνόλου προσδίδει και την αντίστοιχη υποχρέωση από το κράτος και τους αρμοδίους φορείς αυτού για την προστασία του.

Με το άρθρο 24 παρ. 1 του Συντάγματος, εισάγεται η έννοια της αειφορίας¹²⁹ μέσω της οποίας προσδιορίζεται η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, κατά συνέπεια η από την πλευρά των κρατικών αρχών προστασία του περιβάλλοντος πρέπει να διέπεται από τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης.

Η προστασία του περιβάλλοντος στα πλαίσια της αειφορίας συμπεριλαμβάνει μια σειρά κατάλληλων ενεργειών οι οποίες σχετίζονται παράλληλα με ένα σύστημα αναπτυξιακών διεργασιών ώστε μέσω των οποίων να υλοποιούνται

¹²⁸ Η απόφαση του ΣτΕ 3146/86 χαρακτηρίζει ως κοινωνικό δικαίωμα τη χρήση του φυσικού περιβάλλοντος εκ μέρους των πολιτών.

¹²⁹ Ως Αειφόρος Ανάπτυξη ορίζεται η «ανάπτυξη που καλύπτει τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να θέτει σε κίνδυνο τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες». Αυτό σημαίνει ότι κάθε σύγχρονο κράτος οφείλει να εντάσσει στα αναπτυξιακά του προγράμματα και τη μέριμνα για τις μελλοντικές γενιές.

Η Αειφόρος Ανάπτυξη αποσκοπεί στο να βελτιώσει τις συνθήκες διαβίωσης των ατόμων διαφυλάσσοντας παράλληλα το περιβάλλον τους σε βραχυπρόθεσμη, σε μεσοπρόθεσμη και, κυρίως, σε μακροπρόθεσμη βάση.

Ο στόχος της Αειφόρου Ανάπτυξης είναι τριπλός: α) Οικονομική ανάπτυξη β) Κοινωνικά δίκαιη ανάπτυξη γ) Περιβαλλοντικά βιώσιμη ανάπτυξη

Η στρατηγική για την Αειφόρο Ανάπτυξη, που εγκρίθηκε το 2001 από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και αναθεωρήθηκε το 2005, συμπληρώνεται, μεταξύ άλλων, από την αρχή της ένταξης των περιβαλλοντικών προβληματισμών στις ευρωπαϊκές πολιτικές που έχουν αντίκτυπο στο περιβάλλον.

Η ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών ζητημάτων στον ορισμό και την εφαρμογή των άλλων πολιτικών έχει ουσιαστική σημασία για την επίτευξη του στόχου της Αειφόρου Ανάπτυξης. Η αρχή αυτή, η οποία επιβεβαιώθηκε στη συνθήκη του Μάαστριχτ και τη Σύνοδο Κορυφής του Κάρντιφ το 1998, έθεσε τα θεμέλια για μια συντονισμένη δράση σε κοινοτικό επίπεδο για την ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών ζητημάτων στις πολιτικές της ΕΕ.

οι στόχοι της οικονομικής μεγέθυνσης χωρίς να επηρεάζονται οι κανονικές λειτουργίες του φυσικού περιβάλλοντος.

Σε ότι αφορά τις χώρες μέλη της ΕΕ η EUROSTAT έχει καταρτίσει μια σειρά δεικτών¹³⁰ μέσω των οποίων εκτιμάται το επίπεδο της αιφόρου ανάπτυξης σε κάθε χώρα καθώς και μια σειρά επιπλέον μέτρων για την εκτίμηση της ποιότητας του περιβάλλοντος σε αυτές.

Μέσω των εν λόγω δεικτών παρουσιάζεται αφενός η ποιότητα του περιβάλλοντος αλλά και αφετέρου οι συντελεστές μέσω των οποίων αυτό έχει διαμορφωθεί καθώς και η δυναμική της εξελικτικής του πορείας.

Το πλαίσιο των εν λόγω δεικτών θέτει το ζήτημα της χρήσης του φυσικού περιβάλλοντος από τις επιμέρους μονάδες του κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος, παρουσιάζοντας ταυτόχρονα τη σχέση των δύο μερών.

Η εν λόγω σχέση μεταξύ των δύο μερών αφορά τη χρήση των τμημάτων του φυσικού περιβάλλοντος, όπως η ατμόσφαιρα, το υδάτινο τμήμα του, ο δασικός πλούτος κλπ. από τις μονάδες του κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος που είναι από την πλευρά των παραγωγών οι επιχειρήσεις όλων των κλάδων της οικονομίας και από την πλευρά των καταναλωτών τα νοικοκυριά και οι λοιπές συλλογικές κοινωνικές οντότητες.

Η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος αποτελεί αντικείμενο του δημοσίου δικαίου, καθότι το δίκαιο του περιβάλλοντος αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του, ο δε βασικός στόχος του είναι η προστασία του η οποία στηρίζεται στη βάση αντικειμενικών κανόνων ποιότητας, που αφορούν τη μείωση και την παντελή εξαφάνιση των αρνητικών επιρροών επί του φυσικού περιβάλλοντος που μπορεί να επιφέρουν οι κάθε είδους δραστηριότητες οι οποίες προέρχονται από τις αντίστοιχες ενέργειες των μονάδων του κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος.

¹³⁰ Μια σειρά τέτοιων δεικτών παρουσιάζονται στα δημοσιεύματα στα οποία εμφανίζονται τόσο οι μεθοδολογικές τεχνικές όσο και τα δεδομένα των εν λόγω δεικτών. Τα βασικότερα δημοσιεύματα είναι a) Measuring progress towards a more sustainable Europe.2007 monitoring report of the sustainable development strategy. b) Smarter, greener, more inclusive. Indicators to support the Europe 2020 strategy c) Sustainable development goals (SDGs)

Τα εργαλεία της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος, τα οποία είναι πολλά και ποικίλα, είναι κατά το μέγα μέρος τους στα χέρια της δημόσιας διοίκησης τα όργανα της οποίας τις χρησιμοποιούν για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.

Τα εν λόγω εργαλεία είναι δυνατό να ομαδοποιηθούν στις παρακάτω κατηγορίες :

- *Απαγορευτικά μέτρα:* Είναι τα μέτρα τα οποία αφορούν κυρίως τις κάθε είδους απαγορεύσεις δραστηριοτήτων, οι οποίες επηρεάζουν αρνητικά το φυσικό περιβάλλον. Συνήθως οι εν λόγω απαγορεύσεις συνοδεύονται και με τις αντίστοιχες κυρώσεις¹³¹.
- *Θεσμικές προϋποθέσεις:* Τα μέτρα θεσμικών προϋποθέσεων σχετίζονται κυρίως με τις χορηγήσεις αδειών λειτουργίας των βιομηχανικών και των βιοτεχνικών δραστηριοτήτων και εγκαταστάσεων. Τα μέτρα αυτά στοχεύουν στην όσο το δυνατό μικρότερη αρνητική επιρροή των παραγωγικών ή καταναλωτικών δραστηριοτήτων επί του φυσικού περιβάλλοντος.
- *Παροχή κινήτρων:* Τα μέτρα της παροχής κινήτρων είναι κυρίως οικονομικά και στηρίζονται κυρίως στις επιχορηγήσεις επιχειρήσεων για πιο φιλικές προς το φυσικό περιβάλλον λειτουργίες, όπως η μείωση των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου κλπ.
- *Μέτρα ελέγχου:* Τα μέτρα ελέγχου αποτελούν κυρίως θεσμικά εργαλεία μέσω των οποίων επιβάλλεται η συμμόρφωση των παραβατών στο υπάρχον νομικό πλαίσιο.

¹³¹ Παρατίθενται μερικά άρθρα του Νόμου 5037/2023. Άρθρο 180 Διοικητικές κυρώσεις για περιβαλλοντικές παραβάσεις – Τροποποίηση παρ. 1 και 1α και προσθήκη παρ. 1β, 1γ, 1δ και 1ε στο άρθρο 21 του ν. 4014/2011. Άρθρο 181 Διοικητική κύρωση σε παραγωγούς απαγορευμένων πλαστικών προϊόντων μιας χρήσεως Τροποποίηση περ. α) παρ. 2 άρθρου 18 ν. 4736/2020. Άρθρο 182 Ανάθεση καθηκόντων περιβαλλοντικών ελέγχων στα στελέχη των Μονάδων Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών – Τροποποίηση άρθρου 34 ν. 4685/2020 Άρθρο 183 Υλοποίηση τεχνικών έργων από τον Οργανισμό Φυσικού Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής – Τροποποίηση παρ. 5 και 6 άρθρου 27 και παρ. 2 άρθρου 29ν. 4685/2020. Άρθρο 188 Ποινική προστασία των ειδών της άγριας πανίδας – Προσθήκη παρ. 29 στο άρθρο 2 και παρ. 8 στο άρθρο 34 του ν. 4830/2021. Άρθρο 189 Ποινικές κυρώσεις για παραβάσεις που αφορούν προστατευτικά μέτρα, την αντιμετώπιση πυρκαγιών και τη διάνοιξη οδών, επί δασικών εκτάσεων – Αντικατάσταση παρ. 3 άρθρου 68 και παρ. 8 άρθρου 71 ν. 998/1979

2. Το Ελληνικό Σύνταγμα και το Περιβάλλον

Κύρια πηγή από την οποία εκπορεύεται η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί το ελληνικό Σύνταγμα. Από τις διατάξεις του Συντάγματος διαγράφεται ο ρόλος και η αποστολή του κράτους, που θέτει υπό την αιγίδα του την προστασία του περιβάλλοντος, οι αξιώσεις και τα δικαιώματα, που δύναται να προβάλουν οι ιδιώτες, καθώς και τα ατομικά δικαιώματα που προσδιορίζουν τα όρια της κρατικής δράσης¹³².

Πράγματι, το άρθρο 24 του Συντάγματος αποτελεί την θεμελίωση της περιβαλλοντικής προστασίας, καθώς στην πρώτη παράγραφο του εν λόγω άρθρου ορίζεται, πως η προάσπιση του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί δικαίωμα και υποχρέωση του κράτους και συγχρόνως δικαίωμα του κάθε πολίτη. Προς το σκοπό αυτό το κράτος φέρει την ευθύνη της λήψεως προληπτικών και κατασταλτικών μέτρων εντάσσοντάς τα στα πλαίσια της αειφορίας. Η επιφύλαξη υπέρ του νόμου επιτρέπει την έκδοση νόμων για την πληρέστερη προάσπιση των δασών και των δασικών εκτάσεων. Παράλληλα, το κράτος βαρύνεται με την υποχρέωση σύνταξης δασολογίου, ενώ ρητώς απαγορεύεται κάθε μεταβολή στον χαρακτηρισμό των περιοχών ως δασικών, εκτός αν προκύπτει συμφέρον της εθνικής οικονομίας από την αγροτική εκμετάλλευση αυτών ή από οποιαδήποτε άλλη χρήση που υπαγορεύεται από δημόσιο συμφέρον.

Η αναθεώρηση του προσέθεσε στην εν λόγω διάταξη του άρθρου 24 του Συντάγματος την παράμετρο πως το περιβάλλον αποτελεί δικαίωμα του καθενός, ενώ συγχρόνως εισήγαγε και την αρχή της αειφορίας ως παράμετρο της προστασίας του περιβάλλοντος προς όφελος των επόμενων γενεών. Κατά την νομολογία δε του ΣΤΕ το φυσικό περιβάλλον ανήχθη σε αυτοτελές προστατευόμενο αγαθό με σκοπό την εξασφάλιση της οικολογικής ισορροπίας και τη διαφύλαξη των φυσικών πόρων¹³³.

Παράλληλα, ιδιαίτερης μεγάλης βαρύτητας κρίνονται και οι αλλαγές της αναθεώρησης μέσω των οποίων απαγορεύτηκε η μεταβολή του προορισμού

¹³² Κουτούπα-Ρεγκάκου Ε. , 2009. Δίκαιο του Περιβάλλοντος, εκδ. Σάκκουλας, σελ. 21 επόμενα.

¹³³ Απόφαση Στε 2537/96, Απόφαση Στε 3478/2000& Απόφαση Στε 613/02.

των δασικών εκτάσεων επεκτείνοντας την διάταξη που μέχρι τότε καταλάμβανε μόνο τα δημόσια δάση σε όλα τα δάση, με την παράλληλη εγκαθίδρυση της υποχρέωσης του κράτους προς συντάξη δασολογίου και εθνικού κτηματολογίου. Ωστόσο, ανέκυψε και ένας ιδιαίτερα σημαντικός κίνδυνος από την εισαγωγή της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος και του συμφέροντος της εθνικής οικονομίας, ως όριο της απαγόρευσης της μεταβολής του προορισμού των δασών. Πράγματι η έννοια του δημοσίου συμφέροντος αποτελεί μια εύπλαστη έννοια, μέσω της οποίας με την διεξαγωγή μίας διαφορετικής ερμηνείας θα μπορούσε να ακυρωθεί μεγάλο τμήμα της επιδιωκόμενης προστασίας.

Επιπλέον, η θεσμική θωράκιση του Συντάγματος για την προστασία του περιβάλλοντος δεν αναλύεται μόνο στο άρθρο 24 αυτού, αλλά επεκτείνεται και στο άρθρο 117 παράγραφος 3 & 4, ήτοι στις μεταβατικές διατάξεις. Κατά την παράγραφο 3 του άρθρου 117 τα δάση, ιδιωτικά ή δημόσια, που υπέστησαν καταστροφή ή αποφιλώθηκαν δεν χάνουν τον χαρακτήρα τους ως δάση και υποχρεωτικά κηρύσσονται ως αναδασωτέα, με την παράλληλη απαγόρευση χρήσης τους για οποιοδήποτε άλλο σκοπό. Επιπρόσθετα, η τέταρτη παράγραφος του ίδιου άρθρου προβλέπει πως η αναγκαστικές απαλλοτριώσεις δασών, ιδιωτικών η δημοσίων, επιτρέπονται μόνο υπέρ του Δημοσίου, υπό τους όρους του άρθρου 17 του Συντάγματος, για την αποκόμιση δημόσιας ωφέλειας, ενώ διατηρούν σε κάθε περίπτωση την μορφή τους ως δασική.

Αυτό συνέβαλε αποτελεσματικά στην ερμηνευτική προσέγγιση του άρθρου 24 του Συντάγματος προσδίδοντας του τον ρόλο ειδικής διατάξεως έναντι λοιπών συνταγματικών διατάξεων που περιέχουν κάποιο «αντίπαλο» έννομο αγαθό. Στα τελευταία εντάσσονται κυρίως τα άρθρο 22 παράγραφος 1 με το δικαίωμα της εργασίας,¹⁰⁶ του Συντάγματος που προβλέπει την ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία. Αξιοσημείωτη είναι δε απόφαση 613 / 2002 του ΣτΕ στην οποία γίνεται λόγος για υποχρέωση της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας, να προβαίνουν στην στάθμιση όλων των παραγόντων του γενικότερου εθνικού και δημοσίου συμφέροντος αναφορικά με την οικονομική ανάπτυξη, την αξιοποίηση του εθνικού πλούτου, την ενίσχυση της περιφερειακής ανάπτυξης και της εξασφάλισης εργασίας στο πληθυσμό, ερμηνεύοντας έτσι τα άρθρα 106,22 του Συντάγματος. Τονίζει δε πως οι ανωτέρω στόχοι οφείλουν

ευθυγραμμίζονται με την υποχρέωση της πολιτείας, να θέτει υπό την αιγίδα της την προστασία του περιβάλλοντος, για να εξασφαλιστεί η βιώσιμη ανάπτυξη, στόχος στον οποίο απέβλεπε τόσο ο ευρωπαίος όσο και ο συντακτικός νομοθέτης.

2.1. Η οικονομική ελευθερία

2.1.1. Το άρθρο 5§1 του Συντάγματος

Κατά τη διάταξη του άρθρου πέντε παράγραφος ένα του Συντάγματος κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του και στην συμμετοχή του στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή του τόπου, υπό τον όρο ότι η ελεύθερη αυτή η ανάπτυξη της προσωπικότητάς του δεν βάλει κατά των δικαιωμάτων των άλλων προσώπων, δεν παραβιάζει άλλες διατάξεις του Συντάγματος και δεν αντίκειται στα χρηστά ήθη. Η τρίτη δε παράγραφος του άρθρου πέντε του Συντάγματος ορίζει, ως απαραβίαστη την προσωπική ελευθερία.

Το συμβούλιο της επικρατείας μέσα από την νομολογία του φαίνεται να έχει θεμελιώσει την οικονομική ελευθερία τόσο στο άρθρο πέντε παράγραφος 3¹³⁴ του Συντάγματος, όσο και στην διάταξη αυτή σε συνδυασμό με την πρώτη της παράγραφο¹³⁵, καθώς επίσης και στην παράγραφο ένα του άρθρου πέντε¹³⁶ ή στο άρθρο πέντε από κοινού με το άρθρο 106 του Συντάγματος, όπου κατοχυρώνεται εμμέσως η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία¹³⁷.

Η διάταξη του άρθρου πέντε παράγραφος ένα εγκαθιδρύει την γενική ελευθερία της δραστηριότητας του ατόμου σε κάθε δυνατή εκδήλωση της προσωπικότητάς του, καταλαμβάνοντας τόσο στην ιδιωτική σφαίρα του ατόμου όσο και τις κοινωνικές προεκτάσεις του. Έτσι, η πρώτη παράγραφος του άρθρου πέντε παρέχει μία πραγματική και κατοχυρωμένη δυνατότητα συμμετοχής του ατόμου ως πολίτη στην οικονομική ζωή της χώρας

¹³⁴ Απόφαση ΣΤΕ 1045/82.

¹³⁵ Απόφαση ΣΤΕ 1340/82.

¹³⁶ Απόφαση ΣΤΕ 421/83.

¹³⁷ Απόφαση ΣΤΕ 54/79.

θεμελιώνοντας έτσι ρητά την οικονομική ελευθερία του και ως αυτοτελές και ανεξάρτητο δικαίωμα και ως αρχή της συνταγματικής τάξης¹³⁸.

Πράγματι, το άρθρο 5 παράγραφος 1 του Συντάγματος θεσπίζει ένα ατομικό δικαίωμα, που φέρει την φύση Δημοσίου δικαιώματος, καθώς με βάση αυτό επιζητείται η αποχή του κράτους από κάθε πράξη, που δύναται να προσβάλει την οικονομική ελευθερία του ατόμου. Ως περιεχόμενο του δικαιώματος στην οικονομική ελευθερία αναγνωρίζεται σύμφωνα με την νομολογία τόσο η δυνατότητα επιλογής της οικονομικής δραστηριότητας που το άτομο επιθυμεί, όσο και η δυνατότητα άσκησης αυτής, η οποία σαφώς δεν γίνεται να χαίρει εξαντλητικής απαρίθμησης. Εξάλλου, η οικονομική ελευθερία ενέχει το στοιχείο της δυναμικότητας, που βασίζεται στις συνεχώς εξελισσόμενες κοινωνικό οικονομικές συνθήκες επιτρέποντας έτσι την εμφάνιση νέων μορφών σε αυτήν, στις οποίες επεκτείνεται και το προστατευτικό φάσμα του άρθρου 5 παράγραφος 1 του Συντάγματος¹³⁹.

2.1.2. Οι φορείς του δικαιώματος

Ως φορείς του δικαιώματος στην οικονομική ελευθερία αναγνωρίζονται τόσο τα φυσικά όσο και τα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου¹⁴⁰, καθώς τα τελευταία αποτελούν τα κατεξοχήν πρόσωπα που κυριαρχούν στον οικονομικό τομέα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Τούτο όμως δεν μπορεί να οδηγήσει εξ αντιδιαστολής στο επιχείρημα πως είναι ανεπίτρεπτη για το κράτος η άσκηση κάθε μορφή οικονομικής δραστηριότητας, περιλαμβάνοντας τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου και τους δημόσιους οργανισμούς.

Πράγματι, το συμβούλιο της επικρατείας τάχθηκε υπέρ της δυνατότητας των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, να ιδρύουν βιομηχανίες με σκοπό την επίτευξη ενός επιπέδου βιομηχανικής ανάπτυξης στην χώρα¹⁴¹. Παράλληλα, έχει αποφανθεί υπέρ του επιτρεπτού της άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότητας από νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, αιτιολογώντας την

¹³⁸ Απόφαση ΣτΕ 1914/79.

¹³⁹ Παραράς Π. , 2019. Οικονομική Ελευθερία (Άρθρο 5 Παρ. 1 Σ) - Οικονομικός Φιλελευθερισμός - Νεωτερική Διαδρομή Και Συνταγματική Θεμελίωση, εκδ. Σάκκουλας, σελ. 35 επόμενα.

¹⁴⁰ Απόφαση ΣτΕ 598/53.

¹⁴¹ Απόφαση ΣτΕ 1048/80.

απόφαση του αυτή με βάση το δημόσιο συμφέρον, και ανεξάρτητα από το γεγονός της ύπαρξης άλλων ιδιωτικών επιχειρήσεων στον ίδιο τομέα¹⁴².

2.1.3. Οι περιορισμοί στην οικονομική ελευθερία

I. Η επιφύλαξη υπέρ του νόμου

Η επιφύλαξη υπέρ του νόμου δεν αποτελεί σε κάθε περίπτωση περιορισμό του συνταγματικώς κατοχυρωμένου δικαιώματος, αλλά σε πολλές περιπτώσεις προβλέπεται με σκοπό την εκτενέστερη ρύθμιση αυτού με σκοπό να εξασφαλιστεί ευνοϊκότερα η κοινωνική λειτουργία του¹⁴³.

Η διάταξη του άρθρου 5 παράγραφος 1, ωστόσο, δεν περιέχει κάποια ρητή επιφύλαξη με σκοπό τον ειδικότερο προσδιορισμό του δικαιώματος της οικονομικής ελευθερίας και τον τρόπο άσκησης αυτής. Το συμβούλιο της επικρατείας όμως, με την απόφαση 664/1988¹⁴⁴ έκρινε, πως δεν αποκλείεται η θέσπιση, ούτε από τον κοινό νομοθέτη, ούτε από την διοίκηση κατ'εξουσιοδότηση αυτού περιορισμών ως προς το δικαίωμα της οικονομικής ελευθερίας, για λόγους που δικαιολογούνται από το γενικότερο Δημόσιο οι κοινωνικό συμφέρον.

II. Το γενικό συμφέρον

Η επέμβαση του νομοθέτη με σκοπό την ρύθμιση ή την τοποθέτηση περιορισμών στην οικονομική ελευθερία πρέπει να δικαιολογείται από λόγους γενικότερου συμφέροντος, συνήθως δε με την ειδικότερη εξειδίκευση αυτού ως δημόσιο συμφέρον¹⁴⁵. Ως περιορισμός κατά την ανάπτυξη του δικαιώματος οικονομικής ελευθερίας λειτουργεί και το άρθρο 106 του Συντάγματος, που προβλέπει το γενικό συμφέρον στο συνταγματικό πεδίο. Κατά την δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου ορίζεται, πως η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία δεν δύναται να αναπυχθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να βάλει κατά της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή να ζημιώνει την εθνική οικονομία.

¹⁴² Απόφαση ΣΤΕ 1210/1976.

¹⁴³ Βλάχου Γ. , 1982. Η επιφύλαξη του νόμου και τα θεμελιώδη δικαιώματα στο ελληνικό σύνταγμα της 11ης Ιουνίου 1975, ΕΔΔΔ, σελ. 281 επόμενα.

¹⁴⁴ Απόφαση ΣΤΕ 664/1988.

¹⁴⁵ Απόφαση ΣΤΕ 685/81.

Συνεπώς, μέσα στα όρια που διαγράφουν τα άρθρα πέντε παράγραφος 1,106 παράγραφος 1,2 του Συντάγματος ο νομοθέτης δύναται να εκτελέσει το έργο του αναφορικά με την οικονομική υφή της πολιτείας. Έχει δε τη δυνατότητα να παρεμβαίνει στην οικονομική ελευθερία και να την ρυθμίζει επιβάλλοντας περιορισμούς η ελέγχους ή ακόμα και απαγορεύσεις. Σε κάθε περίπτωση όμως οι ενέργειες αυτές πρέπει, να αιτιολογούνται από το γενικότερο Δημόσιο ή κοινωνικό συμφέρον.

2.2. Το δικαίωμα στην ιδιοκτησία

Ένα ακόμα ζήτημα, που τίθεται στην συνταγματική προστασία του περιβάλλοντος είναι κι αυτό που εδράζεται στο άρθρο 17 του Συντάγματος, ήτοι το δικαίωμα της ιδιοκτησίας. Η έννοια της ιδιοκτησίας, ως νομική έννοια, αποτελεί έναν εύπλαστο και διαρκώς εξελισσόμενο όρο, που ακολουθεί τους μετασχηματισμούς στην οικονομία και στην κοινωνία.

Οι ιστορικοί κοινωνικοί φιλόσοφοι συγκαταλέγουν το δικαίωμα στην ιδιοκτησία σε εκείνη την ομάδα των αναπαλλοτριώτων δικαιωμάτων του ανθρώπου, που μεταξύ άλλων περιλαμβάνει και το δικαίωμα στη ζωή και στην ελευθερία, ισχυριζόμενοι, πως τα δικαιώματα αυτά προϋφίστανται της κρατικής υπόστασης και του ίδιου του δικαϊκού κόσμου και ως εκ τούτου αποζητούν το σεβασμό τους. Στα πλαίσια αυτά η γαλλική διακήρυξη δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη¹⁴⁶ συμπεριέλαβε το δικαίωμα στην ιδιοκτησία στις διατάξεις της, ορίζοντας όμως παράλληλα και την εξαίρεση αυτού για τις περιπτώσεις, που υφίσταται δημόσια ανάγκη, προβλέποντας παράλληλα και δικαίωμα αποζημίωσης.

Η Ελλάδα ακολουθώντας το πρότυπο της ανωτέρω γαλλικής διακήρυξης συμπεριέλαβε στα συνταγματικά της κείμενα την προστασία της ιδιοκτησίας, δίχως όμως το χαρακτηρισμό του ιερού και απαραβίαστου δικαιώματος¹⁴⁷. Κατά το ισχύον Σύνταγμα το άρθρο 17 προβλέπει, πως το κράτος προστατεύει την ιδιοκτησία, ωστόσο τα δικαιώματα, που πηγάζουν από αυτήν δεν δύναται, να βάλουν κατά του γενικού συμφέροντος. Η διατύπωση του εν λόγω άρθρου

¹⁴⁶ Γαλλική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη, 1789.

¹⁴⁷ Σγουρίτσας, 1966. Συνταγματικόν δίκαιον, τόμος Β΄, σελ. 168 επόμενα.

συμμερίζεται τις σύγχρονες κοινωνικό οικονομικές συνθήκες και απαγορεύει την κατάχρηση του δικαιώματος αυτού. Παράλληλα μέσω αυτής της διατάξεως επιχειρείται κατά πρώτον η σύνδεση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με την κοινωνική υφή τους, καθώς πλέον τα δικαιώματα του ανθρώπου δεν τον χαρακτηρίζουν μόνο ως άτομο, αλλά και ως μέλος ενός ευρύτερου κοινωνικού τμήματος. Πράγματι, η πραγμάτωση του ατόμου θεμελιώνεται και στην κοινωνική πρόοδο μέσα από τις ελευθερίες, που του παρέχονται.

Παρά την συνεχή προβολή της κοινωνικής διάστασης της ιδιοκτησίας μέσα στο Σύνταγμα το δικαίωμα αυτό δε τρέπεται από ατομικό σε κοινωνικό, ενώ παράλληλα παρά την γενική απαγόρευση της αντίθεσης της ιδιοκτησίας στο γενικό συμφέρον, η ιδιοκτησία εξακολουθεί, να συνδέεται με την ελευθερία. Ο ακριβής προσδιορισμός της έννοιας της ιδιοκτησίας δεν βασίζεται μόνο στο άρθρο 17 του Συντάγματος, αλλά αναδεικνύεται μέσα από όλη την συνταγματική τάξη και την εξέλιξη αυτής μέσα στα οικονομικά και κοινωνικά πλαίσια. Συνεπώς, οι εξουσίες που συνδέονται με την ιδιοκτησία προκύπτουν από το σύνολο της έννομης τάξης και δύναται να διακριθούν στην εξουσία χρήσης, κάρπωσης, διάθεσης και εκμετάλλευσης. Τα όρια όμως των εν λόγω εξουσιών διαγράφονται από τα άρθρα 17, 18 και 24 του Συντάγματος¹⁴⁸.

Αναφορικά δε με το περιβάλλον το δικαίωμα της ιδιοκτησίας περιορίζεται αναφορικά με την εξουσία χρήσης, απόλαυσης και διάθεσης. Πράγματι, οι περιορισμοί δύναται, να οδηγήσουν σε δημιουργία ζωνών προστασίας, να εισαγάγουν απαγορεύσεις οικοδόμησης, κατάτμησης ή να προβλέπουν όρους επ' αυτών, να επιβαρύνουν την ιδιοκτησία με δουλείες ή μέτρα ελέγχου, να απαγορεύουν ορισμένες δραστηριότητες, να επιβάλλουν υποχρεώσεις για την προάσπιση του περιβάλλοντος και, τέλος, να αποτρέπουν την ελεύθερη διάθεση της ιδιοκτησίας μέσω της πρόβλεψης αναγκαστικών απαλλοτριώσεων, που στοχεύουν στην προστασία του περιβάλλοντος.

2.3. Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων

¹⁴⁸ Σιούτη Γλ. , 2018. Εγχειρίδιο δικαίου περιβάλλοντος, εκδ. Σάκκουλας, σελ 72 επόμενα.

2.3.1. Οι περιορισμοί της δόμησης (24§2 Σ)

Το Συμβούλιο της επικρατείας με την απόφαση 223/1929149 έκρινε πως στην έννοια της στέρησης της ιδιοκτησίας δεν θα πρέπει να εντάσσεται μόνο η αφαίρεση αυτής, αλλά και η κατάργηση της, χωρίς αφαίρεση με την επιβολή τέτοιων περιορισμών, που να καθιστούν την ιδιοκτησία αδρανή και άχρηστη ανάλογα με τον προορισμό της.

Έκτοτε εκδόθηκαν ορισμένες αποφάσεις, που ερμήνευαν το άρθρο 24 του Συντάγματος στην βάση της ανωτέρω αρχής εξετάζοντας μέτρα χωροταξίας και πολεοδομίας. Αναφορικά δε με την επιβολή περιορισμών στην ιδιοκτησία το ΣτΕ έκρινε, πως αυτοί συνάδουν με το άρθρο 17 του Συντάγματος, υπό την προϋπόθεση, πως θεμελιώνονται σε αντικειμενικά κριτήρια και δεν οδηγούν σε αδρανοποίηση της ιδιοκτησίας σε σχέση με τον προορισμό της. Πράγματι, έκρινε πως, ενώ το προγενέστερο νομικό καθεστώς δομήσεως είχε χαρακτηρίσει ως άρτια και οικοδομήσιμα ορισμένα γήπεδα, μεταγενέστερη ρύθμιση, που τα καθιστούσε μη άρτια και μη οικοδομήσιμα και εδραιωνόταν στο σκοπό προστασίας της περιοχής που χαρακτηριζόταν από εξαιρετικό φυσικό κάλος, δεν ήταν συνταγματικώς ανεπίτρεπτη και ούτε εισήγαγε περιορισμό αντίθετο προς το Σύνταγμα, καθώς δεν υπερέβαινε το προσήκον μέτρο, αλλά ούτε οδηγούσε στην ουσιαστική εκμηδένιση του δικαιώματος στην ιδιοκτησία¹⁵⁰.

Επιπλέον, τότε με μία σειρά αποφάσεων του προέβη σε περαιτέρω εξειδίκευση των προϋποθέσεων, που θα οδηγούσαν σε συνταγματικότητα των περιορισμών αναφορικά με την δόμηση, αξιώνοντας αυτή να λαμβάνονται με βάση πολεοδομικά κριτήρια, ήτοι να αναφέρονται στην λειτουργικότητα της πόλης και να μην τελούν σε συμπληρωματική σχέση, αλλά σε σχέση αναλογίας προς την ανάγκη, που επιδιώκεται να εξυπηρετηθεί και να χαρακτηρίζονται, ως κατάλληλα για αυτήν¹⁵¹. Ωστόσο, στην περίπτωση αυτή ανέκυπτε ένα σημαντικό πρόβλημα. Με βάση την ίδια του την ομολογία τα διατάγματα που

¹⁴⁹Απόφαση ΣτΕ 223/1929.

¹⁵⁰ Απόφαση ΣτΕ 4591/1977.

¹⁵¹ Απόφαση ΣτΕ 1503/1982.

επιβάλλουν όρους και περιορισμούς στην δόμηση αποτελούν κανονιστικές πράξεις και ως εκ τούτου δεν δύναται να ελεγχθούν αναφορικά με την αιτιολογία τους, αλλά μόνο στο μετρώ της τήρησης των ορίων της εξουσιοδότησης. Προκειμένου να ξεπεραστεί το εμπόδιο αυτό τότε διατύπωσε μία εξαίρεση από την αρχή αυτή και έκρινε πως αναφορικά με αυτά τα διατάγματα πρέπει τα στοιχεία του φακέλου, που αναφέρονται σε αυτά να αιτιολογούν τους λόγους επιβολής των περιορισμών¹⁵².

2.3.2. Οι περιορισμοί κατά το 24 Σ & 117 Σ

Μέσα από την νομολογία του ΣτΕ αναφορικά με την προστασία των δασών διαπιστώνεται ευκολότερα η άποψη του δικαστηρίου αναφορικά με τις συνέπειες της μεταβολής του προορισμού της ιδιοκτησίας. Ειδικότερα, στις περιπτώσεις που ιδιωτικές εκτάσεις κηρύχθηκαν αναδασωτέες, όπως ορίζει το άρθρο 117 του Συντάγματος η διοίκηση διαθέτει την ευχέρεια της επιλογής με σκοπό την αποτελεσματικότερη και συντομότερη αναδάσωση τους, μεταξύ της εποπτεύσεις των διεργασιών αναδασώσεως, που θα εκτελούν οι ιδιοκτήτες της έκτασης, της αγοράς αυτής, της απαλλοτρίωσης της και της διενέργειας από την ίδια της αναδάσωσης της έκτασης στις περιπτώσεις, που ο ιδιοκτήτης αμελεί, να την πράξει, υποχρεούμενος συγχρόνως, να ανέχεται τις εργασίες. Ως εκ τούτου η διοίκηση στην περίπτωση αυτή δεν οφείλει να κηρύσσει την απαλλοτρίωση και δύναται να παραλείψει αυτήν εφόσον υποβληθεί σχετικό αίτημα από τον ιδιοκτήτη της εκτάσεως και εφόσον οι μόνες ενέργειες που επιτρέπονται στην περίπτωση αυτή είναι οι εργασίες αναδάσωσης, ώστε η έκταση να αποκτήσει ξανά τον αρχικό της χαρακτήρα. Αντίθετα, η κήρυξη της απαλλοτρίωσης είναι υποχρεωτική στην περίπτωση της δάσωσης, εφόσον ο ιδιοκτήτης υποβάλει σχετικό αίτημα.

¹⁵² Απόφαση ΣτΕ 60/1977.

2.3.3. Οι περιορισμοί των μνημείων, των αρχαιολογικών χώρων και των διατηρητέων κτιρίων (24§6 Σ)

Το άρθρο 24 παράγραφος 6 του Συντάγματος αναφέρεται στην προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος και εισάγει μία σειρά περιορισμών, που εμφανίζουν ορισμένες ιδιαιτερότητες. Πράγματι, το ΣτΕ έχει κρίνει, ως συνταγματικούς ορισμένους περιορισμούς, που έχουν επιβληθεί για την προστασία των στοιχείων, που απαρτίζουν την πολιτιστική κληρονομιά, με σκοπό την αποτροπή κάθε βλάβης αυτών και αλλοιώσεων του περιβάλλοντα χώρο τους. Μάλιστα το ίδιο το δικαστήριο όρισε, ως αποκλειστικό θεμέλιο, των εν λόγω περιορισμών, το άρθρο 24 του Συντάγματος και τους παρέιχε ένα ευρύτερο περιεχόμενο συγκριτικά με τους γενικούς περιορισμούς που επιβάλλονται στην ιδιοκτησία κατά το άρθρο 17 του Συντάγματος. Το ΣτΕ εξετάζοντας μία σειρά προσφυγών διαπίστωσε, πως ορισμένοι περιορισμοί δεν οδηγούν σε εκμηδένιση της ιδιοκτησίας. Εν συνέχεια αναλύονται ορισμένα τέτοια παραδείγματα.

Ι. Μνημεία και αρχαιολογικοί χώροι

Κατά την νομολογία του ΣτΕ ο χαρακτηρισμός μίας έκτασης ως αρχαιολογικού χώρου δεν καταργεί το δικαίωμα της διαθέσεως, που φέρει ο ιδιοκτήτης, αλλά καθιστά αδύνατη την δίχως διοικητική άδεια διεξαγωγή οποιοδήποτε έργου ικανού, να βλάψει άμεσα ή έμμεσα τα αρχαία. Συνεπώς έχει κριθεί, πως επιτρέπεται η πώληση των εν λόγω χώρων, ο διαχωρισμός τους και η διαίρεση τους σε τμήματα. Μάλιστα αξίζει να σημειωθεί, πως με βάση την αρχή της διηνεκούς προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος, ο χαρακτηρισμός μίας έκτασης ως αρχαιολογικού χώρου δεν τελεί υπό χρονικό περιορισμό¹⁵³.

Ειδικότερα, με σκοπό την προστασία των μνημείων και των αρχαιολογικών χώρων οι βασικότεροι περιορισμοί, που λαμβάνονται κατά της ιδιοκτησίας είναι εκείνοι της δόμησης και της χρήσεως του ακινήτου. Αναφορικά με τους δύο αυτούς περιορισμούς στο ΣτΕ έκρινε πως δεν οδηγούν σε

¹⁵³ Απόφαση ΣτΕ 811/1987.

ουσιαστική κατάργηση της ιδιοκτησίας, αλλά ούτε και αποτελούν έναν υπέρμετρο περιορισμό που αντίκειται στο άρθρο 17 του Συντάγματος, καθώς η επιβολή τους δικαιολογείται από λόγους δημοσίου συμφέροντος¹⁵⁴. Τέλος ακόμα και ο ισχυρότατος περιορισμός, που επιβάλλεται στην ιδιοκτησία με την εξ ολοκλήρου απαγόρευση ανοικοδόμησης του ακινήτου δεν αποτελεί κατά την νομολογία του ΣτΕ υπέρμετρο περιορισμό, που πλήττει το δικαίωμα στην ιδιοκτησία, είτε πρόκειται για ακίνητο εντός, είτε εκτός του σχεδίου της πόλης¹⁵⁵.

II. Διατηρητέα κτήρια

Προκειμένου να διατηρηθεί και να αναδειχθεί η ιδιαίτερη ιστορική, πολεοδομική, αρχιτεκτονική, λαογραφική, κοινωνική και αισθητική οπτική ορισμένων παραδοσιακών και διατηρητέων κτιρίων και οικισμών θεσπίστηκαν ορισμένες προϋποθέσεις, που περιορίζουν την δόμηση και την χρήση και παρεκκλίνουν από τις λοιπές κοινές πολεοδομικές ρυθμίσεις¹⁵⁶.

Ως παραδοσιακά δύναται, να χαρακτηρίζονται μεμονωμένα σύνολα οικισμών ή τμήματα πόλης, ενώ ως διατηρητέα μπορούν να χαρακτηριστούν μεμονωμένα κτίρια ή τμήματα κτιρίων ή συγκροτήματα αυτών, καθώς επίσης ως διατηρητέα δύναται, να χαρακτηριστεί και η χρήση ενός ακινήτου. Η προγενέστερη νομολογία του ΣτΕ βασιζόμενη στο άρθρο 17 παράγραφος ένα του Συντάγματος συνέδεσε τον χαρακτηρισμό ενός κτιρίου ως διατηρητέο με την αδυναμία, που επερχόταν στην δυνατότητα επισκευής ή μετατροπής του, γεγονός που δεν εμπόδιζε την οικονομική εκμετάλλευσή του, ενώ οι περιορισμοί αυτοί δικαιολογούνταν από το γενικότερο συμφέρον και ως εκ τούτου η ιδιοκτησία δεν αδρανοποιούσε αναφορικά με τον προορισμό της¹⁵⁷.

Ωστόσο, η νεότερη νομολογία του ΣτΕ αναγάγει τους περιορισμούς αυτούς στο άρθρο 24 του Συντάγματος και τους συνδέει αποκλειστικά με αυτό προσδίδοντας τους έτσι ευρύτερο περιεχόμενο σε σχέση με τους περιορισμούς του άρθρου 17 του Συντάγματος, ευρισκόμενοι όμως υπό τον όρο πως δεν θίγουν το ελάχιστο ανεκτό όριο έναντι των εξουσιών που αναγνωρίζονται στην

¹⁵⁴ Απόφαση ΣτΕ 864/1987.

¹⁵⁵ Απόφαση ΣτΕ 3146/1986.

¹⁵⁶ Ευστρατίου Π. -Μ., 2001. Κώδικας Βασικής Πολεοδομικής Νομοθεσίας.

¹⁵⁷ Απόφαση ΣτΕ 1225/1980

ιδιοκτησία. Σε διαφορετική περίπτωση εγκαθίδρυε την υποχρέωση αποζημίωσης του ιδιοκτήτη που θίγεται κατά το άρθρο 24 παράγραφος έξι του Συντάγματος, η οποία και δύναται , να είναι διάφορη από αυτή προβλέπεται από το άρθρο 17 του Συντάγματος¹⁵⁸.

2.3.4. Οι περιορισμοί του δικαιώματος πρόσβασης στις ακτές (24§1Σ)

Το ΣΤΕ ανέπτυξε μια ενδιαφέρουσα νομολογία αναφορικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε ακτές. Σύμφωνα λοιπόν με το ΣΤΕ το άρθρο 17 του Συντάγματος δεν περιέχει μόνο την ιδιοκτησία στην απλή της μορφή, αλλά καταλαμβάνει και την άνευ εμποδίου και αποκλειστική χρήση και κάρπωση ενός πράγματος με το συναφές δικαίωμα του ιδιοκτήτη, να αποτρέπει τις επεμβάσεις τρίτου σε αυτό¹⁵⁹.

Ωστόσο, το ίδιο το δικαστήριο επεσήμανε, πως οι περιορισμοί στην ιδιοκτησία θα πρέπει να είναι μόνο οι αναγκαίοι δυνατοί, με σκοπό την επίτευξη του επιδιωκόμενου αποτελέσματος. Ως εκ τούτου κρίθηκε συνταγματική η διάταξη, που καθορίζει αντικειμενικά και λεπτομερώς τους όρους για την κατεδάφιση μόνο εκείνου του τμήματος της περιφραξης, που κρίθηκε ως αναγκαίο, ώστε να καταστεί δυνατή η πρόσβαση στις ακτές, δίχως παράλληλα, να αποστερείται ιδιοκτήτης της δυνατότητας χρήσης του ελεύθερου χώρου. Η συνδρομή των όρων αυτών κρίνεται κατά περίπτωση από την διοίκηση μέσω της έκδοσης ατομικής πράξεως, λαμβάνοντας σε κάθε περίπτωση υπόψη την αρχή της αναλογικότητας. Ο περιορισμός δηλαδή, δηλαδή της κάρπωσης ακινήτου θεμελιώνεται στο άρθρο 24 του Συντάγματος και εξυπηρετεί το δημόσιο συμφέρον, που δεν είναι άλλο από την πρόσβαση στην ακτή.

Αξίζει δε να σημειωθεί πως το ΣΤΕ έκρινε , ότι στην περίπτωση αυτή δεν βάλετε ο πυρήνας του δικαιώματος της ιδιοκτησίας, δίχως όμως τούτο να οδηγεί στο συμπέρασμα, πως δεν πρέπει να ερευνάται η αναγκαιότητα του περιορισμού.

¹⁵⁸ Απόφαση ΣΤΕ 2801/1991.

¹⁵⁹ Απόφαση ΣΤΕ 3521/1992.

3. Χωροταξία και περιβάλλον

Το ΣτΕ ερμηνεύοντας το άρθρο 24 του Συντάγματος με γνώμονα την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης διατύπωσε ορισμένους κανόνες με σκοπό την αποτελεσματικότερη προστασία του περιβάλλοντος. Πράγματι, ο χωροταξικός σχεδιασμός οφείλει, να προβάλλει ειδική μέριμνα για την προάσπιση του περιβάλλοντος.

Συνδυάζοντας τα άρθρα 24 και 106 παράγραφος 1 του Συντάγματος εξήγαγε, ως γενικό κανόνα, πως η αναπτυξιακή οικονομική πολιτική οφείλει, να συνδυάζει με τις δημόσιες πολιτικές προστασίας του περιβάλλοντος, με την εξαιρετική μέριμνα, ώστε να προλαμβάνεται η βλάβη αυτού, καθιστώντας έτσι την ανάπτυξη βιώσιμη¹⁶⁰. Η υλοποίηση του κανόνα αυτού βασίζεται στην χάραξη μίας ορθής και αποτελεσματικής χωροταξικής και πολεοδομικής πολιτικής. Όπως επισημαίνει το ΣτΕ η χωροταξική αναδιάρθρωση αποτελεί θεμέλιο σκοπό του κράτους, ώστε να κατανέμεται ισόρροπα η παραγωγική δραστηριότητα ανά την επικράτεια, οικοδομώντας έτσι ένα βιώσιμο αστικό περιβάλλον. Εξάλλου, μέσα στα πλαίσια αυτά μπορεί να καταστεί εφικτή η οικονομική ανάπτυξη, που επιτάσσει το άρθρο 106 του Συντάγματος, η βιωσιμότητα της οποίας προϋποθέτει την αποφυγή βλάβης του φυσικού περιβάλλοντος, με ταυτόχρονη εξασφάλιση, πως οι φυσικοί πόροι δεν θα εξαντληθούν και οι συνθήκες διαβίωσης των πολιτών δεν θα επιδεινωθούν¹⁶¹. Ο κανόνας της χωροταξικής οργάνωσης εξειδικεύεται περαιτέρω στις ακόλουθες επιταγές:

- Στην εκ των προτέρων εκπόνηση ενός προγράμματος ή ενός σχεδιασμού αναφορικά με τις δραστηριότητες, που οδηγούν σε έντονες επεμβάσεις στο περιβάλλον.

¹⁶⁰ Απόφαση ΣτΕ 2844/1993.

¹⁶¹ Απόφαση ΣτΕ 1300/2000.

- Στην αποδοχή της προάσπισης του περιβάλλοντος όχι απλά, ως μίας εκτιμητής παραμέτρου, αλλά ως προτεραιότητας η οποία δίνει έμφαση στον προεξέχοντα χαρακτήρα της πρόληψης της βλάβης κατά τον σχεδιασμό.
- Στην αδυναμία χωροθέτησης για εκείνες τις δραστηριότητες, που αναπτύσσουν συνέπειες στο περιβάλλον, στην περίπτωση που δεν προβλέπονται από την εθνική ή περιφερειακή χωροταξία. Εξάλλου, όπως διευκρινίζει η κατάρτιση τοπικού η περιφερειακού χωροταξικού σχεδίου δεν καθίσταται απαγορευμένη, αλλά αυτή πρέπει να βρίσκεται σε εναρμόνιση με τον εθνικό χωροταξικό σχεδιασμό. Προς το σκοπό αυτό, οποιοδήποτε σύστημα σχεδιασμού, που στοχεύει στην κάλυψη κάποιων ελλείψεων του εθνικού χωροταξικού σχεδίου φέρει προσωρινό χαρακτήρα¹⁶².

Στα πλαίσια αυτά αξίζει να σημειωθεί πως το ΣτΕ θεώρησε¹⁶³, πως στόχος κάθε ζώνης ανάπτυξης παραγωγικής δραστηριότητας αποτελεί η ορθολογική αξιοποίηση της γης, κατά την δυνατότητα εκάστης περιοχής και η προάσπιση των μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων, καθώς και εκείνων που χαρακτηρίζονται, ως ευαίσθητοι. Ως εκ τούτου η δημιουργία μίας συνεχούς ζώνης ανάπτυξης παραγωγικής δραστηριότητας αποτελεί, μέχρι την ολοκλήρωση του χωροταξικού σχεδίου, υποχρεωτική, καθώς μέσω αυτής επιτυγχάνεται ο προγενέστερος προγραμματισμός της ανάπτυξης της δραστηριότητας, που οδηγεί σε έντονες επεμβάσεις στο περιβάλλον.

Περαιτέρω, βασιζόμενο στο ίδιο σκεπτικό, το ΣτΕ έκρινε πως στις περιπτώσεις, που εκπονείται ένα πολύπλοκο τεχνικό έργο, το οποίο δύναται, να επιφέρει σοβαρές βλάβες στο φυσικό περιβάλλον, δεν καθίσταται επαρκής μόνο η σύνταξη μελέτης για τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις του καθενός από τα επιμέρους έργα, αλλά καθίσταται υποχρεωτική η εκπόνηση συνολικής μελέτης, που θα λαμβάνει υπόψη της τις επιμέρους συνέπειες, ώστε να αποφαίνεται επί της συνολικής επίδρασης στο περιβάλλον. Μόνο στην περίπτωση αυτή καθίσταται δυνατή η διάγνωση της πλήρους έκτασης των περιβαλλοντικών

¹⁶² Απόφαση ΣτΕ 2844/1993.

¹⁶³ Απόφαση ΣτΕ 2844/1993.

επιπτώσεων, που φέρει το έργο, ώστε να καταστεί εφικτή η κρίση περί της αναγκαιότητας της εκπόνησης αυτού¹⁶⁴.

Αναφορικά με την οικιστική ανάπτυξη, κρίθηκε πως αυτή, καθώς αποτελεί την μεγαλύτερη απειλή για το περιβάλλον, δεν θα πρέπει να διεξάγεται αλόγιστα. Προς το σκοπό αυτό η ίδρυση οικισμών καθίσταται επιτρεπτή μόνο μέσω ενός σχεδιασμού κατ' ελάχιστο σε επίπεδο νομού και υπό την προϋπόθεση, πως για το σχεδιασμό αυτόν λήφθηκε υπόψη και η φέρουσα ικανότητα του συνολικού οικιστικού τοπίου και η γενικότερη χωροταξική διάταξη της περιοχής¹⁶⁵.

Παράλληλα, παρέκκλιση από την γενική αρχή του χωροταξικού σχεδιασμού, όπως αναφέρει το ΣτΕ, επιτρέπεται μόνο με σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος. Κατά το δικαστήριο, με δεδομένη την έλλειψη γενικότερης μελέτης, ο καθορισμός ειδικής χρήσης, χαμηλού συντελεστή δόμησης και ζώνη προστασίας ενός σπάνιου φυσικού είδους, το οποίο απειλείται με εξαφάνιση από την ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων, δεν αποτελούν υπέρμετρο περιορισμό της ιδιοκτησίας, που αντίκειται στο άρθρο 17 του Συντάγματος¹⁶⁶.

Με βάση το εν λόγω σκεπτικό εξετάζοντας την θέσπιση ειδικών όρων και περιορισμών για την δόμηση με σκοπό την προστασία πηγών, τόνισε πως αυτές αποτελούν αναπόσπαστο στοιχείο του φυσικού περιβάλλοντος, λαμβανόμενης δε υπόψη της σπανιότητάς τους, χρήζουν ειδικής προστασίας, δικαιολογώντας έτσι αυστηρότερους όρους αναφορικά με την δόμηση ή ακόμα και την απαγόρευση χρήσης κτιρίων με σκοπούς που δεν συνάδουν με την προστασία του περιβάλλοντος¹⁶⁷.

3.1. Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων και Διαδικασία Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί πως ένας από τους σημαντικότερους μηχανισμούς για τον προγραμματισμό είναι η Μελέτη Των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (Μ. Π. Ε), όπως αυτή ρυθμίζεται από το νόμο 1650 / 1986 και από το νόμο 3010 / 2002. Το ΣτΕ θεωρεί πως, μέσω της Μελέτης

¹⁶⁴ Απόφαση ΣτΕ 2759/1994.

¹⁶⁵ Απόφαση ΣτΕ 586/1992.

¹⁶⁶ Απόφαση ΣτΕ 695/1986.

¹⁶⁷ Απόφαση ΣτΕ 1424/1990.

Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, εφαρμόζονται οι αρχές της πρόληψης και της προφύλαξης, οδηγώντας στην διεξαγωγή της στάθμισης ανάμεσα στα έννομα αγαθά της περιβαλλοντικής προστασίας και της οικονομικής ανάπτυξης, παρέχοντας στην διοίκηση την δυνατότητα αξιολόγησης του εκάστοτε έργου.

Καθώς λοιπόν το κράτος οφείλει να λαμβάνει πρωτίστως υπόψη του τους κινδύνους που ελλοχεύουν έναντι του φυσικού περιβάλλοντος από την κατασκευή ή την λειτουργία ενός ορισμένου έργου, πρέπει να μην παρέχεται έγκριση στις περιπτώσεις που αιτιολογημένα διαπιστώνεται πως ο κίνδυνος για το φυσικό περιβάλλον καθίσταται δυσανάλογα μεγαλύτερος από τα οφέλη που επιδιώκονται. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση, προκειμένου να εφαρμόζεται η αρχή της στάθμισης των εννόμων αγαθών, πρέπει να παρουσιάζονται και να συναξιολογούνται με επαρκή τρόπο, τόσο οι μέθοδοι με τους οποίους κατασκευάζεται και λειτουργεί μία ορισμένη την κατάσταση, καθώς επίσης και το δημόσιο συμφέρον, η εξυπηρέτηση του οποίου στοχεύεται από την λειτουργία του έργου.

Συνεπώς η μελέτη των περιβαλλοντικών επιπτώσεων οφείλει να περιέχει όλες τις ανωτέρω εκτιμήσεις. Για το λόγο αυτό ο ακυρωτικός δικαστής εξετάζει αν αυτή ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις που τίθενται από το νόμο και αν καθίσταται επαρκές το περιεχόμενο της, ώστε τα αρμόδια όργανα της διοίκησης, να έχουν τη δυνατότητα εξακρίβωσης και αξιολόγησης των κινδύνων και των συνεπειών του εκάστοτε έργου, για να αποφαίνονται αναφορικά με την συμπόρευση της υλοποίησης του έργου με την οικεία νομοθεσία και τις εν γένει συνταγματικές επιταγές, καθώς επίσης και το όφελος, που επιδιώκεται.

4. Ο έλεγχος της νομιμότητας των πράξεων της Διοίκησης

Το δίκαιο του περιβάλλοντος, όπως αναλύθηκε ανωτέρω, διατρέχεται από έναν προληπτικό χαρακτήρα, ο οποίος θεμελιώνει την υποχρέωση έγκρισης των έργων ή των δραστηριοτήτων, που ασκούν επιρροή στο περιβάλλον. Ωστόσο, στην πράξη, οι ποικίλοι περιορισμοί, που τίθενται για την έγκριση πράξεων περιβαλλοντικών όρων για την χορήγηση συναφών αδειών κυρίως σε βιομηχανίες, δεν καθίστανται επαρκής για την επίτευξη της επιδιωκόμενης προστασίας, καθώς παρουσιάζονται σημαντικές αδυναμίες και μεγάλη αναποτελεσματικότητα στις αρμόδιες αρχές της διοίκησης κατά την εφαρμογή των νομοθετικών πλαισίων, που θέτουν υπό την αιγίδα τους την προστασία του περιβάλλοντος¹⁶⁸. Αντίθετα, η ιδιαίτερη φύση των βλαβών, που δύναται να επέλθουν στο περιβάλλον, κυρίως εξαιτίας του ανεπανόρθωτου του χαρακτήρα τους, και το δημόσιο συμφέρον που περικλείει τα περιβαλλοντικά ζητήματα, δεν επιτρέπει μεγάλα περιθώρια διενέργειας πλημμεληματικών ή παράνομων επιλογών. Παρόλα αυτά ο διοικητικός δικαστής δεν πρέπει, να υποκαθιστά το έργο του νομοθέτη και της διοίκησης, αναφορικά με το περιβαλλοντικό σχεδιασμό. Κατέχει, όμως, την δυνατότητα να αντιμετωπίσει μέσω αντικειμενικών κριτηρίων τις ποικίλες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές σκοπιμότητες, που οδηγούν στην δημιουργία περιβαλλοντικών ζητημάτων, κατά κύριο λόγο από την άσκηση βιομηχανικής δραστηριότητας.

4.1. Τα ένδικα βοηθήματα

Ενώπιον του ΣτΕ προσβάλλονται, μέσω του ενδίκου βοηθήματος της αίτησης Ακύρωσης, εκείνες οι πράξεις της διοίκησης, μέσω των οποίων εγκρίνεται η εκπόνηση έργου και η άσκηση δραστηριότητας, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις αυτή κατατίθεται και στο αρμόδιο διοικητικό εφετείο. Η δυνατότητα που αναγνωρίζεται στον διοικούμενο να προσφεύγει ενώπιον του διοικητικών δικαστηρίων αξιώνοντας την διεξαγωγή ελέγχου νομιμότητας κατά αποφάσεων

¹⁶⁸ Ρέμελης Κ. , 1989. Η προστασία του περιβάλλοντος από τις βιομηχανικές και τις βιοτεχνικές εγκαταστάσεις, εκδ. Σάκουλας, σελ. 168 επ.

της διοίκησης που έχουν συνέπειες για το περιβάλλον, θεμελιώνεται άμεσα στο άρθρο 20 παράγραφος 1 του Συντάγματος, είτε στο δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας, σε συνδυασμό με το άρθρο 95 παράγραφος 1 εδάφιο Α που ρυθμίζει την αίτηση ακύρωσης.

Περαιτέρω, στην κατηγορία των πράξεων, που προσβάλλονται ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας ανήκουν, μεταξύ άλλων, οι πράξεις, που εγκρίνουν περιβαλλοντικούς όρους για όλες τις μορφές έργων ή δραστηριοτήτων, οι άδειες που παρέχονται με σκοπό την ίδρυση, την λειτουργία, την μετεγκατάσταση για την επέκταση βιομηχανίας ή βιοτεχνίας, οι πράξεις που χωροθετούν έναν ΧΥΤΑ, οι πράξεις που εγκρίνουν επεμβάσεις σε δασικές εκτάσεις και οι πράξεις που καθορίζουν τις λατομικές περιοχές. Παράλληλα οικοδομικές άδειες, που αποτελούν συχνό πρόβλημα για το περιβάλλον, προσβάλλονται κατά το πρώτον στο διοικητικό εφετείο και μέσω έφεσης στο Συμβούλιο της Επικρατείας¹⁶⁹.

Επιπλέον, η αίτηση ακύρωσης δύναται να στραφεί κατά αρνήσεως ή παράληψης της διοίκησης για έκδοση πράξεως, που απαιτείται για την εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται οι παραλείψεις διακοπών των μη νόμιμων δραστηριοτήτων, των μη νόμιμων χρήσεων ενός ακινήτου και της άρνησης χορήγησης στοιχείων αναφορικά με το περιβάλλον, όπως προβλέπει η Οδηγία 90/313/ΕΟΚ¹⁷⁰.

Οι αλλαγές που έφερε ο νόμος 3010 / 2002 για την έγκριση των περιβαλλοντικών όρων εισήγαγαν ένα νέο στάδιο, αυτό της προκαταρκτικής περιβαλλοντικής εκτιμήσεως, ως αντικατάσταση της προέγκρισης χωροθέτησης. Το ζήτημα λοιπόν που προέκυψε αφορούσε την νομική φύση της πράξης αυτής και κατ' επέκταση την δυνατότητα αυτοτελούς προσβολής της με την αίτηση ακύρωσης, δεδομένου πως το προγενέστερο νομικό καθεστώς, και σύμφωνα με την νομολογία του ΣτΕ, χαρακτήριζε την προέγκριση χωροθέτησης, ως εκτελεστή διοικητική πράξη δεκτική αυτοτελούς

¹⁶⁹ Μενουδάκος Κ., 2007. « Τα δικαστήρια ως ελεγκτικός μηχανισμός για την εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου, Νόμος & Φύση.

¹⁷⁰ Απόφαση ΣτΕ 3943/1995.

προσβολής μέσω αίτησης ακυρώσεις, υπό τον όρο πως η πράξη της έγκρισης των περιβαλλοντικών όρων βρισκόταν υπό έκδοση¹⁷¹.

Ωστόσο, η ΚΥΑ 11014/703/Φ104 αναφερόμενη στην θετική απόφαση, που λαμβάνει η διοίκηση για την προκαταρκτική περιβαλλοντική εκτίμηση χρησιμοποιεί τον όρο θετική γνωμοδότηση, ενώ και η ίδια εισηγητική έκθεση της προκαταρκτικής περιβαλλοντικής εκτίμησης χαρακτηρίζει την απόφαση αυτή, ως απλή άποψη της διοίκησης. Συνεπώς, από το γράμμα του νόμου συμπεραίνεται, πως αυτή δεν αποτελεί εκτελεστή διοικητική πράξη δυνάμενη να αμφισβητήσει μέσω αίτησης ακύρωσης, αλλά αποτελεί προπαρασκευαστική πράξη μίας ενιαίας διαδικασίας για την περιβαλλοντική αδειοδότηση. Ωστόσο, υπό το πρίσμα της εξασφάλισης προστασίας ιδίου επιπέδου με την προέγκριση χωροθέτησης, η προμελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων δεν δύναται να χαρακτηριστεί ως απλή η προπαρασκευαστική πράξη, κυρίως εξαιτίας του γεγονότος των σημαντικών συνεπειών, που αυτή επιφέρει ανάλογων της προέγκρισης χωροθέτησης.

Επιπλέον, μαζί με την άσκηση της αίτησης ακύρωσης, που αποτελεί το κύριο ένδικο βοήθημα, δύναται να ζητηθεί η αναστολή εκτέλεσης των πράξεων που προσβάλλονται μέχρι την έκδοση της απόφασης του δικαστηρίου αναφορικά με την αίτηση ακύρωσης, ώστε να αποτραπούν πραγματικές καταστάσεις, που οδηγούν στο αδύνατο ή στο δυσχερές της εφαρμογής της απόφασης. Ως εκ τούτου η αίτηση της αναστολής έχει προληπτικό χαρακτήρα, ο οποίος και στοχεύει σε αποτελεσματικότερη δικαστική προστασία.

Ειδικότερα, κατά την νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας η αναστολή παρέχεται στις περιπτώσεις, όπου η εκτέλεση της πράξης δύναται να οδηγήσει σε ανεπανόρθωτες ή δυσχερώς επανορθώσιμη βλάβες, από την αποδοχή της αίτησης ακύρωσης. Στην περίπτωση δε των περιβαλλοντικών αγαθών επιστημονικά δεδομένα υποδεικνύουν, πως οι ζημιές που αυτά υφίστανται, είναι συνήθως ανεπανόρθωτες. Επομένως, η πιθανολόγηση της επέλευσης της ζημιάς λαμβάνει ευρεία και ελαστική μορφή, ωστόσο η αίτηση καθίσταται απορριπτέα στις περιπτώσεις, που τα συμφέροντα τρίτων και το γενικότερο δημόσιο συμφέρον θα ζημιώνονταν πολύ περισσότερο από την ωφέλεια, που

¹⁷¹ Απόφαση ΣτΕ 1520/1993.

θα επερχόταν στον αιτούντα. Με βάση λοιπόν τα ανωτέρω, το Συμβούλιο της Επικρατείας χρησιμοποιεί την αόριστη νομική βάση του δημοσίου συμφέροντος και την εξειδίκευση της περιβαλλοντικής προστασίας συμβάλλοντας έτσι καθοριστικά στην αποτροπή περιβαλλοντικών ζημιών. Αξίζει δε να σημειωθεί πως η επιτροπή αναστολών του Συμβουλίου της Επικρατείας στις περιπτώσεις που καλείται, να σταθμίσει μεταξύ της προστασίας του περιβάλλοντος και λόγων δημοσίου συμφέροντος, θεωρεί ως προεξέχον το έννομο αγαθό της ανθρώπινης υγείας¹⁷².

Κατόπιν της τροποποίησεως του άρθρου 52 του Προεδρικού Διατάγματος 18 / 1989, η αναστολή δύναται να χορηγηθεί και σε περιπτώσεις που δεν αποδεικνύεται ανεπανόρθωτη η δυσχερώς επανορθώσιμη ζημιά, αλλά εκτιμάται το βάσιμο της αιτήσεως ακυρώσεως, ενώ σε αντίθετη περίπτωση, όταν αυτή είναι προδήλως απαράδεκτη αβάσιμη δύναται να απορριφθεί η σχετική αίτηση.

4.2. Οι δικονομικές προϋποθέσεις

Η θεμελίωση του έννομου συμφέροντος και η νομιμοποίηση των διαδικών αποτελούν σημαντικούς όρους, που καθίσταται απαραίτητη για την παροχή δικαστικής προστασίας στους πολίτες και στους συλλογικούς φορείς.

4.2.1. Νομιμοποίηση διαδικού

Ως νομιμοποίηση του διαδικού λογίζεται η ικανότητα, που φέρει ένα φυσικό ή νομικό πρόσωπο, να καταστεί αυτό διάδικος στα πλαίσια της ακυρωτικής δίκης. Τούτη αποτελεί δικονομική προϋπόθεση συγγενή του έννομου συμφέροντος, αλλά όχι ταυτόσημη αυτού, που τοποθετείται ως προϋπόθεση ασκήσεως αιτήσεως ακυρώσεως κατά πράξης ή παράλειψης της διοίκησης.

Περαιτέρω, αίτηση ακυρώσεως δύναται, να ασκήσει τόσο το φυσικό όσο και το νομικό πρόσωπο ιδιωτικού η δημοσίου δικαίου, καθώς επίσης και οργανισμός τοπικής αυτοδιοίκησης πρώτου η δεύτερου βαθμού. Επιπλέον, κατά την νομολογία του ΣτΕ το ένδικο βοήθημα αυτό παρέχεται και σε συλλογικούς

¹⁷² Καρακώστας Ι. , 2011. Περιβάλλον και Δίκαιο, Δίκαιο Διαχείρισης και Προστασίας των περιβαλλοντικών αγαθών, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 136 επόμενα.

φορείς με νομική προσωπικότητα, την οποία απέκτησαν κατά την έκδοση της διοικητικής πράξης, κατά της οποίας βάλουν και κατ' εξαίρεση σε ορισμένους συλλογικούς φορείς που δεν διαθέτουν νομική προσωπικότητα¹⁷³. Το ΣΤΕ μέχρι την συνταγματική αναθεώρηση του 2001, δεν αναγνώριζε την ικανότητα του διαδικού σε κύριες ομάδες προσώπων, που δεν φέρουν την χαρακτηριστική μορφή του νομικού προσώπου, ήτοι στις αστικές εταιρείες δίχως νομική προσωπικότητα, ακόμα κι αν στόχευαν στην προστασία του περιβάλλοντος. Ωστόσο, η αναθεωρημένη μορφή του άρθρου 24 παράγραφος ένα του Συντάγματος κατέστησε δικαίωμα καθενός την προστασία του περιβάλλοντος, και έτσι από κοινού με την ευρωπαϊκή νομοθεσία (οδηγία 85 / 337 / οκ, όπως τροποποιήθηκε από την οδηγία 97 / 11 ΕΚ), επιτρέπεται σε φορείς δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, όπως αστικές εταιρείες, ακόμα κι αν στερούνται της νομικής προσωπικότητας να νομιμοποιούνται στην άσκηση αιτήσεως ακυρώσεως, όταν στρέφονται κατά πράξης, που παρέχει άδεια σε δραστηριότητες επιβλαβείς για το περιβάλλον¹⁷⁴.

4.2.2. Έννομο συμφέρον

Η άσκηση της αιτήσεως ακυρώσεως απαιτεί περαιτέρω και την θεμελίωση του έννομου συμφέροντος, καθώς δεν της αναγνωρίζεται ο χαρακτήρας της λαϊκής αγωγής. Το έννομο συμφέρον είναι η σχέση μεταξύ του φυσικού ή του νομικού προσώπου και του αντικειμένου της διοικητικής πράξεως, που προσβάλλεται και των συνεπειών που έχει γι' αυτό η πράξη¹⁷⁵.

Η νομολογία του ΣΤΕ προσδίδει μία ευρύτητα στον όρο του έννομου συμφέροντος στις περιβαλλοντικές υποθέσεις, με χαρακτηριστική περίπτωση εκείνη στην οποία κρίθηκε πως κάτοικος Αθήνας διέθετε έννομο συμφέρον προσβολής πράξεως κοπής δέντρων και ανέγερσης οικοδομής σε έκταση, που βρισκόταν περισσότερο από 20 km μακριά από την κατοικία του, επικαλούμενος την δασική νομοθεσία και το γεγονός, πως η προστασία των

¹⁷³ Μενουδάκος Κ., 2007. «Τα δικαστήρια ως ελεγκτικός μηχανισμός για την εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου, Νόμος & Φύση.

¹⁷⁴ Απόφαση ΣΤΕ 3573/2002.

¹⁷⁵ Μενουδάκος Κ., 2007. «Τα δικαστήρια ως ελεγκτικός μηχανισμός για την εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου, Νόμος & Φύση.

δασικών εκτάσεων αποτελεί υποχρέωση τόσο του κράτους, όσο και των πολιτών¹⁷⁶.

Παράλληλα με ευρύτητα αντιμετωπίζεται και το έννομο συμφέρον του νομικού προσώπου, καθώς αυτό κρίνεται με βάση τους σκοπούς του. Πράγματι, κατά κανόνα η θεμελίωση του έννομου συμφέροντος για την προσβολή μίας πράξης περιβαλλοντικού χαρακτήρα δεν παρέχεται αυστηρά και μόνο σε περιβαλλοντικές οργανώσεις, αλλά και σε κάθε νομικό πρόσωπο που θέτει, ως στόχο την προστασία του περιβάλλοντος. Περαιτέρω δε ο στόχος αυτός δεν χρειάζεται να αναφέρεται ρητώς, αλλά δύναται και να συνάγεται από τους γενικότερους σκοπούς του¹⁷⁷.

4.3. Τα όρια του ελέγχου

Με την άσκηση της αίτησης ακυρώσεως προσβάλλεται η νομιμότητα της πράξης αναφορικά με την έκδοση της και το περιεχόμενο της. Ειδικότερα, ελέγχεται κατά πόσο το περιεχόμενο της συμβαδίζει με τους νόμους και το Σύνταγμα, εάν τηρήθηκαν οι προϋποθέσεις και είναι σεβαστά τα όρια και περιορισμοί των διαδικασιών, που ρυθμίζουν την έκδοση της. Επιπλέον διεξάγεται και έλεγχος της συμβατότητας του νόμου, που οδηγεί στην έκδοση της με το Σύνταγμα, ενώ στην περίπτωση που αυτή δεν υφίσταται, η πράξη ακυρώνεται παρόλο που μπορεί, να είναι συμβατή με το νόμο που την εξέδωσε¹⁷⁸.

Ο ακυρωτικός έλεγχος ελέγχει καταρχήν την εξωτερική νομιμότητα της πράξης, δηλαδή την αρμοδιότητα, τον ουσιώδη τύπο, την πλάνη και την νομική πλάνη¹⁷⁹. Στην περίπτωση των περιβαλλοντικών μελετών για τις επιπτώσεις τους, ερευνάται από το δικαστήριο εάν αυτή συμβαδίζει με τις απαιτήσεις του νόμου και αν διαθέτει περιεχόμενο επαρκές για τα διοικητικά όργανα, ώστε αυτά να σχηματίσουν μία πλήρη εικόνα των συνεπειών του έργου ή της δραστηριότητας.

¹⁷⁶ Απόφαση ΣτΕ 2281/1992.

¹⁷⁷ Μενουδάκος Κ., 2007. « Τα δικαστήρια ως ελεγκτικός μηχανισμός για την εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου, Νόμος & Φύση.

¹⁷⁸ Μενουδάκος Κ., 2007. « Τα δικαστήρια ως ελεγκτικός μηχανισμός για την εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου, Νόμος & Φύση.

¹⁷⁹ Απόφαση ΣτΕ 613/2002.

Στα πλαίσια της διεξαγωγής του ελέγχου αξιοποιούνται ορισμένες αρχές. Η αρχή της στάθμισης του κόστους και του οφέλους οδηγεί τον δικαστή στον έλεγχο του κατά πόσο το προσδοκώμενο όφελος από την εφαρμογή της απόφασης βρίσκεται σε αναλογία με την βλάβη, που απειλεί το φυσικό περιβάλλον. Δεν πρέπει δηλαδή, το μετρό να είναι τόσο επαχθές, ώστε να εξαφανίζονται οι τυχόν θετικές συνέπειες. Συνεπώς η αρχή αυτή αποτελεί μια ειδικότερη μορφή της αρχής της αναλογικότητας¹⁸⁰.

Επιπλέον αξιοσημείωτη είναι η αρχή της αναζήτησης της προσφορότερης τεχνικής λύσης για την προστασία του περιβάλλοντος, μέσω της οποίας εξασφαλίζεται η μικρότερη δυνατή επέμβαση σε αυτό. Τέλος, η αρχή της εμπειριστατωμένης μελέτης του φακέλου αποτελεί μια γενικότερη αρχή, που αναγνωρίζεται στα πλαίσια της διακριτικής ευχέρειας της διοίκησης.

¹⁸⁰ Κουτούπα-Ρεγκάκου Ε. , 2009. Δίκαιο του Περιβάλλοντος, εκδ. Σάκκουλας, σελ. 65 επόμενα.

5. Κυρώσεις σε περίπτωση μη τήρησης της περιβαλλοντικής νομοθεσίας

Η επιβολή διοικητικής κυρώσεις για τις περιπτώσεις που διαπιστώνεται παράβαση της περιβαλλοντικής νομοθεσίας θεμελιώνεται σε ποικίλες διατάξεις διαφορετικών νομοθετημάτων, ωστόσο η συχνότερα επικαλούμενη διάταξη, από την διοίκηση, είναι αυτή του άρθρου 30 του νόμου 1650/1986.

5.1. Η Διαδικασία

Από τη στιγμή που ένα διοικητικό όργανο διαπιστώσει κατά την διεξαγωγή ελέγχου πως μία εγκατάσταση, μία δραστηριότητα πιθανώς ζημιώνει το περιβάλλον, και ως εκ τούτου παραβιάζει την σχετική νομοθεσία, μέχρι την έκδοση των συναφών προστίμων τηρούνται ορισμένες διαδικασίες που περιγράφονται στο άρθρο 30 παράγραφος τέσσερα του νόμου 1650 / 1986 και τη ΚΥΑ 59388/3363. Ειδικότερα:

- Διενεργείται έλεγχος και συντάσσεται έκθεση αυτοψίας. Η αυτοψία συγκεκριμενοποιεί το είδος της παράβασης, την χρονολογία που αυτή διαπιστώθηκε και τον φορέα που ευθύνεται για αυτήν.
- Παρέχεται στον φερόμενο ως παραβάτη το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης. Μετά την βεβαίωση της παραβίασης από την αρμόδια αρχή και τη σύνταξη της έκθεσης, αυτή κοινοποιείται στον φερόμενο ως παραβάτη κλητευθέντα στο έγγραφο, να εμφανιστεί ενώπιον της διοίκησης και να προβάλει τις απόψεις του. Ειδικότερα, το δικαίωμα αυτό ασκείται είτε με προφορική, είτε με αυτοπρόσωπη εμφάνιση, είτε εγγράφως μέσω της κατάθεση υπομνήματος, σε προθεσμία πέντε ημερών από την κλήτευση. Παράταση γίνεται δεκτή για άλλες πέντε μέρες κατόπιν αιτήσεως του ενδιαφερόμενου.
- Η πράξη επιβολής του προστίμου. Υπό την προϋπόθεση πως η πράξη που βεβαιώνει την παραβίαση αποτελεί εκτελεστή διοικητική πράξη, η διαδικασία που επιβάλλει το περιβαλλοντικό πρόστιμο αποτελεί μία σύνθετη διοικητική ενέργεια που τελειώνει με την πράξη, που επιβάλλει το περιβαλλοντικό πρόστιμο, η οποία και αποτελεί την μόνη πράξη που παραδεκτά προσβάλλεται με ένδικο βοήθημα προσφυγής κατά της ουσίας στα

διοικητικά δικαστήρια. Αντίθετα, η έκθεση δεν διαθέτει εκτελεστό χαρακτήρα και δεν προσβάλλεται παραδεκτώως¹⁸¹.

5.2. Οι ουσιαστικές προϋποθέσεις

Το άρθρο 30 παράγραφος 1 εδάφιο α' του νόμου 1650/1986 προβλέπει και ορισμένες ουσιαστικές προϋποθέσεις, οι οποίες και πρέπει να συντρέχουν διαζευκτικά, ώστε να θεμελιωθεί η παραβίαση :

- Η ρύπανση, ήτοι να παρουσιάζει στο περιβάλλον κάποιου είδους ουσία, θορύβου, ακτινοβολίας ή άλλης μορφής ενέργειας, σε τέτοια ποσότητα ή διάρκεια, που την καθιστά δυνατή να επιφέρει αρνητικές συνέπειες στους οργανισμούς και στα οικοσυστήματα ή να προκαλέσει υλικές ζημιές καθιστώντας το περιβάλλον ακατάλληλο.
- Υποβάθμιση του περιβάλλοντος, δηλαδή πρόκληση σε αυτό μέσω ανθρωπίνων δραστηριοτήτων ρύπανσης ή κάθε άλλη είδους μεταβολή, οι οποίες το επηρεάζουν αρνητικά αναφορικά με την ισορροπία του.
- Παραβίαση της νομοθεσίας για το περιβάλλον, δηλαδή του νόμου 1650 / 1986 και κάθε άλλου είδους διατάγματος, υπουργικής απόφασης , ή απόφασης της διοίκησης, που εκδόθηκε κατ' εξουσιοδότηση αυτού του νόμου.

5.3. Τα είδη του προστίμου

Η διαδικασία, που επιβάλλει τις διοικητικές κυρώσεις προβλέπει την ύπαρξη προστίμων, προσωρινών απαγορεύσεων, ή οριστικών διακοπών στις λειτουργίες των επιχειρήσεων και των άλλων δραστηριοτήτων εξαιτίας της ρύπανσης η άλλης υποβάθμιση του περιβάλλοντος.

¹⁸¹ Απόφαση ΔιοικΕφετΑθ 1377/2009.

6. Η συμβολή του Ευρωπαϊκού και του Διεθνούς Δικαίου για την προστασία του περιβάλλοντος

6.1. Το Ευρωπαϊκό Δίκαιο

Το έτος 1981 η Ελλάδα με το νόμο 945/1979 είχε ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα¹⁸² (Ε.Ο.Κ.) και στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (Ε.Κ.Α.Χ.) καθώς και στις Συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ατομικής Ενέργειας (Ε.Κ.Α.Ε.)

Η αίτηση ένταξης στην Ε.Ο.Κ και στους λοιπούς ενωσιακούς φορείς έγινε 6 χρόνια πιο πριν την 12^η Ιουνίου του 1975 μια μέρα μετά τη έναρξη της ισχύος του συντάγματος του 1975.

Με την ένταξη της Ελλάδος στην Ε.Ο.Κ. η χώρα μας έκανε ταυτόχρονα αποδεκτό εκτός των άλλων και το Κοινοτικό Δίκαιο καθώς και τις επί μέρους λειτουργικές του πρακτικές. Κατά συνέπεια και το δίκαιο του περιβάλλοντος σταδιακά εντάχθηκε στο πλαίσιο των απαιτήσεων του Κοινοτικού Δικαίου και των αντίστοιχων πρακτικών.

Το Κοινοτικό Δίκαιο διακρίνεται από τους νομικούς σε δύο βασικές κατηγορίες, το *Πρωτογενές Κοινοτικό Δίκαιο* και το *Δευτερογενές Κοινοτικό Δίκαιο*, η δε διάκριση αυτή έχει την αρχή στον τρόπο που αυτό έχει δημιουργηθεί.

1) *Το πρωτογενές Κοινοτικό Δίκαιο*: Είναι αυτό που προκύπτει από τις Συνθήκες που έχουν αποδεχθεί όλες οι χώρες μέλη. Το εν λόγω δίκαιο αποτελεί ένα σύνολο κανόνων αποδεκτών από όλες τις χώρες μέλη και η εφαρμογή των είναι υποχρεωτική από αυτές.

¹⁸² Η ένταξη της χώρας μας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (Ε.Ο.Κ.) ήταν ο βασικός στόχος και το όραμα του Κωνσταντίνου Καραμανλή, ένα θέμα που επιδίωξε ο ίδιος προσωπικά αμέσως από τις πρώτες μέρες της διακυβέρνησης του μετά την πτώση της δικτατορίας.

2) Το Δευτερογενές δίκαιο: Είναι το δίκαιο, το οποίο αποτελούν οι επιμέρους κανόνες δικαίου, που εκδίδουν τα αρμόδια¹⁸³ προς τούτο όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα εν λόγω αρμόδια όργανα είναι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (European Parliament), το Συμβούλιο, και η Επιτροπή (Commission).

Τα βασικά είδη των νόμων διακρίνονται στις *Οδηγίες (Directives)*, τους *Κανονισμούς (Regulations)* και τις αποφάσεις (Decisions) των αρμοδίων θεσμικών οργάνων της ΕΕ τα οποία οι χώρες μέλη έχουν την υποχρέωση της εφαρμογής τους.

Το πλαίσιο της εφαρμογής των ανωτέρω κανόνων δικαίου καθώς και την ερμηνεία αυτών την ασκεί το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων Δ.Ε.Ε. (The Court of Justice of the European Union), που εδρεύει στο Λουξεμβούργο. Το ΔΕΕ έχει συμβουλευτικές και δεσμευτικές εξουσίες, η δε νομολογία του αποτελεί πηγή του κοινοτικού δικαίου. Έχει την ευθύνη της τήρησης της συμβατότητας των αποφάσεων και των πράξεων εν γένει των εθνικών κυβερνήσεων και των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων προς τους κανόνες του ευρωπαϊκού δικαίου. Μέσω της διεργασίας αυτής, η νομολογία του ΔΕΕ δημιουργεί πηγή του κοινοτικού δικαίου.

Μέρος του δευτερογενούς δικαίου αποτελούν και οι διεθνείς συμβάσεις που υπογράφει η Ευρωπαϊκή Ένωση με τους διεθνείς οργανισμούς ή άλλες χώρες που δεν είναι μέλη της, οι εν λόγω συμβάσεις τηρούνται από όλες τις χώρες μέλη της ΕΕ.

6.2. Το Διεθνές Δίκαιο και οι διεθνείς συμβάσεις

Το 28^ο άρθρο¹⁸⁴ του συντάγματος παρ. 1 ορίζει ότι οι κανόνες του διεθνούς δικαίου και οι διεθνείς συμβάσεις αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού Ελληνικού δικαίου εφόσον επικυρωθούν με το σχετικό νόμο.

¹⁸³ Το ΔΕΕ περιλαμβάνει σήμερα δύο δικαιοδοτικά όργανα, το Δικαστήριο και το Γενικό Δικαστήριο καθότι το τρίτο δικαιοδοτικό όργανο που ήταν το Δικαστήριο Δημόσιας Διοίκησης καταργήθηκε από την 1^η Σεπτεμβρίου του 2016.

¹⁸⁴ Άρθρο 28: Οι γενικά παραδεχόμενοι κανόνες του διεθνούς δικαίου, καθώς και οι διεθνείς συμβάσεις, από την επικύρωσή τους με νόμο και τη θέση τους σε ισχύ σύμφωνα με τους όρους καθεμιάς, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου. (Ερμηνευτική δήλωση: Το άρθρο 28 αποτελεί θεμέλιο για τη συμμετοχή της Χώρας στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.)

Συνεπώς οι κανόνες και οι συμβάσεις του διεθνούς δικαίου αποτελούν μέρος της εθνικής νομολογίας και υπερισχύουν κάθε άλλης διατάξεως νόμου.

Σε ό,τι αφορά τα ζητήματα του περιβάλλοντος, η χώρα μας έχει υπογράψει περίπου 450 συμβάσεις¹⁸⁵ μέσω των οποίων συμβάλλει σε διεθνές επίπεδο στην περιβαλλοντική προστασία καθότι η ρύπανση αποτελεί διεθνές φαινόμενο χωρίς εθνικά όρια.

Το διεθνές ζήτημα της ρύπανσης του περιβάλλοντος, το οποίο η διεθνής κοινότητα αντιμετωπίζει με μια σειρά θεσμικών διεργασιών, που οι περισσότερες οι χώρες έχουν αποδεχθεί και είναι σήμερα σε θέση να τις εφαρμόζουν, είναι το ιστορικό αποτέλεσμα μιας σειράς δράσεων, συνεργασιών, και συνεδρίων, που έγιναν με την πρωτοβουλία φορέων, διεθνών οργανώσεων και περιβαλλοντικών κινημάτων, σχεδόν αμέσως μετά τη λήξη του Β' παγκοσμίου πολέμου.

Καθώς η διεθνής κοινότητα εντόπισε από πολύ νωρίς τις αρνητικές επιπτώσεις της συνεχούς ρύπανσης επί του φυσικού περιβάλλοντος, μέσω των διεθνών οργανισμών, προχώρησε στις αντίστοιχες αντιδράσεις για την προστασία του. Το αποτέλεσμα των εν λόγω αντιδράσεων ήταν η δημιουργία μιας σειράς κανόνων διεθνούς δικαίου για την προστασία του περιβάλλοντος, το πνεύμα των οποίων έχουν υιοθετήσει στα εθνικά των δίκαια οι χώρες οι οποίες συμμετείχαν στις αντίστοιχες διεργασίες και έχουν αποδεχθεί τα συμπεράσματά των.

¹⁸⁵ Παρατίθενται οι πλέον σημαντικές:

- **276A0216 (01)** Σύμβαση της Βαρκελώνης για την προστασία της μεσογείου θαλάσσης από τη ρύπανση. EEL240 19/09/1977 Τροποποίηση 299A1214(03) (EEL 322 14/12/1999 ο 34)

-**288A1031(01)** Σύμβαση της Βιέννης, για την προστασία της στοιβάδας του όζοντος. EEL297 31/10/1988 σ. 10 Θεσπίστηκε με 388D0540 (EEL 297 31/10/1988 σ 8).

- **279A 1113 (01)** Σύμβαση για τη μεθοριακή ρύπανση της ατμόσφαιρας σε μεγάλη απόσταση. (Ψήφισμα)EEL 171 27/06/ 1981. Θεσπίστηκε με 381D0462 (EEL 171 27/06/1981. Τροποποίηση 298 A1203 (02) EEL 326 03/12/1988.

- **293A0215(02)** Σύμβαση της Βασιλείας για τον έλεγχο της διασυνοριακής διακίνησης των αποβλήτων και της διάθεσης των. EEL 039 16/02/1993. Θεσπίστηκε με 393D0098 (EEL 16/02/1993. Τροποποίηση από 297^A1004(01) EEL 272 04/10/1997.

-**293A1213(01)** Σύμβαση για τη βιολογική ποικιλομορφία. Δηλώσεις EEL 309 13/12/1993.

Θεσπίστηκε με την 393D0626 (EEL 309 13/12/1993.

-**298A1203(01)** Σύμβαση για τις διασυνοριακές επιπτώσεις των βιομηχανικών ατυχημάτων. Δήλωση της Ε.Ο.Κ. σχετικά με την αρμοδιότητα. EEL326 03/12/1998. Θεσπίστηκε με 398D0685 (EEL 362 03/12/1998.

Η μακρά πορεία των βασικών ενεργειών και των δράσεων των διεθνών οργανισμών για την προστασία του περιβάλλοντος καθώς και η εν συντομία περιγραφή των αποτελεσμάτων έχει ως ακολούθως.

1. Η Διάσκεψη του 1948: Η πρώτη κίνηση για την προστασία του περιβάλλοντος έγινε στα πλαίσια του νεοϊδρυθέντος τότε Ο.Η.Ε. το 1948 όταν ο Πρόεδρος των Η.Π.Α. Χάρι Τρούμαν¹⁸⁶ πρότεινε τη διοργάνωση διάσκεψης διεθνούς επιπέδου για την προστασία των φυσικών πόρων. Η εν λόγω διάσκεψη, αν και δεν κατέληξε σε συγκεκριμένη συμφωνία, ήταν το πρώτο βήμα για την περιβαλλοντική προστασία.

2. Η Διάσκεψη της UNESCO στο Παρίσι: Η δεύτερη σημαντική κίνηση ήταν η Διάσκεψη για τη βίοςφαιρα που έγινε στο Παρίσι το 1968 από την UNESCO. Το βασικό θέμα της διάσκεψης αυτής ήταν η ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων και η αντίστοιχη υποβάθμιση του περιβάλλοντος από την αλόγιστη χρήση των.

Τα συμπεράσματα της αποτυπώθηκαν στην έκθεση με τίτλο «Τα προβλήματα του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος¹⁸⁷».

3. Η συμβολή της Λέσχης της Ρώμης (Club of Rome): Το 1972 γίνεται από τη Λέσχη της Ρώμης¹⁸⁸ μια σημαντική δημοσίευση η οποία είχε τον τίτλο «Τα όρια της ανάπτυξης» (Limits of growth). Μέσω της έκθεσης αυτής τέθηκαν τα ζητήματα της παγκόσμιας οικονομικής ανάπτυξης και της υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Επίσης έγινε αναφορά στη συνεχώς αυξημένη χρήση των φυσικών πόρων και ετέθη η προειδοποίηση ότι αν η παγκόσμια κοινότητα δεν αλλάξει την οικολογική της ηθική η ανθρωπότητα μέχρι το τέλος της χιλιετίας, πρόκειται να αντιμετωπίσει μια μεγάλη περιβαλλοντική κρίση.

Το 1972 στη Στοκχόλμη ο Ο.Η.Ε. συγκάλεσε τη Διάσκεψη για το περιβάλλον το αποτέλεσμα της οποίας ήταν η δημιουργία της Διεθνούς επιτροπής για το

¹⁸⁶ Χάρι Τρούμαν Αμερικανός πολιτικός και διπλωμάτης. Ήταν ο 33^{ος} πρόεδρος των Η.Π.Α. από το 1945 έως το 1953.

¹⁸⁷ Η έκθεση με τίτλο «Τα προβλήματα του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος» δημοσιεύθηκε το 1969 από τον τότε γενικό γραμματέα του ΟΗΕ Ου Θαντ. Η έκθεση περιέγραφε τον επερχόμενο κίνδυνο της περιβαλλοντικής κρίσης και επεσήμανε ότι ο χρόνος ήταν πολύ περιορισμένος για τη σοβαρή αντιμετώπιση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης και της ρύπανσης των υδάτων, τη διάβρωση του εδάφους και τη σπατάλη των φυσικών πόρων.

¹⁸⁸ Η Λέσχη της Ρώμης έχει ιδρυθεί από τον βιομηχάνου Aurelio Peccei και τον χημικού μηχανικού Alexander King.

περιβάλλον και την ανάπτυξη επικεφαλής της οποίας ετέθη η κα Brundlant¹⁸⁹. Στη διακήρυξη της διάσκεψης τονίστηκε ιδιαίτερα η λήψη μέτρων για την προστασία του περιβάλλοντος.

Η συμβουλή της κας Brundlant στην προώθηση των θεμάτων της προστασίας του περιβάλλοντος ήταν σημαντική καθότι μέσω της έκθεσης¹⁹⁰ την οποία σύνταξε το 1987 ως πρόεδρος της Παγκόσμιας Επιτροπής για την Ανάπτυξη και το Περιβάλλον διατυπώθηκε για πρώτη φορά ο όρος της αειφόρου ανάπτυξης ως του βασικού αναπτυξιακού μέτρου για την προστασία του περιβάλλοντος.

4. Η διάσκεψη του Ρίο: Τον Ιούνιο του 1992 στο Ρίο ντε Τζανέιρο της Βραζιλίας πραγματοποιήθηκε η διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών¹⁹¹ για το περιβάλλον και την ανάπτυξη (United Nations Conference Environment and Development UNCED).

Το βασικό θέμα του συνεδρίου ήταν η παρουσίαση των λεπτών ισορροπιών του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης. Ο κυρίαρχος στόχος της διάσκεψης ήταν η δημιουργία μιας ευρείας ατζέντας, η οποία θα συμπεριλάμβανε ένα νέο και πρωτοποριακό διεθνές σχέδιο δράσης για τα ζητήματα του περιβάλλοντος και των μορφών ανάπτυξης, που δεν θα το επηρεάζουν αρνητικά. Το βασικό συμπέρασμα ήταν η αναζήτηση ενός μοντέλου ανάπτυξης τέτοιου, ώστε να μην υποθηκεύει το μέλλον και να εξασφαλίζει τους αναγκαίους φυσικούς πόρους των επερχόμενων γενεών και να μην επηρεάζει αρνητικά το φυσικό περιβάλλον.

Οι αντιρρήσεις¹⁹² και οι διαφωνίες μεταξύ των συμμετεχόντων συνέδρων ήταν πολλές, αλλά παρόλα αυτά η διάσκεψη κρίθηκε επιτυχημένη και οι

¹⁸⁹ Η κα Brundlant Νορβηγή πολιτικός διετέλεσε υπουργός περιβάλλοντος από το 1974 έως το 1979 και Πρωθυπουργός της Νορβηγίας για τρεις θητείες (1981-1984), (1986-1989) (1990-1996) και γενική διευθύντρια του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας.

¹⁹⁰ Η έκθεση Brundlant συντάχθηκε από την Παγκόσμια Επιτροπή για την Ανάπτυξη και το Περιβάλλον υπό την προεδρία της κας Brundlant. Η εν λόγω έκθεση αποτελεί το θεμελιώδες κείμενο των αρχών της προστασίας του περιβάλλοντος καθώς εντός των βασικών της αρχών εισάγεται η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης (Sustainable Development).

¹⁹¹ Στην παγκόσμια διάσκεψη του Ρίο συμμετείχαν πολιτικοί ηγέτες και ειδικοί επιστήμονες για το περιβάλλον από 179 χώρες.

¹⁹² Σημαντικές ήταν οι αντιρρήσεις του τότε προέδρου των Η.Π.Α. Τζορτζ Μπους, ο οποίος παρέμενε ανυποχώρητος παρά τις έντονες πιέσεις των συμβούλων του μεταξύ των οποίων ήταν και ο Γουίλιαμ Ράιλι, ένας από τους μεγαλύτερους περιβαλλοντολόγους στον κόσμο.

κατευθυντήριες αρχές της αποτελούν ακόμη και σήμερα τη βάση των δράσεων της διεθνούς κοινότητας για την προστασία του περιβάλλοντος.

Μεταξύ των κατευθυντηρίων αρχών συμπεριλαμβάνονται:

- Η διακήρυξη του Ρίο και οι 27 οικουμενικές αρχές της.
- Η Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή (United Nations Framework Convention for Climate Change -UNFCCC): Με βάση την εν λόγω συμφωνία και τη μεθοδολογία που έχει καθοριστεί, όλες οι χώρες του ΟΗΕ, μεταξύ των οποίων και η χώρα μας, εκτιμούν τις εκπομπές των αερίων ρύπων.
- Η σύμβαση για τη βιοποικιλότητα (Biodiversity)
- Η διακήρυξη για τις θεμελιώσεις αρχές της διαχείρισης των δασών.

5. Το Πρωτόκολλο του Κιότο¹⁹³: Πέντε χρόνια μετά τη διάσκεψη του Ρίο, το Δεκέμβριο του 1997 στο Κιότο της Ιαπωνίας μετά από μαραθώνιες διαπραγματεύσεις μεταξύ των συμμετεχόντων, υπογράφηκε το πρωτόκολλο του Κιότο.

Οι αποφάσεις του Πρωτοκόλλου του Κιότο, οι οποίες στην ουσία αποτελούν ένα ρυθμιστικό πλαίσιο που αφορά τις εκπομπές των αερίων του θερμοκηπίου των ανεπτυγμένων χωρών αφενός και των αντίστοιχων αναπτυσσόμενων αφετέρου.

Με βάση το ρυθμιστικό πλαίσιο του Πρωτοκόλλου του Κιότο οι αναπτυγμένες χώρες υποχρεώθηκαν να μειώσουν τις εκπομπές των αερίων του φαινομένου του θερμοκηπίου κατά 5,2% κατά μέσο όρο σε σχέση με τα επίπεδα εκπομπών του 1990. Η διάρκεια της πρώτης περιόδου δέσμευσης αναφερόταν στα έτη 2008 έως 2012.

Για τις αναπτυσσόμενες χώρες δεν καθορίστηκαν στόχοι και χρονικά όρια ως προς τις εκπομπές. Έγινε όμως αναφορά σε ένα χρονικό όριο πέντε ετών, το οποίο αποτελούσε μια δεσμευτική περίοδο προσαρμογής, ώστε να υπάρξει η δυνατότητα της ανάλογης εξομάλυνσης των ετήσιων διακυμάνσεων των

¹⁹³ Στις 11 Δεκεμβρίου 1997, και υστέρη από μια σειρά πολύωρων διαπραγματεύσεων οι οποίες κράτησαν 11 ημέρες, υιοθετήθηκε στη διεθνή διάσκεψη του Κιότο στην Ιαπωνία σχέδιο Πρωτοκόλλου για τις κλιματικές αλλαγές.

εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου που οφείλονται σε ανεξέλεγκτους παράγοντες, όπως ο καιρός και άλλα φυσικά φαινόμενα.

Οι αποφάσεις των διασκέψεων του Ρίου το 1992 και του Πρωτοκόλλου του Κιότο αποτέλεσαν σταθμό στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος κυρίως σε ότι αφορά τις εκπομπές των αερίων που επιβαρύνουν το φαινόμενο του θερμοκηπίου.

Η χώρα μας με το νόμο 3017/2002 (ΦΕΚ Α 117) επικύρωσε το Πρωτόκολλο του Κιότο.

Με βάση τις αρχές του εν λόγω πρωτοκόλλου οι χώρες μέλη της ΕΕ μεταξύ των οποίων και η χώρα μας, έχουν τις παρακάτω υποχρεώσεις:

Τη μείωση των αερίων του θερμοκηπίου κατά 8,2% επί των αντίστοιχων εκπομπών του 1990.

Με βάση τη Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή (United Nations Framework Convention for Climate Change -UNFCCC), έχει την υποχρέωση της κατάρτισης και της διαβίβασης στον Ο.Η.Ε. της ετήσιας έκθεσης η οποία αφορά τις εκπομπές των αερίων του θερμοκηπίου καθώς και των άλλων αερίων.

Η έκθεση πρέπει να είναι καταρτισμένη κυρίως ως προς τη μεθοδολογία εκτίμησης των αερίων εκπομπών σύμφωνα με την αντίστοιχη μεθοδολογία, τις πρακτικές και τις αρχές της Διακυβερνητικής ομάδας για την κλιματική αλλαγή (International Panel on Climate Change -IPCC.)

Στη χώρα μας την ευθύνη της κατάρτισης της εν λόγω έκθεσης την έχει το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας και συγκεκριμένα η Διεύθυνση Κλιματικής Αλλαγής και ποιότητας του Αέρα, ενώ την τεχνική κατάρτιση έχει ανατεθεί στο Τμήμα των Χημικών μηχανικών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου.

Η χώρα μας ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης με βάση τον κανονισμό¹⁹⁴ 691/2011-06/07/2011 καθώς έχει τροποποιηθεί με τον 538/2014, ο οποίος

¹⁹⁴ Ο κανονισμός (ΕΕ) αριθμός 691/2011-06/07/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου. Ο κανονισμός καλύπτει έξι ενότητες: λογαριασμοί εκπομπών αερίων ρύπων, περιβαλλοντικοί φόροι ανά οικονομική δραστηριότητα, λογαριασμοί ροής υλικών για το σύνολο της οικονομίας, λογαριασμοί δαπανών περιβαλλοντικής προστασίας, λογαριασμοί του τομέα περιβαλλοντικών αγαθών και υπηρεσιών και λογαριασμοί φυσικής ροής ενέργειας. Με την τροποποίηση 538/2014 προβλέπονται στο άρθρο 10: οι λογαριασμοί δασών, οι

αφορά την κατάρτιση των ευρωπαϊκών περιβαλλοντικών και οικονομικών λογαριασμών έχει την υποχρέωση της κατάρτισης των αντίστοιχων λογαριασμών.

Την υποχρέωση αυτή την υλοποιεί το Τμήμα των Περιβαλλοντικών Λογαριασμών της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής –ΕΛΣΤΑΤ.

Τα στατιστικά δεδομένα που χρησιμοποιούνται για την κατάρτιση των λογαριασμών της πρώτης ενότητας του εν λόγω κανονισμού, που είναι οι εκπομπές των αερίων ρύπων, προέρχονται από την ετήσια έκθεση που διαβιβάζει το ΥΠΕΝ στον ΟΗΕ με βάση την UNFCCC.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση σε ό,τι αφορά τα ζητήματα της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος έδωσε από την πρώτη στιγμή της εμφάνισης των, σημαντικό ενδιαφέρον.

Στο γενικότερο πλαίσιο της αντιμετώπισης των εν λόγω προβλημάτων και την προστασία του κλίματος, στο σύνολο των κοινοτικών οργάνων και των θεσμών έγιναν οι κατάλληλες προς τούτο αναπροσαρμογές και διευθετήσεις.

- Το 1981 ιδρύθηκε στην Επιτροπή η Γενική Διεύθυνση Περιβάλλοντος¹⁹⁵

(European Commission of the Directorate General for Environment)

- Το 1990 ιδρύθηκε ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος¹⁹⁶ (European Environment Agency).

- Το 1997 η EUROSTAT¹⁹⁷ άρχισε την ανάπτυξη των στατιστικών περιβάλλοντος και στη συνέχεια την κατάρτιση των αντίστοιχων λογαριασμών

λογαριασμοί οικοσυστημάτων και λογαριασμοί περιβαλλοντικών επιδοτήσεων και παρόμοιων μεταβιβάσεων.

¹⁹⁵ Η Γενική Διεύθυνση περιβάλλοντος της Επιτροπής (European Commission of the Directorate General for Environment) έχει ως αντικείμενο τη χάραξη των γενικών αρχών της πολιτικής για το περιβάλλον. Αρχικά έφερε τον τίτλο Γενικής Διεύθυνσης Περιβάλλοντος, Πυρηνικής Ασφάλειας και Πολιτικής Προστασίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (European Commission of the Directorate-General for Environment, Nuclear Safety and Civil Protection)

¹⁹⁶ Ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος (European Environment Agency) εδρεύει στην Κοπεγχάγη και έχει ως σκοπό την παροχή στα κοινοτικά όργανα ανεξάρτητων αντικειμενικών, αξιόπιστων και συγκρίσιμων πληροφοριών για την άσκηση περιβαλλοντικής πολιτικής. Συμμετέχουν σε αυτόν όλες οι χώρες μέλη της ΕΕ καθώς και η Ελβετία, η Ισλανδία, η Νορβηγία, το Λιχτενστάιν και η Τουρκία.

¹⁹⁷ Η EUROSTAT είναι η Στατιστική Υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η σημερινή της ονομασία καθιερώθηκε το 1959 πρόδρομος της υπήρξε η Διεύθυνση Στατιστικής της Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα που ιδρύθηκε το 1953. Η EUROSTAT εδρεύει στο

περιβάλλοντος, ενώ το Ευρωπαϊκό Σύστημα Λογαριασμών 2010 (ΕΣΛ-2010) (European System of Accounts-2010 ESA-2010) αφιέρωσε το 22^ο κεφάλαιο με τίτλο Δορυφορικοί¹⁹⁸ Λογαριασμοί (Satellite Accounts) οι οποίοι αφορούν τους Λογαριασμούς περιβάλλοντος.

Στη συνέχεια με το σχεδιασμό των προγραμμάτων δράσης για το περιβάλλον από τη Γενική Διεύθυνση, οι χώρες μέλη άρχισαν σταδιακά την ανάπτυξη του συστήματος των στατιστικών και των λογαριασμών περιβάλλοντος. Η κατανομή των εργασιών για την ολοκλήρωση του εν λόγω συστήματος από τις χώρες μέλη έγινε με βάση τη γενικότερη οργανωτική δομή της κάθε χώρας.

Σε ό,τι αφορά τη χώρα μας το κύριο βάρος της κατάρτισης των στατιστικών του περιβάλλοντος την έχει το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας σε συνεργασία με την Ελληνική Στατιστική Αρχή, ενώ την κατάρτιση και διαβίβαση των περιβαλλοντικών λογαριασμών την έχει αποκλειστικά το τμήμα των περιβαλλοντικών λογαριασμών της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ).

Η επιλογή της κατάρτισης των στατιστικών περιβάλλοντος και των αντίστοιχων λογαριασμών από τη Γενική Διεύθυνση, έγινε επειδή η γνώση τόσο των στατιστικών του περιβάλλοντος όσο και των αντίστοιχων λογαριασμών, είναι τα βασικά εργαλεία για την άσκηση των πλέον κατάλληλων πολιτικών για την προστασία του περιβάλλοντος.

Το θεσμικό πλαίσιο της υλοποίησης των ως άνω αντικειμένων συμπεριλάμβανε τα εξής στάδια.

- Τη συμφωνία κυρίων (Gentlemen agreed): Η διεργασία αυτή προβλέπει μια κατ' αρχάς προφορική συμφωνία των εκπροσώπων των χωρών μελών, για την υλοποίηση του έργου. Για την τήρηση των όρων της συμφωνίας δεν απαιτείται κανένα νομικό ή άλλου είδους έγγραφο απλά αρκεί η προφορική σύμφωνη γνώμη του εκπροσώπου της κάθε χώρας μέλος. Η εν λόγω σύμφωνη

Λουξεμβούργο και ο κύριος σκοπός της είναι ο συντονισμός και η ανάπτυξη του στατιστικού έργου των χωρών μελών της ΕΕ.

¹⁹⁸ Οι συντάκτες της αναθεώρησης του ESA-2010 υιοθέτησαν τον όρο «Δορυφορικοί» ή Δορυφόροι Λογαριασμοί (Satellite Accounts) επειδή κατά την άποψη των οι εν λόγω λογαριασμοί είναι δορυφορικό μέρος των Εθνικών Λογαριασμών.

γνώμη καθώς και οι τυχόν παρατηρήσεις του κάθε εκπροσώπου καταχωρούνται στα πρακτικά της σύσκεψης της αντίστοιχης ομάδας εργασίας (Working Group).

- **Ειδικές ομάδες εργασίας (Task Forces):** Το στάδιο των εργασιών με βάση τη συμφωνία κυρίως αποτελεί στην ουσία ένα πειραματικό πλαίσιο κατά το οποίο αναπτύσσονται κυρίως οι προβληματισμοί, οι δυσκολίες και παρουσιάζονται οι αντίστοιχες προτάσεις για τη λύση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η κάθε χώρα.

Στη συνέχεια των διεργασιών αυτών συγκροτείται με πρωτοβουλία κυρίως της EUROSTAT, η σύνθεση της αντίστοιχης ειδικής ομάδας εργασίας (Task Force), η οποία αποτελείται από ορισμένους εκπροσώπους των χωρών μελών της ΕΕ, σκοπός της οποίας είναι η κατάρτιση της μεθοδολογίας του αντίστοιχου θέματος.

Μετά την ολοκλήρωση της μεθοδολογίας ακολουθεί η παρουσίαση της στην ομάδα εργασίας (Working Group) όπου συμμετέχουν οι εκπρόσωποι όλων των χωρών μελών της ΕΕ και στη συνέχεια, μετά τις τυχόν παρατηρήσεις, συμπληρώσεις ή ακόμη και αλλαγές, γίνεται η έγκριση από τους εκπροσώπους των χωρών μελών και μετά από αυτήν η προώθηση στα αρμόδια θεσμικά¹⁹⁹ όργανα της ΕΕ για τη σύνταξη την έγκριση και την έκδοση του αντίστοιχου κανονισμού.

Η έκδοση και η δημοσίευση του κανονισμού στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*²⁰⁰ καθίσταται σύμφωνα με το άρθρο 28 του Συντάγματος²⁰¹ νόμος του κράτους μέλους.

Μετά από το σύνολο όλων αυτών των διεργασιών και δεδομένης της εμπειρίας των αρμόδιων εκπροσώπων των χωρών μελών, οι εργασίες επί των

¹⁹⁹ Τα θεσμικά όργανα της ΕΕ για την σύνταξη, την έγκριση και τη έκδοση των κανονισμών είναι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (European Parliament and the Council)

²⁰⁰ Η Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης δημοσιεύει τους Κανονισμούς (Regulations) τις Οδηγίες (Directives) τις Αποφάσεις (Decisions), τις Συστάσεις (Recommendations) και τις Γνωμοδοτήσεις (Opinions) με βάση τις οποίες οι χώρες μέλη πρέπει να συμμορφώνονται.

²⁰¹ Το άρθρο 28 του Συντάγματος αποτελεί το θεσμικό θεμέλιο για τη συμμετοχή της χώρας μας στο πλαίσιο των διεργασιών της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

αντικειμένων που αυτοί ορίζουν γίνονται υπό την κάλυψη του αντίστοιχου κανονισμού.

Στην περίπτωση των Στατιστικών και των Λογαριασμών Περιβάλλοντος οι κανονισμοί αναφέρονται στο περιεχόμενο των πινάκων που συνθέτουν τις Στατιστικές και τους Λογαριασμούς χωρίς να υπεισέρχονται σε μεθοδολογικά ζητήματα και τεχνικές, επειδή αυτά καλύπτονται από τα αντίστοιχα μεθοδολογικά σημειώματα της EUROSTAT.

Τα επιμέρους δεδομένα των Στατιστικών και των Λογαριασμών περιβάλλοντος αποτελούν τη βάση επί των οποίων καταρτίζονται οι αντίστοιχοι δείκτες οι οποίοι χρησιμοποιούνται για την άσκηση περιβαλλοντικής πολιτικών από τους αρμοδίους προς τούτο φορείς.

Πολύ νωρίτερα και από την σύμβαση των Παρισίων η Ένωση, στα πλαίσια των στόχων της για τις δεσμεύσεις της μέχρι το 2020, ορίζει ρητά πως ο βασικός της στόχος στα πλαίσια της σύμβασης πλαισίου θα μπορούσε, να επιτευχθεί μόνο με την διατήρηση της θερμοκρασίας στα πλαίσια το πολύ + 2 °C από την προβιομηχανική εποχή²⁰², ενώ περαιτέρω διαπιστώνει την ανάγκη συνέχισης ελάττωσης των ρύπων και μετά την πάροδο του 2020 μέχρι και το 2050 αυξάνοντας την μείωση αυτή δραστικά κατά την περίοδο αυτή²⁰³.

Παράλληλα, η ένωση έχει προβεί στην έκδοση ποικίλων νομοθετημάτων αναφορικά με τις εκπομπές αερίων, και με τη ρύθμιση της λειτουργίας του αντίστοιχου συστήματος στα πλαίσια της ένωσης (EU-ETS)²⁰⁴, που αποτελεί και ένα διεθνές πρότυπο, που είχε τεθεί σε ισχύ πριν από το πρωτόκολλο του Κιότο και αναλάμβανε τις δεσμεύσεις της ένωσης σε διεθνές επίπεδο²⁰⁵.

Συνεπώς, παρατηρείται πως η συνεχής και πολυεπίπεδη παραγωγή νομοθεσίας στο επίπεδο της ένωσης στηρίχθηκε εξ αρχής σε τρεις πυλώνες. Αρχικά, η ένωση επέδειξε από την πρώτη στιγμή μία στάση προσήλωσης

²⁰² Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 14. 2. 2007, για την κλιματική μεταβολή, EE C287E, 29. 11. 2007. Απόφαση 406/2009/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, 23. 4. 2009, περί των προσπαθειών των κρατών μελών να μειώσουν τις οικείες εκπομπές αερίων θερμοκηπίου, ώστε να τηρηθούν οι δεσμεύσεις της Κοινότητας για μείωση των εκπομπών αυτών μέχρι το 2020, EE L 140 της 5. 6. 2009.

²⁰³ Σκέψη 2 της Απόφασης 406/2008/EK.

²⁰⁴ Κατσιμπάρδης Κ. , 2007. Το διεθνές καθεστώς για την προστασία της ατμόσφαιρας: η περίπτωση του θερμοκηπίου, εκδ. . Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 447 επόμενα.

²⁰⁵ Emission Trade System of the European Union.

απέναντι στις δεσμεύσεις, που αναλάμβανε σε διεθνές πλαίσιο και την συνδύασε με την ικανότητα της, να παράγει ένα αποτελεσματικό σύστημα για την εφαρμογή των διεθνών της δεσμεύσεων. Τέλος, Η αυτονόμηση της ως νομοθετικό όργανο με την ικανότητα να δημιουργεί το δικό της ευρωπαϊκό σύστημα κάτω από τις δικαιοτικές αρχές και τις δικαιολογικές φιλοδοξίες, που ίδια αναγνωρίζει, αποτέλεσε θεμέλιο της εξατομίκευσης του περιβαλλοντικού δικαίου στην γηραιά ήπειρο.

6.3. Οι στόχοι της πολιτικής της Ένωσης

Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το περιβάλλον στοχεύει κατά το άρθρο 191 της ΣΛΕΕ²⁰⁶ (πρώην άρθρο 174 ΣυνθΕΟΚ²⁰⁷) στην προσπάθεια :

- Να διατηρηθεί, να προστατευθεί και να βελτιωθεί η ποιότητα του περιβάλλοντος.
- Να προασπιστεί η ανθρώπινη υγεία.
- Να τυγχάνουν συνετής και ορθολογικής διαχείρισης οι φυσικοί πόροι και
- Να προωθηθούν μέτρα για να αντιμετωπιστούν διεθνώς τα παγκόσμια και περιφερειακά περιβαλλοντικά ζητήματα.

Όπως έχει διαπιστωθεί ήδη από τη Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας ο στόχος της διατήρησης, της προστασίας και της βελτίωσης της περιβαλλοντικής ποιότητας δεν οριοθετείται αυστηρά στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά περικλείει κάθε διασυνοριακό ζήτημα και πέραν των ορίων της Ένωσης οδηγώντας έτσι, σε διεθνοποίηση των περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί πως ο στόχος που ρητώς αναφέρεται στην υγεία των ανθρώπων προσδίδει μία ανθρωποκεντρική διάσταση στην προάσπιση του περιβάλλοντος, οδηγώντας έτσι σε περαιτέρω σκέψεις για την καθιέρωση ενός ατομικού δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον. Παράλληλα, ο τρίτος στόχος επιχειρεί μία διάκριση ανάμεσα στο περιβάλλον και στους φυσικούς πόρους επιζητώντας την ορθολογική αξιοποίηση των τελευταίων ώστε να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικότερα οι δυσμενείς περιβαλλοντικές

²⁰⁶ Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, C 83/51, 30. 3. 2010.

²⁰⁷ Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, 1958.

επιπτώσεις και πέραν των ορίων της ένωσης. Τέλος, η προώθηση διεθνών μέτρων για την επίλυση των περιβαλλοντικών ζητημάτων, που αποτελεί και το τέταρτο στόχο της Ένωσης, αποτελεί μία ενίσχυση της σφαιρικής προσέγγισης των περιβαλλοντικών ζητημάτων, που με τη σειρά της ανοίγει διάλογο επικοινωνίας και συνεργασίας με τα κράτη της διεθνούς κοινότητας²⁰⁸.

6.3.1. Το θεσμικό πλαίσιο της εμπορίας των ρύπων

Το πρωτόκολλο του Κιότο με το άρθρο²⁰⁹ 17 με σκοπό τον περιορισμό των αερίων εκπομπών που επιβαρύνουν το φαινόμενο του θερμοκηπίου καθιέρωσε το μηχανισμό της ανταλλαγής των αντίστοιχων αερίων.

Επειδή το μεγαλύτερο σε ποσότητα αέριο που επιβαρύνει το φαινόμενο του θερμοκηπίου είναι το διοξείδιο του άνθρακα CO₂, το εν λόγω αέριο αποτελεί το βασικό στοιχείο την καθορισμένης με το άρθρο 17 διαπραγματεύσεως.

Η ανωτέρω διεργασία αποτελεί ένα μηχανισμό ανταλλαγής των δικαιωμάτων των εκπομπών μεταξύ των χωρών. Μέσω του μηχανισμού αυτού οι χώρες που δεν καλύπτουν στο πλήρες τα δικαιώματα των εκπομπών που δικαιούνται, έχουν τη δυνατότητα να τα πωλήσουν στις χώρες που τα υπερβαίνουν.

Στην ουσία η διεργασία αυτή οδήγησε στη δημιουργία της εμπορίας των εκπομπών του διοξειδίου του άνθρακα (carbon trading) μέσω της οποίας οι πιο πλούσιες χώρες που είναι βιομηχανικά αναπτυγμένες έχουν τη δυνατότητα να αγοράζουν τα δικαιώματα των φτωχότερων χωρών και να

²⁰⁸ Αθανασοπούλου Χ. , 2002. Οικονομική ελευθερία και προστασία του περιβάλλοντος, εκδ. Σάκκουλας, σελ. 20 επόμενα.

²⁰⁹ Άρθρο 17 Η διάσκεψη των Μερών θα ορίζει τις αντίστοιχες αρχές, τις πρακτικές διαδικασίες, τους κανόνες και τις κατευθυντήριες οδηγίες, ιδιαίτερα όσον αφορά στη διακρίβωση, στην αναφορά και στη δυνατότητα υπολογισμού για την εμπορία των εκπομπών. Τα Μέρη του Παραρτήματος Β έχουν τη δυνατότητα να συμμετάσχουν στην εμπορία δικαιωμάτων εκπομπών, προκειμένου να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις που ανέλαβαν δυνάμει του άρθρου 3 του Πρωτοκόλλου. Οιαδήποτε ανάλογη εμπορία θα είναι συμπληρωματική προς τις εγχώριες δράσεις που αναλαμβάνονται με στόχο να επιτευχθούν οι ποσοτικές υποχρεώσεις που ορίζει το ως άνω άρθρο για τον περιορισμό και τη μείωση των εκπομπών.

εκπέμπουν ποσότητες διοξειδίου του άνθρακα, πέραν των περιορισμών που επιβάλλονται σε αυτές από το πρωτόκολλο του Κιότο.

Με βάση την αρχή της ανταλλαγής των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου, κυρίως του διοξειδίου του άνθρακα CO₂, έχει δημιουργηθεί ένα νέο προϊόν το οποίο είναι ο άνθρακας (Carbon) και μια νέα αγορά η αγορά άνθρακα (carbon market).

Η αγοράία διευθέτηση του νέου προϊόντος γίνεται μέσω του Συστήματος της Εμπορίας των Δικαιωμάτων Εκπομπών -Σ.Ε.Δ.Ε. (Emissions Trading System).

Το Σύστημα των Δικαιωμάτων των Εκπομπών, αποτελεί σήμερα το βασικό εργαλείο άσκησης πολιτικής για τη μείωση των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου.

Οι χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης μεταξύ των οποίων και η χώρα μας έχουν αρχίσει την εφαρμογή του Συστήματος της Εμπορίας των Δικαιωμάτων Εκπομπών -Σ.Ε.Δ.Ε. (Emissions Trading System) από το 2005 με βάση την Οδηγία²¹⁰ 2003/87/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13ης Οκτωβρίου 2003 καθώς αυτή έχει τροποποιηθεί με την οδηγία 2018/410/ΕΕ και την απόφαση 2015/1814 η οποία αφορά την περίοδο μετά το 2020.

Μέσω του Συστήματος της Εμπορίας των Εκπομπών, έχουν περιοριστεί ως ένα βαθμό οι εκπομπές των αερίων του θερμοκηπίου για μια σειρά επιχειρήσεων και των εγκαταστάσεων τους οι οποίες αφορούν κυρίως το διοξείδιο του άνθρακα από τις επιχειρήσεις των κλάδων της ηλεκτρικής ενέργειας, των βιομηχανικών κλάδων, και των αεροπορικών εταιρειών.

Το ΣΕΔΕ λειτουργεί ως ένας ρυθμιστικός μηχανισμός ελέγχου των εκπομπών του διοξειδίου του άνθρακα CO₂, θέτοντας αρχικά ένα ανώτατο όριο εκπομπών των οικονομικών μονάδων των βιομηχανικών κλάδων, της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας και των αεροπορικών μεταφορών.

²¹⁰ Άρθρο 1 Η παρούσα οδηγία καθιερώνει ένα σύστημα εμπορίας δικαιωμάτων εκπομπής αερίων θερμοκηπίου εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκειμένου να προωθήσει τη μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου κατά τρόπο αποδοτικό από πλευράς κόστους και οικονομικώς αποτελεσματικό. Η παρούσα οδηγία προβλέπει επίσης την κλιμάκωση των μειώσεων των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου ώστε να συνεισφέρει στα επίπεδα μειώσεων που θεωρούνται επιστημονικώς απαραίτητα για την αποφυγή της επικίνδυνης αλλαγής του κλίματος.

Το σύνολο του όγκου των επιτρεπόμενων-δωρεάν-εκπομπών διανέμεται μεταξύ των αντίστοιχων οικονομικών μονάδων οι οποίες συμπεριλαμβάνονται στο ΣΕΔΕ. Τα εν λόγω δικαιώματα αποτελούν στοιχεία²¹¹ των επιχειρήσεων, τα οποία μπορούν να τα διαθέσουν στην αντίστοιχη αγορά. Με βάση την αρχή αυτή έχει δημιουργηθεί η αγορά των δικαιωμάτων των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου.

6.4. Η αρχή της πρόληψης και την προφύλαξης

6.4.1 Η αρχή της πρόληψης

Η αρχή της πρόληψης αποτελεί το θεμέλιο λίθο πάνω στον οποίο οικοδομείται η περιβαλλοντική προστασία και ταυτόχρονα μία από τις σημαντικότερες καινοτομίες της έννομης τάξης αναφορικά με το περιβάλλον. Πράγματι, η αρχή της πρόληψης συνδέεται άμεσα και με την ιδιαίτερη φύση του περιβαλλοντικού αγαθού, καθώς αυτό κρίνεται στην πλειονότητα των περιπτώσεων ως δύσκολα επανεξετάσιμο²¹². Ειδικότερα, η αρχή αυτή επιβάλλει μία προληπτική δράση ως εξαίρεση στον γενικότερο αποζημιωτικό κανόνα. Σύμφωνα μάλιστα με τις επιταγές της, τα κράτη υποχρεώνονται να λαμβάνουν εκείνα τα μέτρα, που κρίνονται ως κατάλληλα και αναγκαία με σκοπό, να προληφθεί η εκδήλωση μίας περιβαλλοντική ζημιάς λειτουργώντας έτσι στον αντίποδα της εκ των υστέρων αποκατάστασης μίας ήδη γενομένης ζημιάς.

Πράγματι, η εκ των υστέρων αποκατάσταση των περιβαλλοντικών ζημιών είναι αποδεδειγμένα περισσότερο κοστοβόρα, ενώ φέρει και το ακόμα μεγαλύτερο μειονέκτημα της δυσχερέστερης επιτυχίας μίας πλήρους επαναφοράς των

²¹¹ Τα δικαιώματα των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου αποτελούν περιουσιακά στοιχεία των επιχειρήσεων που τα κατέχουν και με βάση αυτά δημιουργείται η αγορά των εν λόγω δικαιωμάτων. Να σημειωθεί ότι η Συμφωνία του Παρισιού αποδέχεται την αγορά του άνθρακα (Carbon market) καθώς και την μείωση των εκπομπών και τη χρήση του μηχανισμού της βιώσιμης ανάπτυξης ο οποίος θα αντικαταστήσει το Μηχανισμό καθαρής ανάπτυξης. Το κείμενο της συμφωνίας: (Ο όρος «αγορά του άνθρακα» αναφέρεται στην αγορά, που δημιουργήθηκε από την εμπορία των δικαιωμάτων εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, ώστε να ενθαρρυνθούν οι χώρες και οι εταιρείες σε δράσεις μείωσης των εκπομπών τους σε διοξείδιο του άνθρακα)

²¹² Η άποψη αυτή θεμελιώνεται στην αρχή 21 της διακήρυξης της Στοκχόλμης απ' όπου και εμμέσως συνάγεται ως απορία τις υποχρεώσεις των κρατών να μην βλάπτουν το περιβάλλον άλλων κρατών.

περιβαλλοντικών συνθηκών στην προτέρα κατάσταση τους, εξαιτίας και πάλι της ιδιομορφίας που χαρακτηρίζει το περιβαλλοντικό αγαθό. Ως εκ τούτου η αρχή αυτή αποζητά την ανάληψη δράσεως από εκείνα τα όργανα, που κρίνονται ως αρμόδια, πριν συντελεστεί η περιβαλλοντική ζημιά και επέλθει ο συναφής κίνδυνος, ώστε να καταστεί εφικτή η πρόληψη μίας αποδεδειγμένα αναμενόμενης βλάβης του περιβάλλοντος.

Για την επίτευξη των επιταγών της προληπτικής αρχής δημιουργήθηκε και καθιδρύθηκε ο θεσμός των Εκτιμήσεων Των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, προτού ληφθεί απόφαση για την διεξαγωγή οποιασδήποτε δράσης, η οποία αναμένεται, να επηρεάσει σημαντικά το περιβάλλον²¹³. Ο εν λόγω θεσμός χρησιμοποιεί ως εργαλείο του την Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, η οποία και αναγνωρίζεται διεθνώς, ως πρακτική του διεθνούς δικαίου, που πηγάζει από την αρχή της προληπτικής δράσης²¹⁴.

Περαιτέρω, η αρχή της πρόληψης λαμβάνει ποικίλες μορφές που καλύπτουν ένα ευρύτατο φάσμα ρυθμίσεων και αφετηριάζουν από την γενική υποχρέωση έκδοσης αδειών πριν την διενέργεια κάθε πράξεις, που επενεργεί στο περιβάλλον, μέχρι και την ολοκληρωτική απαγόρευση διενέργειας των πράξεων αυτών σε περιπτώσεις που κρίνεται απαραίτητο (αρχαιολογικοί χώροι, δασικοί χώροι κτλ.). Παράλληλα, όμως, η αρχή αυτή περικλείει στους κόλπους της και τις παραδοσιακές συνέπειες, όπως οι κυρώσεις, στις οποίες και προσδίδει προληπτική και όχι κατασταλτική χροιά. Σημαντικό παράδειγμα αποτελεί η θεσμοθέτηση διοικητικών προστίμων και ποινών (ανάκληση αδειών), οι οποίες και τελικώς δρουν σε προληπτικά πλαίσια, καθώς οι πιθανοί παραβάτες συναξιολογούν το ιδιαίτερα μεγάλο κόστος αποκατάστασης και τις αυστηρές ποινές για την περιβαλλοντική ευθύνη, η υπαιτιότητα της οποίας χαρακτηρίζεται ως αντικειμενική.

Σε διεθνές επίπεδο η αρχή της πρόληψης υιοθετήθηκε από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών για πρώτη φορά το 1992 στην διάσκεψη του Ρίο ντε Τζανέιρο. Έκτοτε η αρχή της πρόληψης εγκαθιδρύθηκε ως αρχή του διεθνούς

²¹³ Κουτούπα – Ρεγκάκου Ε. , 1995. Η διοικητική διαδικασία εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, εκδ. Σάκκουλας.

²¹⁴ Υπόθεση *Pulp Mills on the River Uruguay* (Argentina vs Uruguay), Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, 2006.

δικαίου, αποτελώντας, ωστόσο, περισσότερο μία οπτική μιας ανάπτυξης, που προχωρεί φιλικά προς το περιβάλλον, παρά ως μία αυτοτελής αρχή του περιβαλλοντικού δικαίου. Αντίθετα, η Ευρωπαϊκή Ένωση, ως πρωτοπόρα στο περιβαλλοντικό δίκαιο, όπως αναπτύχθηκε και ανωτέρω, ήδη με το Πρώτο Πρόγραμμα Δράσης Για Το Περιβάλλον²¹⁵ εισήγαγε την αρχή της πρόληψης και την εγκαθίδρυσε, ως βασική αρχή της περιβαλλοντικής προστασίας, ενώ έκτοτε η εν λόγω αρχή εντοπίζεται σε κάθε πρόγραμμα δράσης μέχρι και σήμερα²¹⁶.

Η αρχή της πρόληψης, πραγματικά, εμφανίστηκε στο παράγωγο ενωσιακό δίκαιο σε ακόμα προγενέστερο στάδιο μέσα από την Οδηγία 85/337/ΕΟΚ²¹⁷. Στην εν λόγω οδηγία χαρακτηρίζεται ως ενδεδειγμένη η πολιτική αναφορικά με το περιβάλλον, που στοχεύει στην πρόληψη της ρύπανσης στην πηγή της και όχι στην εκ των υστέρων καταπολέμηση των επιπτώσεων της. Έκτοτε μέσω της οδηγίας αυτής η αρχή της προληπτικής δράσης αποτέλεσε τον γνώμονα πάνω στον οποίον κινήθηκαν όλες οι δράσεις, που είχαν ως αντικείμενο το περιβάλλον. Εν συνεχεία η οδηγία 97/11/ΕΚ²¹⁸ τροποποίησε και συμπλήρωσε την προγενέστερη οδηγία και εισήγαγε το θεσμό της εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, με την αντίστοιχη υποχρέωση σύνταξης συναφούς μελέτης πριν από οποιαδήποτε κατασκευή έργου και την παράλληλη πρόβλεψη εναλλακτικής λύσης και του κόστους στην περίπτωση πρόληψης της βλάβης αλλά και της αποκατάστασης αυτής. Σε ένα επόμενο στάδιο η οδηγία 2001/42/ΕΚ²¹⁹ εισήγαγε τη στρατηγική της περιβαλλοντικής εκτιμήσεως μέσω της οποίας επιβάλλεται το καθήκον της συνολικής εκτίμησης και του στρατηγικού σχεδιασμού σε προγράμματα.

Μετά την έκδοση της οδηγίας 85/337/ΕΟΚ η συνθήκη της Ρώμης τροποποιήθηκε από την ευρωπαϊκή πράξη του 1986 και ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή

²¹⁵ Πρώτο Πρόγραμμα Δράσης Για Το Περιβάλλον, EEC 112/20. 12. 1973 και αφορούσε την περίοδο 1973-1977.

²¹⁶ Το 7^ο πρόγραμμα δράσης είχε ολοκληρωθεί το 2020.

²¹⁷ Οδηγία 853/37/ΕΟΚ του συμβουλίου για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον, EEL 175/5. 7. 1985.

²¹⁸ Οδηγία 97/11/ΕΚ για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένα σχέδια δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον, EEL 073/14. 3. 1997.

²¹⁹ Οδηγία 2001/42/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου 27. 6. 2001, σχετικά με την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ορισμένα σχέδια και προγραμμάτων, EEL 197, 21. 7. 2001.

Οικονομική Κοινότητα. Στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας οι αρμοδιότητες διευρύνθηκαν και εντάχθηκε η προστασία του περιβάλλοντος επίσημα στις δράσεις της κοινότητας. Στην έννοια ευρωπαϊκή πράξη, μάλιστα, αποσαφηνίζεται πως η αρχή της πρόληψης αποτελεί τη βάση επίλυσης των περιβαλλοντικών ζητημάτων, το περιεχόμενο της οποίας είναι νομικά δεσμευτικό για τα κράτη μέλη της κοινότητας. Η αρχή της πρόληψης περιλήφθηκε και στις μετέπειτα συνθήκες αναγάγοντάς την έτσι σε θεμελιώδη αρχή του πρωτογενούς ευρωπαϊκού δικαίου²²⁰.

6.4.2 Η αρχή της προφύλαξης

Η αρχή της προφύλαξης εμπίπτει στο εννοιολογικό χώρο της προληπτικής δράσης επεκτείνοντας, ωστόσο την προστασία και πέραν της αρχής της πρόληψης σε εκείνες τις περιπτώσεις, όπου υφίσταται επιστημονική αβεβαιότητα και δυσχέρεια αποδείξεως αναφορικά με την επέλευση κινδύνου και των συνεπειών αυτού στο περιβάλλον από κάθε δραστηριότητα ικανό να επιφέρει κάτι ανάλογο²²¹. Η αρχή, λοιπόν, της προφύλαξης βρίσκει εφαρμογή στις περιπτώσεις επιστημονικής ανεπάρκειας αναφορικά με την πιθανότητα επέλευσης και την έκταση του κινδύνου. Για να καταφανεί η επίκληση της αρχής προφύλαξης πρέπει να πληρούνται σωρευτικά τρεις προϋποθέσεις.

Αρχικά, πρέπει να κρίνεται ως πιθανή η επέλευση των αρνητικών επιπτώσεων στο περιβάλλον, δηλαδή να μην είναι ούτε βέβαιη, αλλά ούτε και υποθετική, ενώ περαιτέρω θα πρέπει να διαπιστώνεται μία επιστημονική βεβαιότητα, η οποία τέλος θα πρέπει να τεκμηριώνεται αφού ληφθούν υπόψη όλα τα διαθέσιμα επιστημονικά δεδομένα.

Το μειονέκτημα της αρχής της προφύλαξης δεν έγκειται τόσο στην εφαρμογή της, καθώς ακόμα και αν ο κίνδυνος τελικά δεν επέλθει, η αρχή θα έχει πετύχει σε κάθε περίπτωση την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά στα μέτρα που κρίνονται ως ενδεδειγμένα, διότι η αβεβαιότητα της επέλευσης οδηγεί σε αμφιβολία σχετικά με την επιτυχία της εφαρμογής της αρχής της

²²⁰ Άρθρο 130P της ΣυνθΕΚ, 174 της Συνθήκης του Άμστερνταμ & 191 της ΣΛΕΕ.

²²¹ Σιούτη Γλ. , 2018. Εγχειρίδιο δικαίου περιβάλλοντος, εκδ. Σάκκουλας, σελ 49 επόμενα.

αναλογικότητας. Οι ενδείξεις, συνεπώς, που απαιτούνται για την κατάφαση της αρχής της προφύλαξης πρέπει να καθίστανται ικανές, να οδηγήσουν σε αξιολόγηση και διαχείριση του κινδύνου. Στην έννομη τάξη της Ένωσης η τήρηση αυτών των ισορροπιών είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς η αρχή της αναλογικότητας κατατρέπει όλες τις αρμοδιότητές της.

Σε κάθε περίπτωση, όμως, η αρχή της αναλογικότητας οριοθετεί την αρχή της προφύλαξης, στο βαθμό και στο μέτρο του δυνατού. Ειδικότερα, επιτάσσει τα μέτρα, που λαμβάνονται στα πλαίσια της αρχής της προφύλαξης, να είναι κατάλληλα και αναγκαία για τον σκοπό που επιδιώκεται, θέτοντας ως πρωταρχική επιδίωξη την προστασία του περιβάλλοντος²²², υπό τον όρο συγχρόνως, πως δεν υφίστανται ηπιότερα μέσα για τον ίδιο σκοπό.

Η αρχή της προφύλαξης, πράγματι, αποτελεί μια μη αμιγώς περιβαλλοντική αρχή, καθώς συνδυάζεται με την οικονομική πολιτική. Το βάρος απόδειξης, κατά μια μερίδα της θεωρίας, αντιστρέφεται και βαρύνει το πρόσωπο που προκάλεσε την περιβαλλοντική ζημία, το οποίο και καλείται να αποδείξει με επιστημονικά τεκμήρια πως η δράση του δεν επιφέρει δυσμενή αποτελέσματα στο περιβάλλον. Παράλληλα, ο νομοθέτης απαλλάσσεται από κάθε υποχρέωση δικαιολόγησης της ανάγκης θέσπισης των συναφών κανόνων. Ως εκ τούτου τα μέτρα που λαμβάνονται στα πλαίσια της αρχής της προφύλαξης διατηρούνται έως ότου οι δράσεις, που αναπτύχθηκαν θεωρηθούν ακίνδυνες²²³.

Αντίθετα, στον αντίποδα της ανωτέρω άποψης βρίσκεται η εκδοχή κατά την οποία η ελαστικότερη προσέγγιση της αρχής της προφύλαξης την συνδέει με τις δυνατότητες και τα μέσα, που κάθε κράτος διαθέτει ανάλογα με το βαθμό της ανάπτυξής του. Ωστόσο, σημαντικότερη είναι η σύνδεση της αρχής της προφύλαξης με την αποτελεσματικότητα των μέτρων που προτείνονται κατά τις επιταγές της, η οποία εν συνεχεία συνυφαίνεται στενά με το κόστος αυτών²²⁴.

²²² Καρακώστας Ι. , 2006. Περιβάλλον και Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλας, σελ. 44 επόμενα.

²²³Υπόθεση United Kingdom & North Ireland vs Commission of the European Communities, C – 180/96, 5. 5. 1998.

²²⁴ Cross F. , 1996. Paradoxical Perils of the Precautionary Principle, Washington & Lee Law Review 53 (1996), p. 851 επόμενα.

Η πρώτη αναφορά στην αρχή της προφύλαξης έγινε στην Γενική Συνέλευση του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών²²⁵ με την έκδοση του Χάρτη για την Φύση, ενώ επισήμως αναγνωρίστηκε με την Διακήρυξη του Ρίο²²⁶. Στον Ευρωπαϊκό νομικό κόσμο η αρχή της προφύλαξης θεσπίστηκε για πρώτη φορά στην Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και δη στο άρθρο 130P, ενώ διατηρήθηκε στο άρθρο 174 της Συνθήκης του Άμστερνταμ. Σήμερα περιλαμβάνεται στο άρθρο 191 της ΣΛΕΕ, όπως εισήχθη με την Συνθήκη της Λισαβόνας.

6.5. Η αρχή της βιωσιμότητας και της αειφορίας

Η θεωρητική αναζήτηση των απαρχών της βιώσιμης ανάπτυξης (αειφορία) οδηγεί στον εντοπισμό αυτών στην δεκαετία του 1970, ήτοι στην πρώτη επίσημη αναφορά σε αυτήν στην Διάσκεψη της Στοκχόλμης το 1972. Έπονται λοιπές Διασκέψεις διεθνούς χαρακτήρα και η Έκθεση Brundtand, όπου η εν λόγω αρχή έχαιρε διεξοδικότερης επεξεργασίας και εγκαθιδρύθηκε διεθνώς.

Η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης αποτελεί μια σύνθετη έννοια με τρεις επιμέρους εκφάνσεις, οι οποίες συγχρόνως αποτελούν και στόχους της. Ειδικότερα, στοχεύει στην επίτευξη ενός επιπέδου στην προστασία του περιβάλλοντος, στην στήριξη της οικονομικής ανάπτυξης και της κοινωνικής συνοχής. Συνεπώς, η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί μια παράμετρο της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, καθώς επιζητείται η εξασφάλιση των συνθηκών εκείνων στο περιβάλλον, που θα διαφυλάττουν τους φυσικούς πόρους για τις υπάρχουσες και τις μελλοντικές γενιές²²⁷.

Πράγματι, η αρχή της αειφορίας αποτελεί μια από τις κεντρικότερες έννοιες του περιβαλλοντικού δικαίου²²⁸. Μέσω αυτής επιχειρείται μια καινοτόμος στάθμιση ανάμεσα στο παραδοσιακό δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον και στο δικαίωμα της οικονομικής ελευθερίας της φιλελεύθερης οικονομίας, ώστε να προσεγγιστεί

²²⁵ Παγκόσμιος Χάρτης για την Φύση, Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, 1982.

²²⁶ Γρηγορίου Π. , Σαμιώτης Γ. , Τσάλτας Γ. , 1993. Η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, εκδ. Παπαζήση, σελ. 87 επόμενα.

²²⁷ Χαϊνταρλή Μ. , 2001. Αειφορία, αειφόρος ανάπτυξη και Δίκαιο, ΠερΔικ. Σελ. 519 επόμενα.

²²⁸ Καρακώστας Ι. , 2011. Περιβάλλον και Δίκαιο, Δίκαιο Διαχείρισης και Προστασίας των περιβαλλοντικών αγαθών, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 131 επόμενα.

ο τελικός στόχος της κοινωνικής συνοχής. Για τον λόγο αυτό μέρος της θεωρίας ασπάζεται την άποψη πως η βιώσιμη ανάπτυξη πηγάζει και συμβαδίζει με την αρχή της αξίας του ανθρώπου και το πανανθρώπινο δικαίωμα στη ζωή²²⁹. Ωστόσο παρά την γενική και αφηρημένη²³⁰ φύση της, η νομοθετική, η εκτελεστική και η δικαστική εξουσία²³¹ δεσμεύονται από την εν λόγω αρχή, ώστε να οδηγηθούν σε αποτελεσματικότερη εφαρμογή της.

Στο επίπεδο της ένωσης, οι στόχοι της περιβαλλοντικής πολιτικής τέθηκαν οριστικώς μέσω της συνθήκης της Λισαβόνας. Η πολιτική αυτή αντικατοπτρίζεται στα άρθρα 191 έως 193 της ΣΛΕΕ, ενώ η αρχή της αειφορίας ως πρωταρχικός στόχος της ένωσης εντοπίζεται και στα άρθρα 3 παρ. 5 της ΣΕΕ και 11 της ΣΛΕΕ, αποτελώντας, επιπλέον, η εφαρμογή της και υποχρεωτική κατά την σύναψη εξωτερικών σχέσεων με τρίτες χώρες, όπως προβλέπει το άρθρο 21 τοις ΣΕΕ. Ωστόσο, ήδη μέσω της συνθήκης του Μάαστριχτ η Ευρωπαϊκή Ένωση ανακήρυξε την αειφόρο ανάπτυξη, ως στόχο της, ενώ στην μεταγενέστερη συνθήκη του Άμστερνταμ²³² δόθηκε στην αρχή αυτή μεγαλύτερη έμφαση αναγόντας την σε θεμέλιο στόχο της Ένωσης. Συγχρόνως, κατά τη σύνοδο του ευρωπαϊκού συμβουλίου στο Κάρντιφ αποφασίστηκε πως η αρχή της αειφορίας θα αποτελεί τον γνώμονα χάραξης όλων των πολιτικών της ένωσης. Ασπάστηκε δε και τις συνιστώσες που είχαν αναγνωριστεί από το διεθνές δίκαιο στην αειφόρο ανάπτυξη, δηλαδή την προάσπιση του περιβάλλοντος, την διατήρηση και την ανάπτυξη της κοινωνικής ισορροπίας και συνοχής και την οικονομική ευμάρεια.

Παράλληλα, η αρχή της αειφορίας εντοπίζεται και στην νομολογία του ευρωπαϊκού δικαστηρίου σε πληθώρα υποθέσεων που εισήχθησαν ενώπιον του. Αξίζει δε να γίνει αναφορά στην υπόθεση της λίμνης Κορώνειας²³³ στην

²²⁹ Καραμανώφ Μ. , 2004. Η νομική μεθοδολογία της βιωσιμότητας, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα -Θεσσαλονίκη.

²³⁰ Κουτούπα – Ρεγκάκου Ε. , 2005. Εμβάθυνση δημοσίου δικαίου, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα -Θεσσαλονίκη, σελ. 324 επόμενα.

²³¹ Η έννοια της βιωσιμότητας υπό την τεχνική και όχι την νομική μορφή της εκφεύγει των ορίων του ακυρωτικού ελέγχου. Σιούτη Γλ. 2003. Εγχειρίδιο δικαίου περιβάλλοντος, Δημόσιο δίκαιο και περιβάλλον, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα -Κομοτηνή, σελ. 122 επόμενα.

²³² Δέλλης Γ. , 1997. Το περιβάλλον ως στοιχείο της κοινοτικής έννομης τάξης και η συνθήκη του Άμστερνταμ, Περιβάλλον και δίκαιο, τόμος 1^{ος}, σελίδα 294 επόμενα.

²³³ Υπόθεση λίμνης Κορώνειας, C -517/11, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Ελλάδος, 7. 2. 2013.

οποία το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έκρινε σύμφωνα με την αρχή της αειφορίας πως η Ελλάδα είχε αμελήσει, να συγκροτήσει ένα δίκτυο αποχετεύσεως και επεξεργασίας των αστικών λυμάτων, παραβιάζοντας έτσι τις υποχρεώσεις της, που πηγάζουν τόσο από το παράγωγο ενωσιακό δίκαιο όσο και από το διεθνές δίκαιο σύμφωνα με τις συμβάσεις που έχει συνάψει.

7. Η περιβαλλοντική ευθύνη στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο Περιβάλλοντος

7.1. «Ο ρυπαίνων πληρώνει»

Μία ακόμα απόδειξη της πρωτοπορίας της Ευρώπης αναφορικά με το περιβαλλοντικό δίκαιο αποτελεί και το γεγονός, πως αυτή συνέλαβε και εφάρμοσε πρώτη την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει». Πράγματι, 20 χρόνια πριν την επίσημη συμπερίληψη της αρχής αυτής στην διακήρυξη του Ρίο η Ευρώπη ανήγαγε την εν λόγω αρχή, ως βασικό γνώμονα της εφαρμογής του Πρώτου Προγράμματος Δράσης «Για Το Περιβάλλον» και αργότερα την συμπεριέλαβε στο πρωτογενές ευρωπαϊκό δίκαιο (σήμερα άρθρο 191 της ΣΛΕΕ), ενώ επιπλέον βάσει αυτής διαμορφώνεται και το παράγωγο Ενωσιακό Δίκαιο²³⁴.

Παράλληλα, η οδηγία 2004/35/ΕΚ²³⁵ αποτελεί την εφαρμογή της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει», ενώ κατά το προοίμιο της συνδέει τις διαδικασίες πρόληψης και αποκατάστασης των περιβαλλοντικών ζημιών με την ικανοποίηση της πολιτικής του περιβάλλοντος. Ειδικότερα, η οδηγία αυτή τυγχάνει εφαρμογής στις περιπτώσεις, που προκαλείται ή επαπειλείται περιβαλλοντική ζημιά, για την οποία θεσπίζεται σύστημα, που προβλέπει αντικειμενική ευθύνη, καθώς επίσης και για τη ζημιά που προκλήθηκε σε φυσικούς οικότοπους και σε προστατευόμενα είδη από ανθρώπινες επαγγελματικές δραστηριότητες, οι οποίες καταρχήν δεν θεωρούνται επιθυμητές, αλλά εφόσον αποδειχθεί υποκειμενική ευθύνη, δηλαδή δόλος η αμέλεια, εγκαθιδρύεται υποχρέωση του ρυπαίνοντος²³⁶.

Η αρχή αυτή, περαιτέρω, τυγχάνει εφαρμογής τόσο στο πεδίο της πρόληψης όσο και στο πεδίο της καταστολής, είτε με βάση το δημόσιο, είτε με βάση το ιδιωτικό δίκαιο και υποδεικνύει πως το πρόσωπο, που παράγει ένα προϊόν ή

²³⁴ Σύσταση 75/436 του Συμβουλίου, EEL 194/1975, σύμφωνα με την οποία κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο είναι υπεύθυνο για την μόλυνση που προκάλεσε και αναλαμβάνει όλα τα έξοδα για την ανάπτυξη των μέτρων που κρίνονται ως κατάλληλα για τον περιορισμό ή την εξάλειψή της.

²³⁵ Οδηγία 2004/35/ΕΚ του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου και του συμβουλίου, 21. 4. 2004, σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη όσον αφορά την πρόληψη και την αποκατάσταση περιβαλλοντική ζημιάς, EEL 143, 30. 4. 2004.

²³⁶ Άρθρο 3 της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ.

παρέχει μία υπηρεσία υποχρεούται, να αναλαμβάνει σε κάθε περίπτωση και το περιβαλλοντικό κόστος αυτών, το οποίο, σύμφωνα με τη στενή έννοια του όρου, θεωρείται, πως καταλαμβάνει κάθε μέτρο πρόληψης, ελέγχου και επανόρθωσης των ζημιών, ενώ υπό ευρεία έννοια ενσωματώνει και κάθε φόρο ή πρόστιμο, που στοχεύει στην χρηματοδότηση του κρατικού προϋπολογισμού για την ανάπτυξη περιβαλλοντικών πολιτικών και την αποκατάσταση ευρύτερων περιβαλλοντικών ζημιών, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και οι αποζημιώσεις των ατόμων που ζημιώθηκαν. Επιπλέον, η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» υποδεικνύει πως το περιβαλλοντικό κόστος συνυφαίνεται με το κόστος παραγωγής των έργων ή των υπηρεσιών υπό την μορφή περιβαλλοντικών φόρων η διοικητικού προστίμου με σκοπό την συγκρότηση ενός πλαισίου πρόληψης και αποκατάστασης περιβαλλοντικών ζημιών²³⁷, τηρουμένων σε κάθε περίπτωση όμως των ορίων της αρχής της αναλογικότητας²³⁸. Εννοιολογικά, συνεπώς, η ανωτέρω αρχή συμπεριλαμβάνει την ευθύνη των φορέων, που διενεργούν επικίνδυνα προς το περιβάλλον έργα, υπό την προϋπόθεση, ότι μεταξύ της πράξης και της ζημιάς εντοπίζεται αιτιώδης συνάφεια²³⁹.

Παράλληλα, η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» εντοπίζεται και στην ευρωπαϊκή νομολογία, ως απότοκος του πρωτογενούς ευρωπαϊκού δικαίου πάνω στο οποίο εφαρμόζεται το παράγωγο ευρωπαϊκό δίκαιο. Σύμφωνα λοιπόν με την νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου εφαρμόζεται στις περιπτώσεις περιβαλλοντικών ζημιών η πρόληψη αυτών εξαιτίας διακινήσεως

²³⁷ Δέλλης Γ. , 1998. Κοινοτικό δίκαιο περιβάλλοντος. Οι διαστάσεις της προστασίας του περιβάλλοντος στην κοινοτική έννομη τάξη, εκδ. Σάκκουλας, σελ. 46 επόμενα, όπου παρατίθεται η άποψη πως η αρχή ο ρυπαίνων πληρώνει εν τέλει καταλήγει επιζήμια για το περιβάλλον καθώς αυτή έχει αντιμετωπιστεί ως εμπορεύσιμο αγαθό επιτρέποντας σε ανεπτυγμένες χώρες να προβαίνουν σε εξαγορά του δικαιώματος ρύπων από τις μη ανεπτυγμένες καθιστώντας όπου παρατίθεται η άποψη πως η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» εν τέλει καταλήγει επιζήμια για το περιβάλλον καθώς αυτή έχει αντιμετωπιστεί ως εμπορεύσιμο αγαθό επιτρέποντας σε ανεπτυγμένες χώρες να προβαίνουν σε εξαγορά του δικαιώματος ρύπων από τις μη ανεπτυγμένες καθιστώντας τις έτσι ικανές να ρυπαίνουν αλόγιστα το περιβάλλον (ΗΠΑ).

²³⁸Υπόθεση The Queen & Secretary of State for the Environment, Minister of Agriculture, Fisheries and Food, C-293/97, 29. 4. 1999.

²³⁹Υπόθεση Raffinerie Mediterranee (ERG) SpA, Polimeri Europa SpA, Syndial SpA vs Ministero dello Sviluppo economic, C-378/08, 9. 3. 2010.

αποβλήτων²⁴⁰. Τέλος χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις, όπου η αρχή αυτή εφαρμόζεται και για πράξεις υγειονομικής ταφής, καθώς η λειτουργία των εν λόγω δραστηριοτήτων ενσωματώνει και περιβαλλοντικό κόστος προς το σκοπό της αποφυγής των επιβλαβών περιβαλλοντικών επιπτώσεων²⁴¹.

²⁴⁰Υπόθεση Futura Immobiliare Srl Hotel Futura etc. vs Comune di Casoria, C-254/08, 16. 7. 2009.

²⁴¹Υπόθεση Pontina Ambiente Srl vs Regione Lazio, C-172/08, 25. 2. 2010.

8. Η ΕΣΔΑ και το Περιβάλλον

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Των Δικαιωμάτων Του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) διαθέτει δύο χαρακτηριστικά, που το διαφοροποιούν σημαντικά με την πλειονότητα των λοιπών διεθνών συμβάσεων. Αρχικά η ίδια η ΕΣΔΑ προβλέπει και εισάγει έναν δικό της αυτόνομο δικαιοδοτικό μηχανισμό, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), η νομολογία του οποίου αποτελεί σημαντικό γνώμονα χάραξης πολιτικών διεθνώς. Επιπλέον, επιτρέπει, πέραν των διακρατικών, και τις ατομικές πρόσφυγες ενώπιον του ΕΔΔΑ, στις περιπτώσεις που κάποιο συμβαλλόμενο κράτος παραβεί τις υποχρεώσεις του, που πηγάζουν από τις διατάξεις της ΕΣΔΑ και των λοιπών Πρωτοκόλλων, που έχει επικυρώσει. Η έκδοση μίας καταδικαστικής απόφασης από το ΕΔΔΑ υποχρεώνει το συμβαλλόμενο κράτος, να παύσει την παραβίαση και να αποκαταστήσει τη ζημιά, που προκλήθηκε από αυτήν στους παθόντες²⁴².

Πράγματι, η ΕΣΔΑ εκτός από την κατοχύρωση αρκετών δικαιωμάτων ουσιαστικής φύσης, εγγυάται παράλληλα και την δυνατότητα, να προσφύγει ένας κράτος ή ένας ιδιώτης, μέσω του δικαιοδοτικού μηχανισμού, που η ίδια προβλέπει στην δικαιοσύνη²⁴³. Επιπλέον, η θεωρία έχει υποστηρίξει την άποψη, πως οι διατάξεις της ΕΣΔΑ διαθέτουν τριτενέργεια, ήτοι οι διατάξεις της εφαρμόζονται και στις σχέσεις, που αναπτύσσονται μεταξύ των ιδιωτών, στο μετρό και στο βαθμό, που οι εν λόγω προσβολές προερχόμενες από ιδιώτη δύναται, να θεωρηθούν συγχρόνως και κρατικές προσβολές εξαιτίας της παράλειψης του κράτους, να τις αποφύγει²⁴⁴. Πάντως, σε διεθνή πλαίσια το ζήτημα αυτό για την ανάπτυξη της τριτενέργειας δεν έχει καταστεί αντικείμενο του ΕΔΔΑ, καθώς αυτό έχει περιοριστεί στον έλεγχο της τήρησης των υποχρεώσεων των κρατών, που υπάγονται στην ΕΣΔΑ και των ατομικών προσφύγων κατά των κρατών. Επομένως, η άποψη περί ανάπτυξης τριτενέργειας δεν γίνεται καθολικά αποδεκτή μέχρι την θεμελίωση αυτής στην νομολογία του ΕΔΔΑ.

²⁴² Σισιλιανός Λ. – Α. , 2013. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων Του Ανθρώπου, ερμηνεία κατά άρθρο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σελίδα 596 επόμενα.

²⁴³ Υπόθεση IrelandvsUnitedKingdom, 18. 01. 1978, ΕΔΔΑ.

²⁴⁴ Χρυσόγονος Κ. , 2001. Ενσωμάτωση της ΕΣΔΑ στην εθνική έννομη τάξη, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 220 επόμενα.

Αναφορικά με το περιβαλλοντικό ζήτημα, η ΕΣΔΑ δεν διαθέτει μεταξύ των διατάξεων της κάποιο αντίστοιχο δικαίωμα προστασίας του περιβάλλοντος, τουλάχιστον ως αυτοτελή διάταξη. Αντίθετα, το ΕΔΑ έχει επανειλημμένως κρίνει με μια σειρά αποφάσεων, πως οι προσβολές που βάλουν κατά του περιβάλλοντος ενδέχεται, υπό προϋποθέσεις, να παραβιάζουν συγχρόνως και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Πράγματι, η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων Ανθρώπου συνέδεσε την προάσπιση του περιβάλλοντος με το δικαίωμα του σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακή ζωής (άρθρο 8 ΕΣΔΑ), με την προσβολή του περιβάλλοντος, να οδηγεί σε προσβολή και του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ. Παράλληλα, σε άλλες αποφάσεις του διαπίστωσε την στενή σχέση μεταξύ της περιβαλλοντικής υποβάθμισης και του δικαιώματος της ζωής και της ιδιοκτησίας (άρθρο 2 της ΕΣΔΑ και άρθρο 1 του 1^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της), ενώ τέλος φάνηκε να συνυφαίνει το περιβαλλοντικό αγαθό με το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης (άρθρο 10 ΕΣΔΑ). Συνεπώς, παρά την έλλειψη ενός αυτοτελούς δικαιώματος στο περιβάλλον στην ΕΣΔΑ, μέσω του δικαιοδοτικού οργάνου, που ίδια προβλέπει, το περιβάλλον προστατεύεται ερμηνευτικά, υπό το πρίσμα των λοιπών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, προσδίδοντας έτσι σε αυτά μία χροιά περιβαλλοντικής προστασίας.

ΜΕΡΟΣ Γ΄

1. Δεοντολογική Θεώρηση της συμβολής του Δημοσίου Δικαίου στην αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής κρίσης.

1.1. Εισαγωγή

Το δίκαιο του περιβάλλοντος, καθώς περιγράφεται στο δεύτερο μέρος της παρούσης εργασίας αποτελεί ένα σύνολο κανόνων μέσω των οποίων ασκείται η πολιτική της προστασίας του περιβάλλοντος. Παρόλα αυτά το περιβάλλον και κυρίως το φυσικό μέρος αυτού, έχει πλέον εισέλθει σε μια βαθιά κρίση, η αποτροπή της οποίας διαφαίνεται δύσκολη.

Η περιβαλλοντική κρίση σήμερα εντείνεται όλο και περισσότερο, οι δε προβλέψεις των προς τούτο ειδικών επιστημόνων, είναι δυσοίωνες.

Οι συνεχώς αυξανόμενοι καύσωνες τόσο σε διάρκεια όσο και σε ένταση οδηγούν στην ερημοποίηση ορισμένων περιοχών του πλανήτη συμπεριλαμβανομένης και της χώρας μας, ενώ οι πυρκαγιές κατακαίγουν όλο και συνεχώς περισσότερα δέντρα.

Τα πλημμυρικά φαινόμενα είναι όλο πιο συχνά και πιο έντονα, με όλο και πιο επώδυνες καταστροφικές συνέπειες για την οικονομία και την κοινωνία, ενώ οι θάνατοι από τις φυσικές καταστροφές αυξάνονται όλο και περισσότερο.

Από την άλλη πλευρά οι επιχειρήσεις του βιομηχανικού κλάδου, οι μεταφορές, και γενικότερα το σύνολο των αναγκαίων καθημερινών δράσεων των πολιτών, κυρίως των αναπτυγμένων χωρών, συμβάλλουν όλο και περισσότερο στην αύξηση των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου, που είναι η κύρια αιτία της κλιματικής κρίσης.

Εν μέσω αυτών των συνθηκών, το δίκαιο του περιβάλλοντος, μέσω του οποίου εφαρμόζονται οι πολιτικές της ανάσχεσης της κλιματικής κρίσης, καθώς αυτό έχει διαμορφωθεί έως σήμερα, διαφαίνεται αδύναμο να αποτρέψει την

καταστροφική²⁴⁵ πορεία του κλίματος. Κατά συνέπεια αυτό πρέπει να αναμορφωθεί στη βάση άλλων πιο καινοτόμων πολιτικών, οι οποίες θα έχουν πιο αποτελεσματική συμβολή στην προστασία του περιβάλλοντος.

Για το σκοπό αυτό απαιτείται μια σειρά νέων θεσμικών εργαλείων μέσω των οποίων θα αναπτύσσονται οι αντίστοιχες πολιτικές μέσω των οποίων θα περιορίζονται πιο δραστικά οι κάθε είδους ρυπογόνες διεργασίες του κοινωνικοοικονομικού μέρους του περιβάλλοντος.

Η αμεσότητα και το επείγον της λήψης δραστικών μέτρων για την αποτροπή της κλιματικής κατάρρευσης²⁴⁶ και η ανάπτυξη μιας σειράς νέων και περισσότερο αυστηρών πολιτικών, το σύνολο των οποίων θα κατευθύνουν και θα επιβάλουν οι κανόνες του δικαίου του περιβάλλοντος, αποτελεί σήμερα μια επιβεβλημένη αναγκαιότητα η οποία πρέπει να υλοποιηθεί άμεσα σε παγκόσμιο επίπεδο.

Με δεδομένο ότι το φυσικό περιβάλλον είναι ο χώρος εντός του οποίου λειτουργεί το σύνολο των διεργασιών της ζωής ως μιας πολύπλοκης σύνθεσης της ύλης των έμβιων όντων. Η εν λόγω σύνθεση των λειτουργιών της ζωής προϋποθέτει ένα αντίστοιχο σύνολο ισορροπιών η διαταραχή των οποίων έφερε ως πρώτιστη αναγκαιότητα την ανάπτυξη της περιβαλλοντικής και της οικολογικής επιστήμης.

Η περιβαλλοντική και η οικολογική επιστήμη δεν υποκαθιστούν τις άλλες επιστήμες, αλλά χρησιμοποιούν τα συναφή με το αντικείμενο των, τεκμηριωμένα συμπεράσματα και πορίσματα των άλλων επιστημών, για την

²⁴⁵ Η κλιματική κατάρρευση άρχισε», υπογραμμίζει σήμερα ο γενικός γραμματέας του Ο.Η.Ε Αντόνιο Γκουτέρες, σε ανακοίνωση που εξέδωσε αντιδρώντας στην ανακοίνωση για το παγκόσμιο ρεκόρ υψηλών θερμοκρασιών που καταγράφηκε στη διάρκεια του περασμένου καλοκαιριού στο βόρειο ημισφαίριο. «Οι επιστήμονες έχουν προειδοποιήσει εδώ και καιρό εναντίον των συνεπειών της εξάρτησής μας από τα ορυκτά καύσιμα», πρόσθεσε. «Το κλίμα μας καταρρέει πιο γρήγορα απ' αυτό που θα μπορούσαμε να αντιμετωπίσουμε, με ακραία μετεωρολογικά φαινόμενα τα οποία πλήττουν όλες τις γωνίες του πλανήτη». Καθημερινή 6-9-2023.

²⁴⁶ Η πρόσφατη ανακοίνωση του ΟΗΕ αναφέρει «Η κλιματική κατάρρευση άρχισε, καθώς υπογραμμίζει ο γενικός γραμματέας του ΟΗΕ Αντόνιο Γκουτέρες σε ανακοίνωση που εξέδωσε αντιδρώντας στην ανακοίνωση για το παγκόσμιο ρεκόρ υψηλών θερμοκρασιών που καταγράφηκε στη διάρκεια του καλοκαιριού στο βόρειο ημισφαίριο. «Οι επιστήμονες έχουν προειδοποιήσει εδώ και καιρό εναντίον των συνεπειών της εξάρτησής μας από τα ορυκτά καύσιμα», πρόσθεσε. «Το κλίμα μας καταρρέει πιο γρήγορα απ' αυτό που θα μπορούσαμε να αντιμετωπίσουμε, με ακραία μετεωρολογικά φαινόμενα τα οποία πλήττουν όλες τις γωνίες του πλανήτη».

επίτευξη των ωφέλιμων και ισόρροπων συνθηκών οι οποίες συμβάλλουν στην υποστήριξη της ζωής στον πλανήτη μας.

Υπό την οπτική αυτή έχει αναπτυχθεί ένα δεοντολογικό πλαίσιο με βάση το οποίο το σύνολο των επιστημών και της τεχνολογίας να λαμβάνουν υπόψη τους τον περιβάλλον και την οικολογία. Κυρίαρχο ρόλο σε αυτό έχει η νομική επιστήμη, κυρίως σε ότι αφορά τη θέσπιση κανόνων δικαίου οι οποίοι θα αντλούν το δεοντολογικό τους χαρακτήρα από τις επιταγές της περιβαλλοντικής και της οικολογικής επιστήμης.

Μια σειρά δεοντολογικού χαρακτήρα θεσμικών παρεμβάσεων, ως προς τις αρχές της οικολογίας και του περιβάλλοντος, είναι η συμμόρφωση προς τα οικολογικά προγράμματα²⁴⁷ (eco-schemes) μιας σειρά δραστηριοτήτων του οικονομικού κύκλου.

Οι παρεμβάσεις της νομοθεσίας, προερχόμενες κυρίως από την Ευρωπαϊκή Ένωση εμπεριέχουν ήδη τον έντονο δεοντολογικό χαρακτήρα της νομολογίας που πρέπει να εφαρμόσουν οι εθνικές κυβερνήσεις των χωρών μελών.

Η εφαρμογή των αρχών της επιστήμης του περιβάλλοντος και της οικολογίας, η οποία αποσκοπεί στην προστασία του περιβάλλοντος, έχει ως βάση τη δεοντολογική επιταγή μιας σειράς τεκμηριωμένων επιστημονικά ερευνητικών αποτελεσμάτων, η επιτυχία των οποίων εξαρτάτε από το κατάλληλα προσαρμοσμένο στις εν λόγω επιταγές θεσμικό πλαίσιο.

Με λίγα λόγια το νομικό πλαίσιο του δικαίου του περιβάλλοντος έχει ως ενδογενές στοιχείο τη θεσμική δεοντολογία η οποία συνιστά την προτροπή του για την εφαρμογή των επιστημονικών καινοτομιών για την προστασία του περιβάλλοντος.

Το σύνολο των επιστημονικά τεκμηριωμένων αρχών, μέσω των οποίων γίνεται η προστασία του περιβάλλοντος μέσω της διατήρησης των ισόρροπων

²⁴⁷ Υπουργική Απόφαση Αριθμ. 1384/190515/2023 ΦΕΚ 3946/Β/19-6-2023 Καθορισμός θεσμικού πλαισίου εφαρμογής των παρεμβάσεων του άρθρου 31 «Προγράμματα για το κλίμα, το περιβάλλον και την καλή διαβίωση των ζώων» του Καν. (ΕΕ) 2021/2115 Π1-31.3, Π1-31.4, Π1-31.8 και Π1-31.10 καλούμενων «οικολογικά προγράμματα» (eco-schemes), του Στρατηγικού Σχεδίου (ΣΣ) Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) της Ελλάδας 2023-2027.

λειτουργιών των τριών μερών²⁴⁸ του περιβάλλοντος, καθορίζει παράλληλα το πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης.

Κατά άμεση συνέπεια, το θεσμικό πλαίσιο υπό τη δεοντολογική του θεώρηση, αποτελεί τη βάση της εφαρμογής των κατάλληλων αρχών και κανόνων οι οποίοι θα ορίζονται με σαφήνεια από τις νομοθετικές αρχές και θα περικλείουν ανά περίπτωση εφαρμογής τους στόχους της αειφόρου ανάπτυξης.

Οι εν λόγω στόχοι σχετίζονται με ένα αναπτυξιακό πλαίσιο το οποίο θα παρέχει ευημερία στους πολίτες χωρίς να επιφέρει αρνητικές επιρροές στο φυσικό περιβάλλον. Στην ουσία το δίκαιο του περιβάλλοντος πρέπει να υποστηρίζει ένα σύστημα ανάπτυξης το οποίο θα προσδίδει ευημερία στους πολίτες αλλά παράλληλα θα παρέχει και θετική επιρροή στο φυσικό περιβάλλον.

Συνεπώς οι κανόνες και οι αρχές της αειφόρου ανάπτυξης πρέπει να είναι ο οδηγός της πορείας του δικαίου του περιβάλλοντος υπό το πρίσμα της δεοντολογικής του αρχής.

1.2. Η δημιουργία νέου θεσμικού πλαισίου αειφόρων δράσεων και το περιβαλλοντικό δίκαιο υπό τη δεοντολογική θεώρηση.

Οι τρεις επιμέρους ενέργειες και δράσεις μέσω των οποίων το σύνολο των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων του οικονομικού και του κοινωνικού μέρους του περιβάλλοντος, επιδρά αρνητικά επί του φυσικού περιβάλλοντος είναι:

A) Οι εκπομπές των αερίων του θερμοκηπίου και των λοιπών αερίων, καθώς αυτά παρουσιάζονται μέσω των *Λογαριασμών των Αερίων Ρύπων (Air Emission Accounts)*

B) Η παραγωγή στερεών και υγρών αποβλήτων που παρουσιάζονται μέσω των *Στατιστικών των Αποβλήτων (Waste Statistics)*

Γ) Οι απολήψεις υλικών από το φυσικό περιβάλλον καθώς αυτά παρουσιάζονται στους *Λογαριασμούς Ροής Υλικών (Material Flow Accounts)*

²⁴⁸ Τα τρία επί μέρους τμήματα του περιβάλλοντος είναι το Φυσικό περιβάλλον, το Οικονομικό και το Κοινωνικό περιβάλλον. Περισσότερα στο πρώτο κεφάλαιο σελ. 29.

Είναι προφανές ότι η προστασία του περιβάλλοντος, με το πέρασμα από την κλιματική μεταβολή στην κλιματική κρίση, απαιτεί ένα νέο θεσμικό πλαίσιο προσαρμοσμένο στις νέες απαιτήσεις που δημιουργούνται.

Με βάση τις ανωτέρω ομαδοποιήσεις, το νέο θεσμικό πλαίσιο πρέπει να προσαρμοστεί κατάλληλα ώστε να υλοποιήσει το σύνολο των αναγκών λειτουργιών εντός του κοινωνικοοικονομικού γίνεσθαι, ώστε αυτό να είναι ικανό να αποτρέψει και σταδιακά να εξαλείψει όλες τις ανθρωπογενείς δραστηριότητες οι οποίες επιφέρουν, αφενός με οιονδήποτε τρόπο αρνητικές επιρροές στο φυσικό περιβάλλον και αφετέρου να επιβάλλει τις κατάλληλες πολιτικές σταδιακής επαύξησης των θετικών επιρροών σε αυτό από τις αντίστοιχες ανθρωπογενείς δραστηριότητες.

Εντός του ανωτέρου πλαισίου το δίκαιο του περιβάλλοντος υπό την δεοντολογική του μορφή πρέπει, να είναι οριοθετημένο και θεσμικά δεσμευμένο σε ένα ορθολογιστικό σκεπτικό το οποίο έχει δύο βασικά πεδία αναφοράς με αντίστοιχους στόχους:

α) Ο πρώτος στόχος αφορά τις σταδιακές μειώσεις των επιβλαβών αποτελεσμάτων, τα οποία προέρχονται από μια εκτενή σειρά ανθρωπογενών δράσεων και ασκούν αρνητική επιρροή επί του φυσικού περιβάλλοντος μετατρέποντας κυρίως την ανισορροπία των λειτουργιών του κλίματος .

β) Ο δεύτερος στόχος είναι η προώθηση των δράσεων μέσω των οποίων θα μειώνονται βαθμιαία οι αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις και σταδιακά θα οδηγούνται στην εξάλειψη.

Το ανωτέρω διπολικό πλαίσιο καθορίζει τη θέση του περιβαλλοντικού δικαίου υπό τη δεοντολογική του θεώρηση. Η εν λόγω θέση για να καταστεί επαρκής επιβάλλεται να αντιμετωπίσει όλες εκείνες τις δράσεις οι οποίες καθ' οιονδήποτε τρόπο επιφέρουν αρνητικές επιρροές στο φυσικό περιβάλλον και να προωθήσει τις αντίστοιχες που επιφέρουν τις θετικές.

Με σκοπό την επιτυχή έκβαση του περιβαλλοντικού δικαίου, θεωρουμένου από την δεοντολογική του σκοπιά, αυτό πρέπει να αποκτήσει μια ισχυρή ευελιξία ώστε να έχει τη δέουσα ανά περίπτωση διεισδυτικότητα και την ανάλογη ταχύτητα αναπροσαρμογής του στις εξελίξεις της τεχνολογίας και των αναγκών καινοτομιών που οι επιστημονικές μελέτες και οι τεχνικές ανά περίπτωση θα προτείνουν στη μάχη κατά της κλιματικής κατάρρευσης.

Συνεπώς κατ' αντιστοιχία με την κάθε επιμέρους περίπτωση αρνητικής επιρροής επί του φυσικού περιβάλλοντος, το δίκαιο του περιβάλλοντος από τη δεοντολογική του πρακτική θα αποσκοπεί να τη μειώνει με τον πλέον προσιτό τρόπο και σταδιακά να την εξαλείφει.

Το νέο θεσμικό πλαίσιο θα επιβάλλει, με κάθε θεσμικά εφικτό τρόπο, τη μείωση των κάθε είδους αρνητικών επιρροών, επί των κάθε είδους αντίστοιχων εκροών προς το φυσικό περιβάλλον από το κοινωνικοοικονομικό μέρος αυτού.

Η εν λόγω θεσμική προσαρμογή θα συμπεριλαμβάνει το εθνικό και το διεθνές δίκαιο και να θέτει ένα νέο πλαίσιο για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.

Επιπλέον το νέο θεσμικό πλαίσιο, θα δημιουργήσει σταδιακά μια νέα κλιματική συμπεριφορά μέσω της οποίας θα δημιουργηθεί μια νέα κλιματική συνείδηση τόσο από την πλευρά των παραγωγών όσο και των καταναλωτών, των κρατικών φορέων και των πολιτών.

Ένα ακόμη στοιχείο που θα προκύψει, ως άμεσο αποτέλεσμα της συνειδησιακής ιδιότητας, είναι η ανάπτυξη της περιβαλλοντικής ηθικής, η οποία ως κοινωνική αντίληψη είναι απολύτως αναγκαία για την προστασία του περιβάλλοντος.

Για να είναι αποτελεσματικό το νέο θεσμικό πλαίσιο, βασικός άξονας της δεοντολογίας του πρέπει να είναι η αυστηρή προσαρμογή στις αρχές της αειφόρου²⁴⁹ ανάπτυξης (sustainable development) καθώς αυτές ορίζονται από τους διεθνείς οργανισμούς και κυρίως τον ΟΗΕ.²⁵⁰

Οι αρχές της αειφόρου ανάπτυξης θα πρέπει να αποτελέσουν το βασικό δομικό στοιχείο του νέου θεσμικού πλαισίου για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.

Η διεργασία της ενσωμάτωσης των αρχών της αειφόρου ανάπτυξης καθώς αυτή ορίζετε από τις βασικές της αρχές, στο θεσμικό πλαίσιο της χώρας μας

²⁴⁹ Με τον όρο αειφόρος ανάπτυξη (Sustainable Development) εννοούμε το είδος της οικονομικής ανάπτυξης το οποίο λαμβάνει υπόψη του την την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.

²⁵⁰ Το Σεπτέμβριο του 2015, ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών ανακοίνωσε την ατζέντα με τους στόχους για την βιώσιμη ανάπτυξη μέχρι το 2030. Το πλαίσιο αυτό συμπεριλαμβάνει έναν κατάλογο 17 στόχων (Sustainable Development Goals SDGs) οι οποίοι αποτελούν το γενικό πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης. Οι εν λόγω στόχοι αποσκοπούν στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και στη μείωση της φτώχειας.

είναι η πρώτιστη αναγκαιότητα για την πορεία προς την αποτροπή της κλιματικής κρίσης.

Στο 24^ο άρθρο του Συντάγματος γίνεται μνεία για την αειφόρο ανάπτυξη και διατυπώνεται η αναφορά, ότι το Κράτος έχει την υποχρέωση της διαφύλαξης του περιβάλλοντος με βάση της αρχές της αειφορίας.

Στην προκειμένη περίπτωση, η εφαρμογή της συνταγματικής προτροπής δεν έχει εισαχθεί και συνεπώς δεν έχει εφαρμοστεί στο πλήρες το πλαίσιο των αρχών της αειφόρου ανάπτυξης από το θεσμικό πλαίσιο της χώρας μας.

Σε παρόμοια κατάσταση βρίσκεται και η διεθνής κοινότητα, παρότι τα Ηνωμένα Έθνη, ο ΟΟΣΑ η ΕΕ και άλλοι διεθνείς οργανισμοί έχουν αναπτύξει και προτείνει τα δικά τους προγράμματα για τη βιώσιμη ανάπτυξη με περισσότερη ή λιγότερη επιτυχία, καθώς όλη η ανθρωπότητα βρίσκεται ακόμα σε αναζήτηση του ορθού τρόπου υλοποίησής τους. Ενός τρόπου που, ούτως ή άλλως, διαφοροποιείται από περιοχή σε περιοχή και από κράτος σε κράτος, ανάλογα με τα ιδιαίτερα γεωφυσικά, οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του καθενός και το επίπεδο ανάπτυξής των.

Οι στόχοι της βιώσιμης ανάπτυξης (SDGs), γνωστοί και ως παγκόσμιοι στόχοι, εφαρμόστηκαν από τα Ηνωμένα Έθνη το 2015 ως καθολική προσπάθεια, με στόχο τον τερματισμό της φτώχειας και την προστασία του πλανήτη αποδείχθηκαν αναποτελεσματικοί σε ότι αφορά τη συγκράτηση των φαινομένων τόσο της κλιματικής κρίσης όσο και των συνθηκών οι οποίες σχετίζονται με τις γενικότερες διακηρύξεις, οι οποίες αφορούν το κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον.

Η σύγκριση των διακηρύξεων της Agendas 2030 με την κατάσταση του κόσμου μας σήμερα, οκτώ χρόνια μετά, δείχνει το μέγεθος της αποτυχίας των πολιτικών σε όλα τα επίπεδα της άσκησης των για την προστασία του περιβάλλοντος.

Οι συγκεκριμένες διακηρύξεις συμπεριλαμβάνονται στην Agenda 2030 η οποία έχει θέσει πολύ ψηλά τον πήχη σε ότι αφορά την υλοποίηση της παγκόσμιας ευημερίας.

Οι εν λόγω διακηρύξεις αφορούν τους παρακάτω στόχους:

Όλοι άνθρωποι να απολαμβάνουν συνθήκες ειρήνης και ευημερίας.

Οι χώρες στο πλαίσιο του Ο.Η.Ε. έχουν συμφωνήσει στο να δοθεί σημαντική προτεραιότητα στην πρόοδο των χωρών του τρίτου κόσμου.

Στο γενικότερο πλαίσιο των στόχων για την αειφόρο ανάπτυξη καθώς αυτοί παρουσιάζονται στην Έκθεση παρακολούθησης σχετικά με την πρόοδο επί των Στόχων της Αειφόρου ανάπτυξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση²⁵¹-(Monitoring Report on Progress Towards the Sustainable Development Goals in the European Union), συμπεριλαμβάνονται και μια σειρά κοινωνικών και οικονομικών μεταβλητών μέσω των οποίων επιτυγχάνετε η άνοδος της ευημερίας των πολιτών.

Μεταξύ των στόχων αυτών συμπεριλαμβάνονται ο τερματισμός της πείνας η εξάλειψη των πανδημιών και του AIDS, οι διακρίσεις σε βάρος των γυναικών.

Η έκθεση αναφέρει συγκεκριμένα:

«Δεσμευόμαστε, μεταξύ του παρόντος²⁵² και του 2030, να εξαλείψουμε την φτώχεια και την πείνα παντού, να καταπολεμήσουμε τις ανισότητες μεταξύ ιδίων και διαφορετικών κρατών, να χτίσουμε ειρηνικές, ακριβείς και συμπεριληπτικές κοινωνίες, να προστατέψουμε τα ανθρώπινα δικαιώματα και να προωθήσουμε την ισότητα των φύλλων, καθώς και την ενδυνάμωση των γυναικών και κοριτσιών και να διασφαλίσουμε την συνεχιζόμενη προστασία του πλανήτη και των φυσικών του πόρων.

Δεσμευόμαστε επίσης να δημιουργήσουμε συνθήκες βιώσιμες και διαρκούς οικονομικής ανάπτυξης, ευημερίας και αξιοπρεπούς εργασίας για όλους, λαμβάνοντας υπόψη τα διαφορετικά εθνικά επίπεδα ανάπτυξης και των δυνατοτήτων των επί μέρους χωρών».

Η ατζέντα αποτελεί συνέχεια μετά την επιτυχία του προηγούμενου προγράμματος «Millennium Development Goals» του Ο.Η.Ε., το οποίο αποτελούσε τον σχεδιασμό φιλόδοξων στόχων, που αφορούσαν κυρίως την μείωση της φτώχειας.

²⁵¹ Sustainable Development Goals in the European Union - Monitoring Report on Progress Towards the SDGs in an EU context. <http://ec.europa.eu/eurostat/>

²⁵² Η Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, οι 17 Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης και οι 169 επιμέρους στόχοι υιοθετήθηκαν στο πλαίσιο της 70ής Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, στις 25 Σεπτεμβρίου 2015, με την Απόφαση «Μετασχηματίζοντας τον Κόσμο μας: Η Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη» (A/RES/70/1).

Η ατζέντα 2030 θέτει 17 στόχους οι οποίοι εμπεριέχουν 169 επιμέρους υπο-στόχους τους οποίους αποδέχθηκαν οι περισσότερες χώρες του κόσμου μεταξύ των οποίων κι η χώρα μας.

Στην ουσία η Ατζέντα 2030 αποτελεί μια συμφωνία παγκόσμιας εμβέλειας και έχει γίνει από τον ΟΗΕ και είναι ένα σχέδιο δράσης το οποίο αποτελείτε από 5 βασικούς παράγοντες.

Αυτοί είναι: ο Άνθρωπος, ο Πλανήτης, η Ευημερία, Η Ειρήνη, και η Εταιρική Σχέση.

Οι στόχοι της ατζέντας αποτελούν το βασικό πλαίσιο για την υλοποίηση των κατάλληλων πολιτικών με σκοπό την επίτευξη ενός ευημερούντος κόσμου.

Οι βασικότεροι από αυτούς είναι:

Η αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης, η εξάλειψη της πείνας και της φτώχειας, η μείωση των ανισοτήτων και η προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η πραγματική δικαιοσύνη και η κοινωνική συνοχή, η ανάπτυξη και η ίση συμμετοχή στα αποτελέσματα της και η εξάλειψη του κοινωνικού αποκλεισμού. Συνοπτικά οι στόχοι της ατζέντας 2030 παρουσιάζονται στη παρακάτω εικόνα.

Η παρουσίαση των 17 στόχων από την έκδοση της EUROSTAT με τίτλο “Sustainable Development Goals in the European Union - Monitoring Report on Progress Towards the SDGs in an EU context”

1.3. Το δίκαιο του περιβάλλοντος στο πλαίσιο της ατζέντας 2030

Οι στόχοι της ατζέντας 2030 καθώς έχει προαναφερθεί έχουν γίνει αποδεκτοί από τη χώρα μας και από όλες τις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η υλοποίηση των εν λόγω στόχων αποτελεί το βασικό στοιχείο για την ευημερία των πολιτών της χώρας μας και κατά συνέπεια το καλό επίπεδο της επίδοσης των, πρέπει να αποτελεί το πρώτιστο στοιχείο που θα πρέπει να έχει ως κατευθυντήρια αρχή το δίκαιο του περιβάλλοντος υπό τη δεοντολογική του υπόσταση.

Οι 17 στόχοι και οι 169 υποστόχοι του γενικού πλαισίου της ατζέντας 2030 αποτελούν τον οδικό χάρτη για ένα καλύτερο ειρηνικό και βιώσιμο μέλλον για τον πλανήτη μας και για τη χώρα μας, αλλά ταυτόχρονα αποτελούν και μια πρόκληση για την προσαρμογή των ήδη υπαρκτών κανόνων δικαίου για το περιβάλλον καθώς και τη δημιουργία νέων και πρωτοπόρων, οι οποίοι θα στοχεύουν στην έμπρακτη εφαρμογή των επιδιώξεων του κάθε στόχου.

Το δίκαιο του περιβάλλοντος ως το βασικότερο στοιχείο του δημοσίου δικαίου, μέσω των 17 στόχων και των 169 υποστόχων της ατζέντας 2030, αποκτά πλέον τον κορυφαίο ρόλο στην εμπέδωση της πραγματικής αειφόρου ανάπτυξης και της πραγματικής ευημερίας των πολιτών της χώρας μας καθότι αυτή έχει αποδεχθεί τους εν λόγω στόχους.

Η εφαρμογή των δεικτών της ατζέντας 2030 προσδίδει ως άμεση και επιβεβλημένη συνέπεια το δεοντολογικό χαρακτήρα του δικαίου του περιβάλλοντος. Με βάση την εν λόγω αρχή επιβάλλεται να νομοθετούν οι ασκούντες τη νομοθετική εξουσία.

Το δεοντολογικό χαρακτήρα του δικαίου του περιβάλλοντος τον επιβάλλει το ανθρωπιστικό περιεχόμενο των στόχων της ατζέντας 2030 το οποίο αποτελεί το βασικό στοιχείο της αναφοράς τους. Κατά συνέπεια και το ανθρωπιστικό στοιχείο αποτελεί έναν επιπλέον ισχυρό παράγοντα στη δεοντολογία του εν λόγω δικαίου.

Η εξάλειψη της φτώχειας με παράλληλες στρατηγικές που βελτιώνουν την υγεία και την εκπαίδευση, η μείωση των ανισοτήτων μέσω της αειφόρου ανάπτυξης, η αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης, η ισότητα των δύο φύλων, η διατροφική ασφάλεια, η πρόσβαση όλων σε καθαρό νερό ο περιορισμός της εξάπλωσης

των μεταδοτικών ασθενειών, εμπεριέχουν μια ολιστικού χαρακτήρα δεοντολογία την οποία το δίκαιο του περιβάλλοντος πρέπει να τη θεωρεί ως επιβεβλημένο αυτοσκοπό.

1.4. Η συμβολή των καινοτομιών και του εκσυγχρονισμού.

Η συμβολή των καινοτομιών και του εκσυγχρονισμού, εφόσον αυτή στηρίζεται στις αρχές της αειφορίας, έχει σημαντικό ρόλο στην μείωση των αρνητικών επιρροών στο φυσικό περιβάλλον, οι οποίες προέρχονται από τη λειτουργία κάθε παραγωγικής και καταναλωτικής διεργασίας εντός της οικονομίας.

Η σύζευξη της καινοτομίας και της τεχνολογίας και η ενσωμάτωση των σε ένα εκσυγχρονιστικό πλαίσιο το οποίο πρέπει απαραίτητα να συμπεριλαμβάνει το σύνολο των αρχών της αειφορίας είναι η πρώτη και αναγκαία καινοτομία την οποία πρέπει να ενσωματώσει το νέο αναθεωρημένο θεσμικό πλαίσιο της χώρας, ώστε αυτό να καταστεί ικανό να αποτρέψει την κλιματική κρίση.

Η μέχρι σήμερα πρακτική στο πλαίσιο της οικονομικής ανάπτυξης και της τεχνολογίας- καινοτομίας παρότι στα σχετικά προγράμματα υπήρξαν οι σχετικές αναφορές για την περιβαλλοντική προστασία αυτές έχουν αποδειχθεί αδύναμες να ανατρέψουν την κλιματική αλλαγή.

Σε ότι αφορά τη χώρα μας η μελέτη του Οργανισμού Έρευνας και Ανάλυσης²⁵³ με τίτλο «Η Ελλάδα που Μαθαίνει, Ερευνά, Καινοτομεί και Επιχειρεί: Μια Ενοποιημένη Συστημική Στρατηγική με Επίκεντρο την Καινοτομία και τη Γνώση και ένα Πλαίσιο για την Υλοποίησή της» στο εισαγωγικό μέρος με τίτλο *Επιτελική Σύνοψη* αναφέρει ότι: «Το κεντρικό ζητούμενο για τη χώρα μας στη δεκαετία του 2020, μετά από δέκα χρόνια βαθιάς οικονομικής κρίσης, αλλά και εν μέσω της κρίσης της πανδημίας Covid-19, είναι η ουσιαστική βελτίωση της θέσης του Ελληνικού παραγωγικού/επιχειρηματικού συστήματος στον τεχνολογικά, γεωπολιτικά και παραγωγικά εξελισσόμενο διεθνή καταμερισμό εργασίας. Η εξέλιξη της πανδημίας, παρά τη σημαντική και πρωτοφανή πρόοδο που διαπιστώνεται στο πεδίο της ανάπτυξης εμβολίων, έχει διαμορφώσει

²⁵³ Η εν λόγω μελέτη έγινε το Φεβρουάριο του 2021 από τον Οργανισμό Έρευνας και Ανάλυσης **διαΝΕΟσις**.

συνθήκες μεγάλης αβεβαιότητας και έχει ως επακόλουθο μια ύφεση αγνώστου μεγέθους και χρονικής διάρκειας, με πολύ αρνητικές συνέπειες για την παραγωγή, την απασχόληση και την οικονομική και κοινωνική συνοχή. Για την επίτευξη του φιλόδοξου αυτού στρατηγικού στόχου, στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας αναδεικνύεται ως επείγουσα εθνική προτεραιότητα η διαμόρφωση –και προπαντός η συστηματική υλοποίηση– μιας ολιστικής και ενοποιημένης αναπτυξιακής στρατηγικής, με επίκεντρο την καινοτομία και τη γνώση».

Ο ενοποιητικός χαρακτήρας μιας τέτοιας στρατηγικής συνίσταται στον σχεδιασμό και την υλοποίηση δημόσιων πολιτικών, που θα πρέπει να στοχεύουν όχι μόνο στην ενδυνάμωση της λειτουργίας καθενός από τους βασικούς άξονες του τετραγώνου της ανάπτυξης της οικονομίας της γνώσης - δηλαδή της Έρευνας και Τεχνολογικής Ανάπτυξης, της Καινοτομίας, της καινοτόμου Επιχειρηματικότητας εντάσεως Γνώσης και της Οικοδόμησης ικανοτήτων και δεξιοτήτων (competence building) - αλλά και της μεταξύ τους διασύνδεσης και συνέργειας με στόχο το μέγιστο δυνατό θετικό αποτέλεσμα για την οικονομία και την κοινωνία. Με την προσέγγιση αυτή, η εστίαση της ανάλυσης και της διαμόρφωσης της στρατηγικής και των αντίστοιχων πολιτικών επεκτείνεται από τα επιμέρους συστήματα (έρευνας, καινοτομίας, επιχειρηματικότητας, competence building) στο ενοποιημένο και διασυνδεδεμένο οικοσύστημα - που ξεκινάει από την έρευνα και καταλήγει στην ανάπτυξη παραγωγικών/επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, αλλά και δημόσιων λειτουργιών, που χαρακτηρίζονται από την ένταση γνώσης και τον καινοτόμο χαρακτήρα τους (Σχήμα 0.1). Άλλωστε και το Εθνικό Συμβούλιο Έρευνας, Τεχνολογίας και Καινοτομίας (ΕΣΕΤΕΚ) έθεσε ως κεντρικό στόχο «τον σχεδιασμό ενός συνεχούς και διαδραστικού οικοσυστήματος από την Έρευνα μέχρι την Καινοτομία και την Επιχειρηματικότητα.»

Η διασύνδεση όλων των επί μέρους κλάδων και τομέων της Ελληνικής οικονομίας για να λειτουργήσουν ως ένα ενιαίο και διαδραστικό οικοσύστημα το οποίο θα στοχεύει στην αποτροπή της περαιτέρω επιδείνωσης της κλιματικής κρίσης εκτός του συντονιστικού του χαρακτήρα απαιτεί πρωτίστως και μια νέα και καινοτόμα θεσμική βάση με τον αντίστοιχο ανά περίπτωση δεοντολογικό προσδιορισμό και εκτεταμένη δυναμική στόχευση.

Η εν λόγω διεργασία απαιτεί και ένα αντίστοιχο δεοντολογικά δομημένο θεσμικό πλαίσιο το οποίο θα θέτει μια σειρά πιο αυστηρών κριτηρίων και ορίων σε ότι αφορά:

α) Τις εκροές -αποθέσεις- των ρυπογόνων ουσιών από το κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον προς το φυσικό.

β) Τον περιορισμό του αλόγιστου τρόπου απόληψης των φυσικών πόρων από το φυσικό περιβάλλον προς το οικονομικό και το κοινωνικό αντίστοιχα

1.5. Η ορθολογιστική διαχείριση των περιβαλλοντικών καινοτομιών και του εκσυγχρονισμού και η δεοντολογική προσαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου.

Με σκοπό την αποτροπή και τη σταδιακή μείωση των διεργασιών του κοινωνικοοικονομικού μέρους του περιβάλλοντος, εξ αιτίας των οποίων δημιουργούνται και διαχέονται προς το αντίστοιχο φυσικό, τα διάφορων ειδών απόβλητα, τα οποία αποδεδειγμένα συμβάλουν στην κλιματική αλλαγή, η επιστημονική κοινότητα έχει τεκμηριωμένα εισηγηθεί για την κάθε κατηγορία αυτών, μια σειρά τεχνικών διεργασιών, μέσω των θα γίνει η σταδιακή²⁵⁴ μείωση των εν λόγω κοινωνικοοικονομικών διεργασιών με σκοπό την πλήρη εξάλειψη των.

Οι ως άνω τεχνικές, έχουν αναπτυχθεί ανά είδος αποβλήτου το οποίο συμβάλει στην περιβαλλοντική μεταβολή, συνεπώς και το περιβαλλοντικό δίκαιο υπό τη δεοντολογική θεώρηση για να είναι αποτελεσματικό πρέπει το περιεχόμενο και οι διατάξεις του να προσαρμοστούν αντίστοιχα.

²⁵⁴ Στην πρόσφατη COP28 στο Ντουμπάι οι χώρες της ΕΕ έθεσε ως στόχο μηδενικών εκπομπών CO₂ το 2050 ενώ οι άλλες χώρες το 2060 εκτός από την Ινδία που πρότεινε το 2070.

Σύνοψη-Συμπεράσματα

- Ο άνθρωπος από την πρώτη στιγμή της ύπαρξης του στον πλανήτη μέχρι και σήμερα διαβιούσε και αναπτυσσόταν αξιοποιώντας το περιβάλλον του. Πράγματι, καθίσταται πολύ δύσκολο να φανταστεί κανείς την ανθρωπότητα αποσυνδεδεμένη από το φυσικό της περιβάλλον, καθώς η στενή σχέση επηρεασμού των δύο αυτών οντοτήτων είναι αμφίδρομη και αναπόσπαστη.
- Η εξέλιξη, όμως, του ανθρώπου τον έφερε αντιμέτωπο με μία έντονη αντιπαράθεσή του με το περιβάλλον, καθώς πλέον, από την βιομηχανική επανάσταση και έπειτα, η επέμβαση του ανθρώπου πάνω στη φύση απέκτησε μία δραματική τροπή, που επέφερε σοβαρές διαταραχές στην φύση κλονίζοντας σθεναρά τις ισορροπίες της. Πιο συγκεκριμένα, ο άνθρωπος διεξήγαγε επέμβαση στη φύση άκριτα και σε μεγάλο βαθμό, οδηγώντας σε ρύπανση και καταστροφές, που πολλές φορές ήταν μη επανορθώσιμες. Ωστόσο, τα σημαντικά αποτελέσματα των επεμβάσεων αυτών δεν άργησαν να φανούν και η παγκόσμια κοινωνία κλήθηκε να λάβει σοβαρές αποφάσεις για το μέλλον τόσο του περιβάλλοντος όσο και της ίδιας της ανθρωπότητας.
- Στα πλαίσια αυτά, τα νομικά συστήματα τόσο των κρατών όσο και των συλλογικών οντοτήτων, όπως αυτά των διεθνών οργανισμών, προέβησαν στην λήψη αρχικά μη δεσμευτικών αποφάσεων, οι οποίες όμως με την πάροδο των χρόνων τράπηκαν γρήγορα σε δεσμευτικά μέτρα και εξειδικευμένους στόχους, με σκοπό την προάσπιση του περιβάλλοντος από άκριτες επεμβάσεις και ρυπογόνες δραστηριότητες. Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα καταδεικνύοντας την πρωτοπορία της, ευθύς αμέσως δεσμεύτηκε επί αυστηρών και συγκεκριμένων στόχων περιβαλλοντικής πολιτικής, πολλές φορές δε ακόμα πιο αυστηρών από εκείνους, που έθεταν οι διεθνείς της δεσμεύσεις. Το περιβαλλοντικό δικαίωμα αναγνωρίστηκε και από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ως σύμφυτο του δικαιώματος στη ζωή, στην υγεία και στην ιδιοκτησία, οδηγώντας έτσι σε ερμηνείες και στη

δημιουργία μίας νομολογίας ικανής να προστατεύει αποτελεσματικά το περιβάλλον, δίχως να στερεί λοιπά δικαιώματα στους πολίτες, όπως αυτό κυρίως της οικονομικής ελευθερίας.

- Στην ελληνική έννομη τάξη, η προστασία του περιβάλλοντος έχαιρε σημαντικής κατοχύρωσης ήδη από το Σύνταγμα του 1975, οδηγώντας έτσι στην δημιουργία της υποχρέωσης του κράτους, να μέριμνα για το περιβάλλον και να θεσπίζει περιβαλλοντικές πολιτικές. Επιπλέον, η εγχώρια νομοθεσία επηρεάστηκε τόσο από τις διεθνείς συμβάσεις, που συνάπτει η Ελλάδα είτε στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης είτε κατά μόνας, καθώς επίσης και από το παράγωγο Ενωσιακό Δίκαιο με θέμα το περιβάλλον. Η νομολογία των διοικητικών δικαστηρίων χάραξε σαφή κριτήρια και γνώμονες για την στάθμιση των συμφερόντων και την προστασία του περιβάλλοντος, κυρίως μέσω της εισαγωγής γενικών αρχών και της αναγωγής της προστασίας του περιβάλλοντος, ως προτεραιότητας.
- Ωστόσο, παρά το πλήθος των διεθνών εθνικών νομοθετημάτων, εξακολουθεί να υφίσταται μία έντονη υποβάθμιση του περιβάλλοντος, η οποία εξαιτίας της φύσης των ζημιών αποτελεί συχνά μη αναστρέψιμη. Πράγματι, διαπιστώνονται σημαντικές ελλείψεις, όχι τόσο αναφορικά με την νομοθεσία, αλλά με την εφαρμογή αυτής από την διοίκηση, καθώς αυτή δεν προβαίνει συχνά στην αξιοποίηση όλων των εργαλείων, που της παρέχονται με σκοπό τον αυστηρό και αποτελεσματικό έλεγχο των δραστηριοτήτων, που ελλοχεύουν κινδύνους για το περιβάλλον. Στα πλαίσια αυτά, σκόπιμη κρίνεται η δημιουργία ή η τροποποίηση των υφιστάμενων θεσμών με σκοπό την ταχύτερη και αποτελεσματικότερη διαδικασία ελέγχου των δραστηριοτήτων που δύναται να βάλουν κατά του περιβάλλοντος, ώστε να ικανοποιηθεί πληρέστερα η αρχή της πρόληψης και της προφύλαξης, μειώνοντας σημαντικά τις υποθέσεις, που εκ των υστέρων κρίνεται πως υποβάθμισαν το περιβάλλον. Η δημιουργία, δηλαδή, πληρέστερων υποδομών στο στάδιο διαδικασιών ελέγχου για την παροχή αδειών είτε στον τομέα της οικιστικής είτε στον τομέα της βιομηχανικής ανάπτυξης και η καθιέρωση αυστηρότερων

κριτηρίων για την παροχή αυτών, σε συνδυασμό με τη μεγαλύτερη επιστημονική επάρκεια των απαιτούμενων δικαιολογητικών, δύναται να καταστήσει αποτελεσματικότερη την προστασία του περιβάλλοντος.

- Επιπλέον, δεν θα πρέπει να λησμονείται το γεγονός πως η υποβάθμιση του περιβάλλοντος προέρχεται και από τις καθημερινές ανθρώπινες δραστηριότητες, για τις οποίες φέρουν ευθύνη οι ίδιοι οι πολίτες. Η καπιταλιστική λειτουργία της κοινωνίας οδηγεί σε μία υπέρμετρη εκμετάλλευση των φυσικών πόρων του περιβάλλοντος, δίχως να λαμβάνεται υπόψη η συνέπεια της δράσης αυτής τόσο για τα οικοσυστήματα όσο και για το μέλλον του ίδιου του ανθρώπου. Εξάλλου, η μερίδα του λέοντος των βιομηχανικών δραστηριοτήτων που ρυπαίνει το περιβάλλον στοχεύουν στην κάλυψη των ολοένα και αυξανόμενων αναγκών του ανθρώπου. Στα πλαίσια, λοιπόν, της περιβαλλοντικής προστασίας και έξω από τα στενά όρια του περιβαλλοντικού δικαίου πρέπει να λαμβάνεται υπόψη εκτός από την καταστολή των επιβλαβών πράξεων, και η ενημέρωση των πολιτών υπό το πρίσμα της ανάπτυξης περιβαλλοντικών πολιτικών, οι οποίες και θα πρέπει να καθιστούν σαφή τόσο το στενό σύνδεσμο μεταξύ της φύσης και του ανθρώπου όσο και την ιδιαίτερα ευαίσθητη κατάσταση στην οποία αυτή έχει περιέλθει, εξαιτίας της ακόρεστης επιθυμίας του ανθρώπου για την εκμετάλλευσή της.
- Συνεπώς, τόσο τα εθνικά κράτη κατά μόνας όσο και οι διεθνείς οργανισμοί συλλογικά, θα πρέπει να κινηθούν πάνω σε έναν διπλό άξονα. Αφενός την αυστηροποίηση του περιβαλλοντικού δικαίου, με σκοπό την κάλυψη των ελλείψεων και των δράσεων που δεν ήταν αποτελεσματικές, ώστε να μην υφίσταται κανένα κενό στην διαδικασία, αλλά να επιτευχθεί ταχύτερη και αποτελεσματικότερη εκπόνηση ελέγχου των δραστηριοτήτων που δύναται να επιφέρουν επιβλαβείς συνέπειες στο περιβάλλον και, αφετέρου, την ανάπτυξη περιβαλλοντικών πολιτικών μέσω των οποίων οι πολίτες θα καταστούν φορείς και αποδέκτες του περιβαλλοντικού δικαιώματος με ενεργό τρόπο, είτε μέσω της εκπόνησης δραστηριοτήτων, όπως

αναδάσωσης κτλ. , είτε μέσω της ενημέρωσης αυτών για τις δραστηριότητες που επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα το περιβάλλον και τις συνέπειες που επιφέρουν τόσο για τα οικοσυστήματα όσο για την υγεία των ίδιων των ανθρώπων, όπως για παράδειγμα το ζήτημα των μικρό πλαστικών που πλέον έχει αρχίσει να καθίσταται ιδιαίτερα σαφές αναφορικά με την υγεία των ανθρώπων. Πράγματι, δεν θα πρέπει να λησμονείται το γεγονός πως ο άνθρωπος δίχως την φύση μέσα στην οποία γεννήθηκε και αναπτύχθηκε δεν μπορεί να υπάρξει.

Ελληνική Βιβλιογραφία

Αθανασοπούλου Χ. , 2002. Οικονομική ελευθερία και προστασία του περιβάλλοντος, εκδ. Σάκκουλας.

Βλάχου Γ. , 1982. Η επιφύλαξη του νόμου και τα θεμελιώδη δικαιώματα στο ελληνικό σύνταγμα της 11ης Ιουνίου 1975, ΕΔΔΔ.

Γρηγορίου Π. , Σαμιώτης Γ. , Τσάλτας Γ. , 1993. Η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, εκδ. Παπαζήση.

Δέλλης Γ. , 1997. Το περιβάλλον ως στοιχείο της κοινοτικής έννομης τάξης και η συνθήκη του Άμστερνταμ, Περιβάλλον και δίκαιο, τόμος 1^{ος}.

Δέλλης Γ. , 1998. Κοινοτικό δίκαιο περιβάλλοντος. Οι διαστάσεις της προστασίας του περιβάλλοντος στην κοινοτική έννομη τάξη, εκδ. Σάκκουλας.

Ευστρατίου Π. -Μ. , 2001. Κώδικας Βασικής Πολεοδομικής Νομοθεσίας.

Καράκωστας Ι. , 1986. Περιβάλλον και Αστικό Δίκαιο, Επανεκδοση Σάκκουλας.

Καρακώστας Ι. , 2006. Περιβάλλον και Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλας.

Καρακώστας Ι. , 2011. Περιβάλλον και Δίκαιο, Δίκαιο Διαχείρισης και Προστασίας των περιβαλλοντικών αγαθών, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη.

Καραμανώφ Μ. , 2004. Η νομική μεθοδολογία της βιωσιμότητας, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα -Θεσσαλονίκη.

Κατσιμπάρδης Κ. , 2007. Το διεθνέςκαθεστώς για την προστασία της ατμόσφαιρας: η περίπτωση του θερμοκηπίου, εκδ. . Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή.

Κουτούπα – Ρεγκάκου Ε. , 1995. Η διοικητική διαδικασία εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, εκδ. Σάκκουλας.

Κουτούπα – Ρεγκάκου Ε. , 2005. Εμβάθυνση δημοσίου δικαίου, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα -Θεσσαλονίκη.

Κουτούπα-Ρεγκάκου Ε. , 2009. Δίκαιο του Περιβάλλοντος, εκδ. Σάκκουλας.

Κρεμλής, 1998. Η ευρωπαϊκή πολιτική και το δίκαιο περιβάλλοντος. Το κοινοτικό κεκτημένο, Νόμος και Φύση.

Μενουδάκος Κ. , 2007. «Τα δικαστήρια ως ελεγκτικός μηχανισμός για την εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου, Νόμος & Φύση.

Μιχαηλίδης – Νουάρο Γ. , 1982. Ζωντανό Δίκαιο και φυσικό δίκαιο, εκδ. Σάκκουλας.

Παναγόπουλου Θ. , 1997. Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος, 2η έκδοση, εκδ. Σταμούλης.

Παπανεοφύτου Α. , 1997. Ποινικό Δίκαιο, Κράτος και Τεχνολογικοί Κίνδυνοι, εκδ. Σάκκουλας.

Παραράς Π. , 2019. Οικονομική Ελευθέρια (Άρθρο 5 Παρ. 1 Σ) - Οικονομικός Φιλελευθερισμός - Νεωτερική Διαδρομή Και Συνταγματική Θεμελίωση, εκδ. Σάκκουλας.

Ρέμελης Κ. , 1989. Η προστασία του περιβάλλοντος από τις βιομηχανικές και τις βιοτεχνικές εγκαταστάσεις, εκδ. Σάκκουλας.

Σγουρίτσας, 1966. Συνταγματικόν δίκαιον, τόμος Β΄.

Σιούτη Γ. , 1993. Δίκαιο Περιβάλλοντος, Γενικό Μέρος, εκδ. Σάκκουλα.

Σιούτη Γλ. 2003. Εγχειρίδιο δικαίου περιβάλλοντος, Δημόσιο δίκιο και περιβάλλον, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα -Κομοτηνή.

Σιούτη Γλ. , 2018. Εγχειρίδιο δικαίου περιβάλλοντος, εκδ. Σάκκουλας.

Τάχος Ι. , 1998. Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος, 5η έκδοση.

Χαϊνταρλή Μ. , 2001. Αειφορία, αειφόρος ανάπτυξη και Δίκαιο, ΠερΔικ.

Χρυσόγονος Κ. , 2001. Ενσωμάτωση της ΕΣΔΑ στην εθνική έννομη τάξη, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Cross F. , 1996. Paradoxical Perils of the Precautionary Principle, Washington & Lee Law Review 53 (1996).

ManfredBuhr&AlfredKosing, 1976. Λεξικό της Μαρξιστικής- Λενινιστικής Φιλοσοφίας, Εκδόσεις «Γράμματα».

Trends in International Environmental Law, 1992. Harvard Law Review, American Bar Association.

Ευρετήριο

ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

Απόφαση ΔιοικΕφετΑθ 1377/2009	70
Απόφαση ΣΤΕ 1045/82	49
Απόφαση ΣΤΕ 1048/80	50
Απόφαση ΣΤΕ 1210/1976.	51
Απόφαση ΣΤΕ 1225/1980	57
Απόφαση ΣΤΕ 1300/2000	59
Απόφαση ΣΤΕ 1340/82	49
Απόφαση ΣΤΕ 1364/81	13
Απόφαση ΣΤΕ 1424/1990	61
Απόφαση ΣΤΕ 1503/1982.	54
Απόφαση ΣΤΕ 1520/1993	64
Απόφαση ΣΤΕ 1640/1985	16
Απόφαση ΣΤΕ 1871/1995	16
Απόφαση ΣΤΕ 1914/79.	49
Απόφαση ΣΤΕ 1926/1970	16
Απόφαση ΣΤΕ 2281/1992	67
Απόφαση Στε 2537/96	47
Απόφαση ΣΤΕ 2668/1978	16
Απόφαση ΣΤΕ 2759/1994	60
Απόφαση ΣΤΕ 2801/1991	58
Απόφαση ΣΤΕ 2844/1993	59, 60
Απόφαση ΣΤΕ 3075/1974	16
Απόφαση ΣΤΕ 3124/1992	16
Απόφαση ΣΤΕ 3146/1986	57
Απόφαση ΣΤΕ 3146/86	13
Απόφαση ΣΤΕ 3415/1975	16
Απόφαση ΣΤΕ 3478/2000	47
Απόφαση ΣΤΕ 3521/1992	58
Απόφαση ΣΤΕ 3573/2002	67
Απόφαση ΣΤΕ 3898/82	13
Απόφαση ΣΤΕ 3943/1995	64
Απόφαση ΣΤΕ 421/8	49
Απόφαση ΣΤΕ 4591/1977.	54
Απόφαση ΣΤΕ 54/79	49
Απόφαση ΣΤΕ 586/199261	

Απόφαση ΣΤΕ 598/53.	50
Απόφαση ΣΤΕ 60/1977	55
Απόφαση ΣΤΕ 613/02	47
Απόφαση ΣΤΕ 613/200268	
Απόφαση ΣΤΕ 664/1988.	51
Απόφαση ΣΤΕ 685/81.	51
Απόφαση ΣΤΕ 695/198661	
Απόφαση ΣΤΕ 811/198756	
Απόφαση ΣΤΕ 864/198757	
Υπόθεση λίμνης Κορώνειας, C -517/11, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Ελλάδος, 7. 2. 2013	38
Υπόθεση των στενών της Κέρκυρας, Corfu Channel 1949, Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης της	24
Υπόθεση Futura Immobiliare Srl Hotel Futura etc. vs Comune di Casoria, C-254/08, 16. 7. 2009.	40
Υπόθεση Ireland vs United Kingdom, 18. 01. 1978, ΕΔΔΑ.	41
Υπόθεση Lake Lanoux Arbitration (France v. Spain), International Court, 16. 11. 1957.	24
Υπόθεση Pontina Ambiente Srl vs Regione Lazio, C-172/08, 25. 2. 2010.	40
Υπόθεση Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina vs Uruguay), Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, 2006	32
Υπόθεση Raffinerie Mediterranee (ERG) SpA, Polimeri Europa SpA, Syndial SpA vs Ministero dello Sviluppo economic, C-378/08, 9. 3. 2010.	40
Υπόθεση The Queen & Secretary of State for the Environment, Minister of Agriculture, Fisheries and Food, C-293/97, 29. 4. 1999	40
Υπόθεση Trail smelter case (United States, Canada), Convention for settlement of difficulties arising from operation of smelter at trial, 11. 3. 1941	24
Υπόθεση United Kingdom & North Ireland vs Commission of the European Communities, C – 180/96, 5. 5. 1998.	35

ΚΑΝΟΝΕΣ

Πρώτο Πρόγραμμα Δράσης Για Το Περιβάλλον, EEC 112/20. 12. 1973	33
--	----

ΣΥΝΘΗΚΕΣ

Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, C 83/51, 30. 3. 2010.	30
Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, 1958.	30

ΔΙΕΘΝΗ ΚΕΙΜΕΝΑ

Απόφαση ΣΤΕ 223/1929.	54
Γαλλική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη, 1789.	52
Διακήρυξη της Στοκχόλμης, 1972.	23

Διεθνής Σύμβαση της Χάγης, Περί προστασίας πολιτιστικών Αγαθών, 14. 5. 1954 45

Διεθνής Σύμβαση του Λονδίνου του 1954, «Περί προλήψεως της ρυπάνσεως της θαλάσσης διά πετρελαίου» (OILPOL) 44

Διεθνής Σύμβαση των Βρυξελλών για την ίδρυση διεθνούς κεφαλαίου για την αποζημίωση ζημιών ρύπανσης από πετρελαιοειδή, 1971. 45

Ευρωπαϊκή Σύμβαση της Γρενάδας, 1985. 46

Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Λονδίνου διά την προστασίαν της Αρχαιολογικής κληρονομιάς, 6. 5. 1969. 45

Παγκόσμιος Χάρτης για την Φύση, Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, 1982. 36

Σύμβαση MARPOL 73/78 "The International Convention for the Prevention of Pollution from Ships, 1973 as modified by the Protocol of 1978", 17. 2. 1973. 44

Συνθήκη του Ρίο, 1992. Σύμβαση για τη βιολογική ποικιλότητα, όπως κυρώθηκε Ν. 2204/94 (ΦΕΚ 59/Α/94) 23

ΨΗΦΙΣΜΑΤΑ

Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 14. 2. 2007, για την κλιματική μεταβολή, ΕΕ C287Ε, 29. 11. 2007. 29

ΟΔΗΓΙΕΣ

Οδηγία 2000/60/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, 23. 10. 2000, για τη θέσπιση πλαισίου κοινοτικής δράσης στον τομέα της πολιτικής των υδάτων. 46

Οδηγία 2001/42/ΕΚ του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου και του συμβουλίου 27. 6. 2001, σχετικά με την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ορισμένα σχέδια και προγραμμάτων, ΕΕL 197, 21. 7. 2001. 34

Οδηγία 2004/35/ΕΚ του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου και του συμβουλίου, 21. 4. 2004, σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη όσον αφορά την πρόληψη και την αποκατάσταση περιβαλλοντική ζημιάς, ΕΕL 143, 30. 4. 2004 39

Οδηγία 853/37/ΕΟΚ του συμβουλίου για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον, ΕΕL 175/5. 7. 1985 33

Οδηγία 97/11/ΕΚ για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένα σχέδια δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον, ΕΕL 073/14. 3. 1997 33

ΝΟΜΟΙ

Αστικός Κώδικας (ΑΚ), Προεδρικό Διάταγμα Υπ' Αριθμ. 456 ΦΕΚ Α' 164/24. 10. 1984, με τις τελευταίες αλλαγές από το Νόμο 4958/2022 19

Ν. Δ. 191/1974 «Περί κυρώσεως της εν Ραμσάρ του Ιράν υπογραφείσης διεθνούς συμφωνίας περί προστασίας των Διεθνούς ενδιαφέροντος υδροτόπων ίδια ως υδροβιοτόπων» 43

Νόμος 2039/1992 «περί κυρώσεως της Ευρωπαϊκής Σύμβαση της Γρενάδας 1985 για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς». 46

- Νόμος 1032/1980 « Περὶ συστάσεως Υπουργείου Χωροταξίας, Οικισμοῦ καὶ Περιβάλλοντος καὶ τὴ ρύθμιση θεμάτων ἰδρύσεως καὶ λειτουργίας βιομηχανιῶν». 45
- Νόμος 1114/1981, « Περὶ κυρώσεως τῆς Διεθνούς Συμβάσεως τῆς Χάγης» 45
- Νόμος 1126/1981 «Περὶ κυρώσεως τῆς εἰς Παρισίους τὴν 23ῃν Νοεμβρίου 1972 υπογραφείσης Διεθνούς Συμβάσεως δια τὴν Προστασία τῆς Παγκοσμίου Πολιτιστικῆς καὶ Φυσικῆς Κληρονομιάς». 13
- Νόμος 1126/1981, «Περὶ κυρώσεως τῆς Διεθνούς Συμβάσεως τῶν Παρισίων τοῦ 1972 διὰ τὴν προστασίαν τῆς παγκοσμίου πολιτιστικῆς καὶ φυσικῆς κληρονομιάς» 45
- Νόμος 1127/1981 «Περὶ κυρώσεως τῆς Ευρωπαϊκῆς Συμβάσεως τοῦ Λονδίνου, 6. 5. 1969, διὰ τὴν προστασίαν τῆς Αρχαιολογικῆς κληρονομιάς» 45
- Νόμος 1147/1981, «περὶ κυρώσεως τῆς διεθνούς σύμβασης τοῦ 1972 τοῦ Λονδίνου «περὶ προλήψεως ρυπάνσεως τῆς θαλάσσης ἐξ απορρίψεως καταλοίπων καὶ ἄλλων υλῶν τινῶν διατάξεων». 45
- Νόμος 1269/1982, «Για τὴν κύρωση τῆς Διεθνούς Σύμβασης «περὶ προλήψεως τῆς ρυπάνσεως τῆς θαλάσσης ἀπὸ πλοία» τοῦ 1973 καὶ τοῦ Πρωτοκόλλου τοῦ 1978, ποῦ ἀναφέρεται σὲ αὐτὴ τὴ Σύμβαση». 44
- Νόμος 1327/1983 γιὰ τὴν «Ἀντιμετώπιση ἐκτάκτων ἐπεισοδίων ρύπανσης τοῦ περιβάλλοντος καὶ ρύθμιση συναφῶν θεμάτων». 45
- Νόμος 1561/1985 γιὰ τὴ «προστασία τοῦ περιβάλλοντος τῶν δύο μεγάλων πόλεων Ἀθῆνας καὶ Θεσσαλονίκης». 45
- Νόμος 1638/1986 «περὶ κυρώσεως τῆς Διεθνούς Σύμβασης τῶν Βρυξελλῶν τοῦ 1971 «γιὰ τὴν ἴδρυση διεθνούς κεφαλαίου γιὰ τὴν ἀποζημίωση ζημιῶν ρύπανσης ἀπὸ πετρελαιοειδῆ». 45
- Νόμος 1650/1986 «Για τὴν προστασία τοῦ περιβάλλοντος» 13
- Νόμος 2242/1994 γιὰ τὴν «Πολεοδόμηση περιοχῶν δεύτερης κατοικίας σὲ ζώνες οἰκιστικοῦ ἐλέγχου προστασίας φυσικοῦ καὶ δομημένου περιβάλλοντος καὶ ἄλλες διατάξεις». 46
- Νόμος 2289/1995 γιὰ «Ἀναζήτηση, ἐρευνα καὶ ἐκμετάλλευση υδρογονανθράκων καὶ ἄλλες διατάξεις». 46
- Νόμος 314/1976, «περὶ κυρώσεως τῆς υπογραφείσης ἐν Βρυξέλλαις Διεθνούς Συμβάσεως «περὶ Ἀστικῆς Ευθῆνης συνεπείᾳ ζημιῶν ἐκ ρυπάνσεως ὑπὸ πετρελαίου, 1969 καὶ ρυθμίσεως συναφῶν θεμάτων». 44
- Νόμος 3199/2003 «περὶ Προστασίας καὶ διαχείρισης τῶν υδάτων - Ἐναρμόνιση με τὴν Οδηγία 2000/60/ΕΚ τοῦ Ευρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου καὶ τοῦ Συμβουλίου τῆς 23ῆς Οκτωβρίου 2000». 46
- Νόμος 3208/2003 γιὰ « Προστασία τῶν δασικῶν οικοσυστημάτων, κατάρτιση δασολογίου, ρύθμιση ἐμπράγματων δικαιωμάτων ἐπὶ δασῶν καὶ δασικῶν ἐν γένει ἐκτάσεων καὶ ἄλλες διατάξεις». 46
- Νόμος 360/1976, « Περὶ Χωροταξίας καὶ Περιβάλλοντος». 44
- Νόμος 360/76 «Περὶ χωροταξίας καὶ περιβάλλοντος». 12

Νόμος 4529/1966, «περί κυρώσεως της Διεθνούς Σύμβασης για την ρύπανση της θάλασσας δια του πετρελαίου του Λονδίνου 1954» 43

Νόμος 468/1976, « Περὶ αναζητήσεως, ερεύνης και εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων». 44

Νόμος 743/1977, «Περὶ προστασίας του θαλάσσιου περιβάλλοντος και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων». 44

Νόμος 998/1979 « Περὶ προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων της χώρας». 44

Π. Δ. 494/89, «Τροποποίηση και συμπλήρωση του Π. Δ 666/82». 44

Π. Δ. 666/82, «Ίδρυση, διαχείριση και κατανομή του κεφαλαίου περιορισμού της αστικής ευθύνης του πλοιοκλήτη για ζημιές ρύπανσης από πετρέλαιο». 44

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΈΝΩΣΗΣ

Απόφαση 406/2009/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, 23. 4. 2009, περὶ των προσπαθειών των κρατών μελών να μειώσουν τις οικείες εκπομπές αερίων θερμοκηπίου, ώστε να τηρηθούν οι δεσμεύσεις της Κοινότητας για μείωση των εκπομπών αυτών μέχρι το 2020, ΕΕ L 140 της 5. 6. 2009 29

Απόφαση 93/389/ΕΟΚ του Συμβουλίου, 24. 6.1993, για ένα μηχανισμό παρακολούθησης των εκπομπών CO₂ και άλλων αερίων που συμβάλλουν στο φαινόμενο του θερμοκηπίου μέσα στην Κοινότητα, ΕΕ L 167, 9. 7. 1993. 29

ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΈΝΩΣΗΣ

Σύσταση 75/436 του Συμβουλίου, ΕΕ L 194/1975 38